

EIGEN SCHOON

EN

DE BRABANDER

MAANDSCHRIFT

VAN HET

GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG

GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

*Oude molen van Duisburg, op de weg van Huldenberg.
Verdwenen in 1932.*

XLVIe Jg., Nr. 3-4

BRUSSEL

MAART-APRIL 1963

GESCHIED- & OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP VAN VLAAMS-BRABANT

(V.Z.W.O. opgericht in 1926; bijl. bij het Belg. Staatsblad van 30-10-1937, nr. 1672)

Stichter: Dr. Jan Lindemans.

Voorzitter van de Raad van Beheer: Dr. J. Verbesselt, Ransbeekstraat 79, Neder-Over-Heembeek.

Hoofdredakteur: Dr. L. de Man, de Limburg-Stirumlaan 274, Weimel.

UITGAVEN

Te bestellen, indien niet anders aangeduid, mits voorafbetaling van het bedrag + verzendingskosten op

POSTREKENING 5170.40

van het

Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant Brussel.

I. Eigen Schoon en Ds Brabander.

Prijs van het jaarabonnement: Voor de leden: 130 F — In de boekhandel: 180 F.

De volgende jaargangen zijn nog volledig te verkrijgen: XXVII (1944), XXVIII (1945), XXXIX (1946), XXX (1947): elk 70 F; XXXI (1948), XXXII (1949), XXXIII (1950), XXXIV (1951), XXXV (1952), XXXVI (1953), XXXVII (1954), XXXVIII (1955), XXXIX (1956), XL (1957), XLI (1958), XLII (1959), XLIII (1960), XLIV (1961), XLV (1962), elk 130 F.

II. Monografieën van Brabantse Gemeenten.

Afzonderlijke afleveringen van onvolledige jaargangen, zover de voorraad strekt: 20 F; dubbele afleveringen: 40 F.

Dr. Jan LINDEMANS, *Geschiedenis van Opwijk*, 304 blz., ill. (1937-39), 240 F (voor de leden: 180 F).

Dr. A. SCIOT en Dr. V. VERSTEGEN O.F.M., *Geschiedenis van Attenrode-wever*, 130 blz., ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F).

Fr. BORGERS, *Geschiedenis van Geetbets*, 276 blz., ill. (1949), ing. 135 F (voor de leden: 90 F).

C. THEYS, *Geschiedenis van Dworp*, 404 blz. ill. (1948), ing. 160 F, gebonden 195 F (voor de leden: 110 en 130 F). - Idem, *Geschiedenis van Kapelle-op-de-Bos*, 272 blz., ill. (1954), 180 F (voor de leden: 120 F). — en J. GEYSELS, *Geschiedenis van Linkebeek*, 270 blz., ill. 300 F (voor de leden: 200 F). — *De geschiedenis van Alseberg*, 540 blz., ill. 250 F.

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan, de ontwikkeling en de instellingen van Overijse*, (1955), 144 blz., 120 F (voor de leden: 80 F).

Jan VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij van Nijvel in West-Brabant (1957)*, 241 blz., ill., 280 F (voor de leden: 210 F).

III. Streekmonografieën en andere Geschiedkundige Studiën.

Jan VERBESSELT, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. Deel I, 200 F (te bestellen bij de schrijver, mits storting van het bedrag op p rek. nr. 420.475, J. Verbesselt, Neder-over Heembeek).

A. SUYKENS, *Franse Revolutie en Boerenkrijg in Klein Brabant*, 249 b z., ill. — 150 F (voor de leden: 100 F).

J. LINDEMANS, *De heerlijke rechten in 't Land van Asse*, 28 blz.: 30 F (ledenprijs: 20 F).

Prof. Dr C. LEURS, *De vorstelijke heuvel van Koudenberg*, 68 blz.: 60 F (ledenprijs: 40 F).

Jan VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de stad V voorde*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de parochie Tervuren*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Oude cijzen, munten en maten*. — 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Amelgem*, 40 F, voor de leden: 30 F. - Idem, *Mansionarii, Meiseneirs of Kotsaten, Meiseneirsrechten*, 30 F, voor de leden: 20 F. - Idem, *Oppida in Brabant*, 10 F.

J. MERTENS, *St.-Verone's graf te Leefdaal*. — 40 F, voor de leden: 30 F.

P. LINDEMANS, *De pachtboven van St.-Mertens-Lennik*. — 20 F.

Mr. Dr. A. SCHILLINGS, *Rechters, misdaden en straffen te Leuven*: 60 F (ledenprijs: 40 F).

A. MEULEMANS, *Leuvense Ambachten*: 1. *De Hoveniers, Fruiteniers en Mandenmakers*; 2. *De Barbiers en Chirurgen*. — 3. *De Oudekleerkopers*. — elk nummer 60 F, voor de leden: 40 F.

Em. TORFS, *Het Stevenisme in West-Brabant*. — 90 F, voor de leden 60 F (uitverkocht).

P. CNOPS, *Bijdrage tot de bibliografie van de stad Brussel*, 30 F, voor de leden: 20 F.

Het meike op het strooien dak

Het meike dat wij hier bedoelen is het strooien figuurtje dat prijkt op het uiteinde van de vorst (de nok) van het strooien dak in onze streek. Sommige studies over de landelijke woonst noemen het meike ook *noktuiltje*; wellicht een gemaakt woord. *Meike* is de Westbrabantse benaming.

De romantische folklore van weleer had in het figuurtje een kruisje gezien, of vooral een gestileerde hamer van de dondergod Thor, en meende dat het op de vorst was aangebracht om het huis te beschermen tegen de donder. Het wezen van zo een meike op beide uiteinden van de vorst is veel eenvoudiger; het is van technische aard en, bijkomend ook van esthetische aard.

Om het funktionele van het meike aan te tonen moeten wij even uitweiden over het bekronen van het strooien dak, namelijk het sluiten en afdekken van de vorst.

De beide vlakken van het dak laten boven de vorst een lange, smalle gleuf open die moet toegedekt worden wil men het indringen van regen en sneeuwwater, ook van de wind voorkomen. Naargelang de streek wordt dit toedekken op vier verschillende wijzen gedaan.

In de Kempen wordt de gleuf toegedekt met graszoden, *plaggen* genaamd, die schrijlings over de vorst worden gelegd. Die plaggen worden met houten pinnen op de laatste strogang van het dak vastgehecht.

In het westen van Vlaanderen en in Frans-Vlaanderen wordt de gleuf en de bovenste rand van de laatste strogang toegestreken met kleimortel. Om te beletten dat deze mortel zou barsten, afbrokkelen en verwaaien, wordt hij met kruiden beplant. Zeer weinig planten zijn geschikt om op de vorst van een dak te groeien: zij moeten doorlevend zijn, winterhard, en pollen vormen die de kleilaag tegen het uitdrogen beschermen en tegen het barsten; zij moeten ook dagen, en al eens weken het kunnen stellen zonder regen.

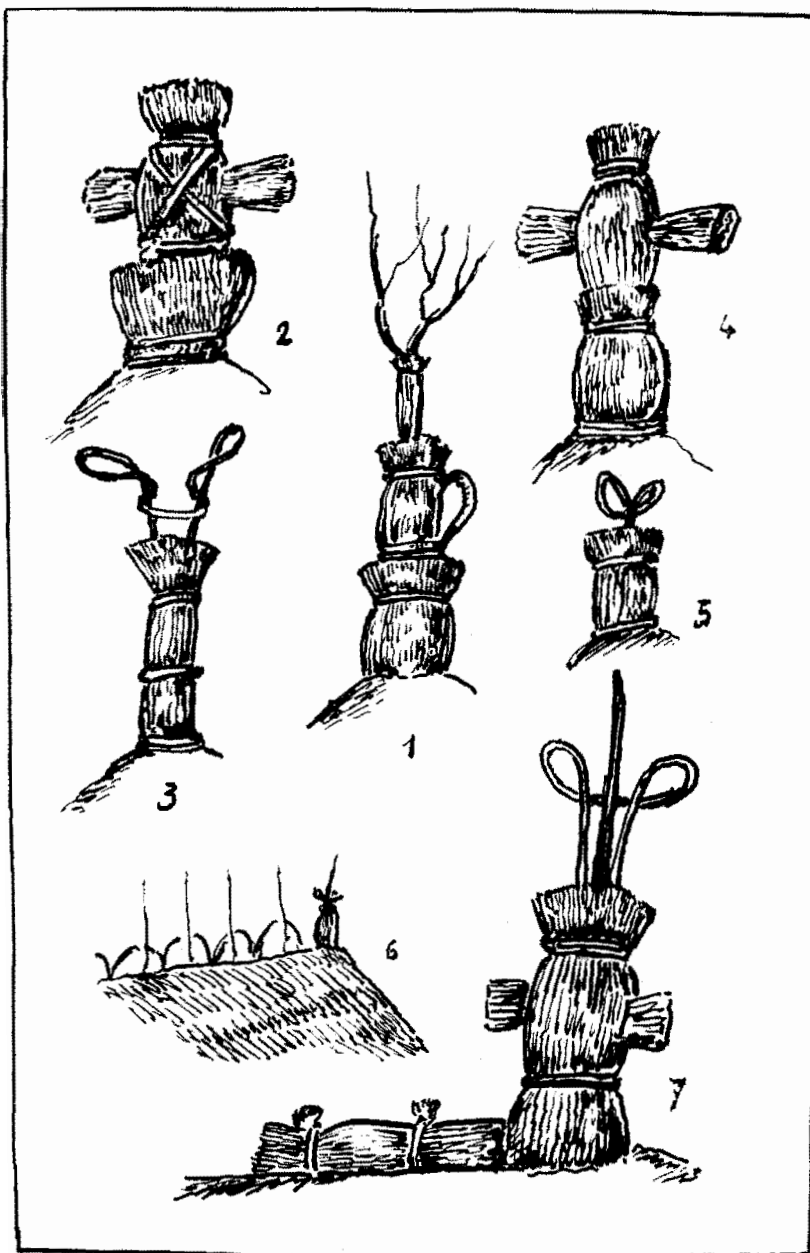
De providentiële plant die al die hoedanigheden verenigt is hier het huislook (*Sempervivum*, donderbaard, *Barba Jovis*). Bovendien, zegt de volksmening, beschermt deze plant het gebouw tegen het inslaan van de donder.

Een derde vorstafdekking is het gebruik van ronde pannen, vorstpannen. Maar dit gebruik is niet eigen aan een bepaalde streek.

En zo komen wij terug tot ons meike.

In een groot gebied van ons land, waartoe Brabant behoort, werd de vorst gedekt met stro. - Bundels schoon, lang en gaaf, met zorg uitgeschud korenstro (*gelui*), worden over de vorst gevouwen, aan de laatste strogang van het dak gevestigd, en sterk tegeneen geperst om het indringen van de regen te voorkomen. Om te beletten dat met de tijd deze vastgesloten strolaag zou begeven, speling hebben en haar dichtheid verliezen,

staat er op elk uiteinde van de vorst een paaltje, dat een pop is van zeer vast, met wisjes samengebonden stro, en die stevig

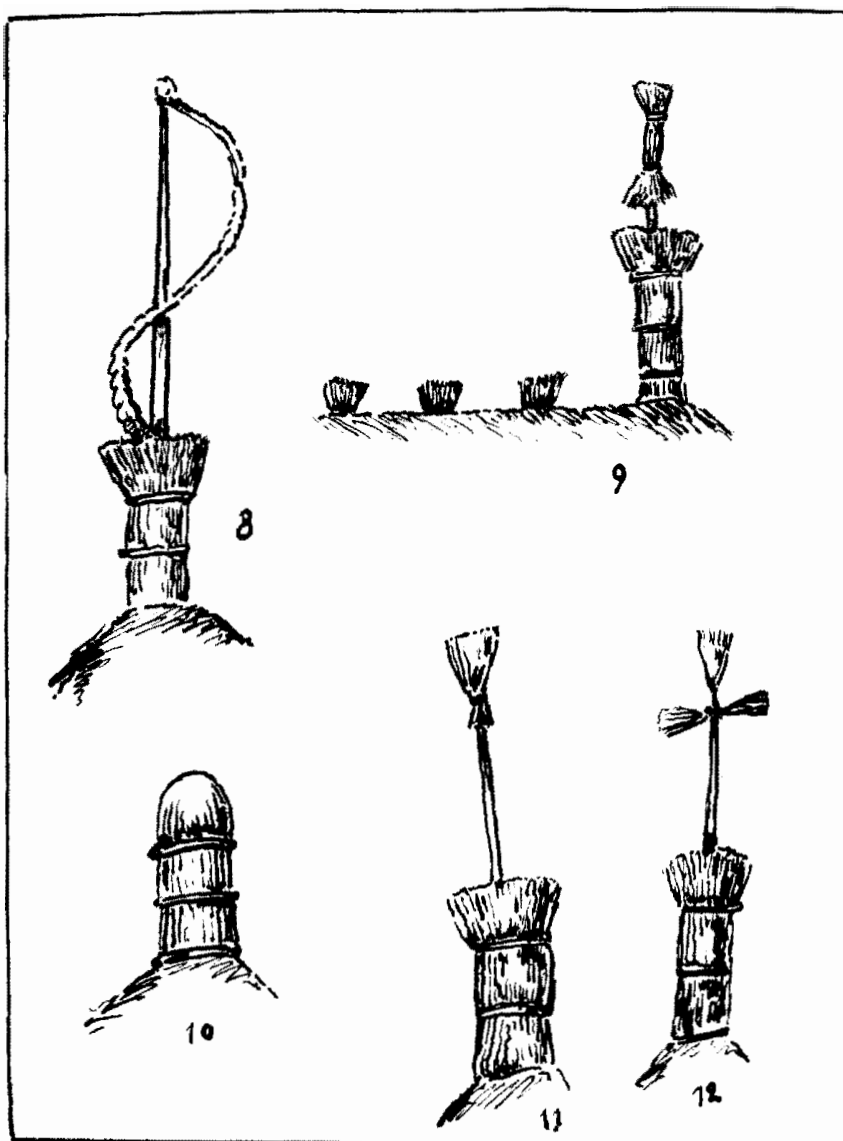

PLAAT I

1. ●pwijk-Droeshout, Mazenzele.
2. Merchtem-Peizegem.
3. Dilbeek.
4. Mollem.
5. Sint-Kwintens-Lennik.
6. Sint-Martens-Bodegem.
7. Sint-Ulrikskapelle, Wambeek.

vastgemaakt is aan de nokbalk en gebeurlijk ook aan de horebomen. Met die paaltjes ligt de strooien vorst vast.

Maar het vernuft en de handigheid van de dekker, en niet het minst de drang naar een sierlijke, nette en kunstige voltooiing van zijn werk, maakte van deze strooien paaltjes een sieraad van het landelijk dak. Ze werden de *meikes* (althans alzo genaamd in West-Brabant), zinnebeeld van de voleinde opdracht.

PLAAT II

- 8. Vollezele-Spicringen.
- 9. Oetingen-Holland.
- 10. Lettelingen-Kokejane.
- 11. Herfelingen.
- 12. Vollezele-Goteringen.

Ze verschilden van dorp tot dorp, van gehucht tot gehucht; wellicht van strodekker tot strodekker; het meike was zowat het kenmerk van de dekker en van zijn geslacht.

Als bijkomend dakversiersel vermelden wij nog de gebogen wissen en kleine tuiltjes die op plaats en op de vorst aangebracht werden. Ze dienden om duiven en andere vogelen van de vorst te weren. Deze, door hun aanhoudend getrippel, rafelen het stro uit de vorstbedekking.

Met de strooien daken zijn nu ook de meikens zo goed als verdwenen uit het landschap. Om er een beeld van te bewaren geven wij hier de afbeelding van een twaalfstal dat wij, meer dan dertig jaar geleden bij gelegenheid in onze zakagenda krabelden.

PAUL LINDEMANS

H. GAUGERICUS, - EEN RECHTZETTING

In ESB XLV (1962) is er tweemaal spraak van de H. Gaugericus, eens als patroon van Dworp (blz. 73) en eens als deze van Pamel (blz. 141). De H. Gaugericus, bisschop van Kamerijk (7e eeuw) verkondigde het kristelijk geloof tussen Zenne en Schelde. Eén der kerken van Brussel, door de Fransen gesloopt, was hem toegewijd.

De schrijver van het bewust artikel vertaalt de naam Gaugericus verkeerdelijk door **Gauger**. De Brabantse naam is echter Gorik, **Geurik**; vandaar de persoonsnaam Goorickx, **Geurickx** en de naam van het **St.-Goriksplein** te Brussel, waar eens de nu afgebroken St.-Gorikskerk stond (Fra. **Place Saint-Géry**).

Gorik was hier vroeger een vaak gegeven doopnaam. In Pamel maakte men van Gaugericus: **Gaverie**.

P.L.

De Haachtse familie Grietens

DEEL I

Inleiding

De familie Grietens behoort tot de talrijke welgestelde boerenfamilies die in de XVIIe, XVIIIe en XIXe eeuw in het oude land van Rotselaar woonden. Een vrij groot aantal oude Haachtse, Werchterse en Rotselaarse families is verwant met de familie Grietens. We citeren: Goltfus, Verhaegen (waaruit de stichter van de Vrije Universiteit Brussel), Bols (waaruit Gustaaf Bols en E.H. Dr. Jan Bols), Bauweleers, Geyselincx, Vloeberghs, Loncin, van Bellinghen, Vermeylen, Meeus, Bastiaens, Thielemans, Goris, Mertens, Derboven, van Ermengem, Wouters, van Roost, van Leemputten (waaruit de gebroeders van Leemputten, schilders), van Langendonck, Heylighen, van den Panhuysen, Foblets, van Aerschot, van Meerbeeck, van Crieckingen en Raeymaeckers.

We zijn ten volle bewust van de leemten die onze familie-studie inhoudt. In hoofdzaak hebben we ons beperkt tot de geschiedenis van de Haachtse familie Grietens. Terloops weze aangestipt dat we geen akten hebben gevonden die bewijzen of laten vermoeden dat de Meerhoutse familie Grietens uit Haacht afkomstig is, al wil de familietraditie het. Het is echter bijna zeker dat de Herentse familie Grietens, over Rotselaar, uit Haacht stamt. Het was niet mogelijk deze laatste tak te bestuderen daar in 1914 al de archivalia van de gemeente Herent in de brand zijn opgegaan. De leemten die onze familiestudie inhoudt dienen te worden aangevuld door andere zoekers.

De etymologische betekenis van de naam Grietens ligt voor de hand. Het is een familienaam die een moedersnaam bewaart. Voor de schrijfwijze vonden we in de vrij talrijke geraadpleegde bronnen geen noemenswaardige varianten. Of aanvankelijk de familie Grieten verwant was met de familie Grietens is een open vraag.

Hoewel de herkomst van de Haachtse familie Grietens nog niet met zekerheid is gekend, vermoeden we dat de bakermat dient gezocht in de streek van Diegem-Zaventem. Eveneens is het bijna zeker dat al de families die de naam Grietens dragen tot eenzelfde Brabants geslacht behoren.

Uit de registers van de burgerlijke stand blijkt dat vele mannelijke afstammelingen van Meester Abraham Grietens geen hoge leeftijd bereikten. Gedurende ongeveer drie eeuwen hebben zijn nazaten te Haacht allerlei openbare ambten bekleed. De Haachtse tak stierf uit in de loop van de XIXe eeuw en de laatste Haachtse vertegenwoordigers gingen heen vóór ongeveer 40 jaar. De familie Grietens leeft echter voort, o.m. te Herent, Leuven, Meerhout, Antwerpen en Brussel.

De geraadpleegde bronnen:

- De parochieregisters en de registers van de burgerlijke stand (Gemeentehuis Haacht),
- De Schepengriffie van Haacht (Rijksarchief Brussel),
- Het Notariaat van Brabant (Rijksarchief Brussel),
- Het Notariaat van het Stadsarchief Mechelen,
- Het Kerkarchief van Haacht (Rijksarchief Brussel) (1).

De familie Ricx-van Robbroeck

In de loop van de tweede helft van de XVIe eeuw was ongeveer een derde van de oude Haachtse families uitgestorven of uitgeweken. Rond 1575 telde de gemeente 120 gezinnen en in 1594 waren er nog slechts 77 waarvan er 24 «van buyten gecomen» waren (Stadsarchief Leuven, nr. 6335). Onder die 24 nieuwe families bevond zich het gezin Ricx-Van Robbroeck, voor het eerst vermeld in 1591, en de «chirurgyn» Meester Abraham Grietens.

De herkomst van Hendrik Ricx is ons onbekend. Vanaf 1591 wordt hij vaak samen met zijn vrouw Anna van Robbroeck in de Haachtse archieven vermeld. Zij hadden één dochter, Maria genaamd, die in 1599 met Meester Abraham Grietens in het huwelijk trad. Uit de Schepengriffie blijkt verder dat Hendrik Ricx vanaf 1591 regelmatig goederen kocht. Vlak achter de kerk, naast het straatje naar de Lombaarden, tegen de Leibeek en rechts van de Fondatie Petri Mertens stond de boerderij van Hendrik Ricx. In de grote woonkamer hield hij herberg en brouwde zijn eigen bier. Trouwens in die tijd bezat elke Haachtse herbergier zijn brouwerij. Gedurende enkele jaren was Hendrik Ricx kerkmeester en in 1595 werd hij schepen (2). Hij ligt aan de basis van de goederen die achteraf en gedurende drie eeuwen eigendom waren van de familie Grietens.

Op 2 april 1591 kwam H. Ricx in het bezit van een stuk land gelegen «aent hoogvelt», en op 1 april 1596 kocht hij voor 75 rinsg. «zekeren bempt metten berch daeraen gelegen inde Berendonck regenooten den heeren van Roost» (G. 835). Een «Declaratie ende specificatie van de huysen, hertsteden, landen, bempden, bestialen... vanden dorpe van haecht...» opgemaakt in 1597, verklaart dat «Henrick Riecx, brouwer ende eygeneer van deselve brouwerije groot tsamen ontrint mede begrepen een blocxken ende bempdeken daeraen geleghen twe bunderen» bezat en bovendien nog eigenaar was van vijf bunder en één dagmaat land en twee bunder en half weide; hij hield in huur vijf bunder en twee dagmaat en half land en dertien bunder en drie dagmaat weide; hij bezat twee ploegen, vijf paarden, twee veer-

(1) Talrijke andere archiefstukken werden ingekeken. Ze worden passim vermeld.

(2) G. Haacht, 835 (G. Schepengriffie Leuven, Haacht, Rijksarchief Brussel).

zen en elf koeien (3). De in het dokument bedoelde dorpsbrouwerij is de vóór ongeveer 25 jaar verdwenen brouwerij «Het Hert» (achteraf «De Leliebloem»), gelegen achter de kerk.

In een «Attestatie voer Henrick Ricx ende Anna van Robbroeck zijne huysvrouwe», opgemaakt op 25 jan. 1598 staat dat «Henrick Geerts den jonghen geleden twelff oft derthien jaeren... vercocht... heeft Janne Stockmans ende Maria vanden Inde zyne huysvrouwe doen ter tijt woenende binnen Mechelen inde borsse aende yseren lene inde hellicht van den huysse ende hof met allen zijn toebehoirten genoempt den hert geleghen binnen haecht achter de kercke metten lande daer achter aen geleghen comende tot op den wolput... eertijts toebehoort... Philippus de Vleeschouwer...».

Op 24 april 1597 kocht hij voor 150 rinsg. vijf dagmaat gelegen «opt kerckhoffvelt» en een huis met hof groot drie dagmaat gelegen «aende bullestrate... regenooten die drapstrate». Op 11 oogst bekamt hij voor 140 rinsg. «zekeren boegaert gelegen regen... den hert... de leybeek... Huybrecht Imbrechts... ende de straete achter den choor», en op 11 maart 1599 «zekeren bempt genoempt den nerenbempt», en een huis met hof gelegen «achter de strate gaënde naer de bollebane» (G. 835).

Hendrik Ricx stierf op 12 oktober 1613 en zijn vrouw Anna, op 24 januari 1614. Zij werden begraven in de kerk. Tot vóór de oorlog van 1914 kon men op de blauwe grafsteen van de familie Ricx-Grietens het volgende grafschrift lezen:

Hier syn begraven den eersamen
Hendrick Rix sterfd den 12 October A° 1613
ende Anna van Robbroeck
syn huysvrouwe sterf den 24 Januarii
A° 1614 ende meester Abraham Grietens
in syn leven chirurgyn, schepen deser
parochie van Haecht ende meyer van
Sinte Joris Gilde, sterf den 1 November
A° 1629 en Joff Ma Rix syne
huysvrou sterf den 2 Sept. 1671
Petr. Gritens sterft den 10 December 1670
Joff. Cat. Gritens sterft den 17 September 1692
hinne kinderen (4).

De genealogisten uit de XVIIe-XVIIIe eeuw zijn het niet eens over de ouders en de grootouders van Meester Abraham Grietens. Ogenschijnlijk werkten zij met een vooropgezet doel. Zo zijn de Rotselaarse familieboomen die beginnen met van Dieve en met het Huis van Aarschot niet zeldzaam. Zij waren een «passe-partout» om te bewijzen (?) dat de families van den Panhuysen, Grietens, Bols, enz. uit het Huis van Aarschot stamden en eveneens om van zekere studiebeurzen te genieten, ge-

(3) Stadsarchief Leuven, nr. 6340.

(4) A. Everaerts, Tombes dans les environs de Louvain, T. II.

sticht voor de afstammelingen van de familie van Dieve. Die familieboomen bevatten een aantal nauwkeurige gegevens, zij zijn echter voor de XVe, XIVe en XIIIe eeuw onbetrouwbaar. De Herckenrode in zijn «Nobilaire», complément I, blz. 60, houdt voor dat de familie Uytterhellicht, van Wesembeke, Foblets, vanden Panhuysen, Grietens, Rickx, en van den Bempden uit «la famille d'Arschot dite de Dieve de Rotselaer» stammen. In het privé-archief van de familie Bols vindt men dezelfde gegevens terug. Aanvoeren dat de families van Wesembeke, Aurogge, Vits, Grietens, van den Panhuysen, Foblets, enz. behoren tot het geslacht van «La Famille d'Arschot, dite de Dieve de Rotselaer» is loutere grootdoenerij. Voor de eens zo machtige Heren van Rotselaar en Wezemaal is de bloedverwantschap met het Huis van Aarschot niet bewezen, al wordt het vaak voorgehouden. We komen op al deze problemen terug in onze bijdrage over de familie vanden Panhuysen die bij het opmaken van heel wat Rotselaarse stambomen tot kernstuk dient.

De Herckenrode en de Houwaerthandschriften kennen de familie Grietens een blazoën toe. De Herckenrode geeft bovendien de familieblazoenen van de familie Uytterhellicht, van Wesembeke, Foblets, Aurogge, vanden Panhuysen, Rickx en vanden Bemden. Over de juiste waarde van al die blazoenen kunnen we niet oordelen, we kunnen slechts aanstippen dat we niet één akte, één zerksteen, één zegel of enig officieel dokument hebben aangetroffen waarop het blazoën van de familie Grietens voorkomt.

De Herckenrode en van Boxmeer houden voor dat een Joachim Grietens, gehuwd met een Elisabeth van Wesembeke, dochter van Jan en kleindochter van Simon, gehuwd met Cathlijn van Dieve, die vader was van de Haachtse Abraham Grietens. Zij hebben het mis. Immers, dank zij de bewijzen van Meisenierschap, opgetekend vóór de Bank van Grimbergen en gepubliceerd door Dr. Jan Lindemans staat het vast dat Abraham Mommaerts, gehuwd met Catharina van Hamme, de grootouders, en Elisabeth Mommaerts, hun dochter, gehuwd met Lambrecht Grietens, de ouders waren van Abraham Grietens, die met Maria Ricx trouwde. De tekst luidt: «Abraham Gritens sone wylen Mr. Lambrechts daer moeder aff was Elisabeth Mommaerts ende groot moeder Cathelyne van Hamme, woenende te Haeght, heeft betoent deur Cornelis ende Pr. van Hamme synen neven dat hy is... etc.» (Schepengriffie Brussel, nr. 3485, jaren 1605-1629).

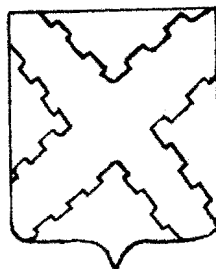
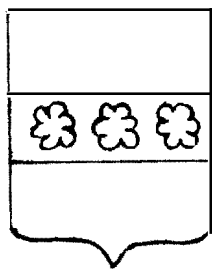
Het blazoën van de familie Grietens en Ricx

Grietens: veld van keel met dwarsbalk van zilver waarin drie schelpen van sabel.

Ricx: naar beide zijden gekanteeld St.-Andrieskruis van keel in een veld van goud (5).

(5) Zie de Herckenrode, o.c.; Mss. Hauwaert, nr. 6528 en oude Rotselaarse stambomen (in privé-bezit).

Het voeren van een blazoen is volledig vrij en is niets meer dan een uitwendig teken. Het is geen uitsluitend adellijk prerogatief. Boeren, ambachtslieden, kooplieden hadden hun blazoen.

I. Mr. Abraham Grietens en Anna Ricx

Op 19 mei 1599 huwde Meester Abraham Grietens, zoon van Lambrecht, te Haacht met Maria Ricx, enige dochter van Hendrik Ricx. Volgens de Herckenrode was Maria, geboren in 1568, 31 jaar oud toen zij in het huwelijk trad. Abraham Grietens overleed op 1 november 1629 en zijn vrouw stierf op 2 september 1671, ttz. 42 jaar later. Ogenschijnlijk was Maria Ricx geboren in 1578 en niet in 1568. Zij worden voor het eerst vermeld in de Haachtse Schepenrollen op 19 mei 1599, de dag van hun huwelijk. Die dag verkocht Catharijn Verheyden, weduwe van wijlen Jan de Rycke, aan Mr. Abraham Grietens «een steenen woonhuys gelegen binnen Haeght op de neelsheyde met alle zynen toebehoorten te weten een block mette boegaerde... (en) twee parceelen lants gel. op de zoe oft waterloop opt Kerckhoffvelt groot tsamen twee boenderen...» voor 450 ringsgulden (G. 836, f° 102-103). Onder het meierschap van Peeter Coremans was hij schepen. Eveneens was hij een tijd lang hoofdman van de Sint-Jorisgilde (6).

Zij hadden tien kinderen.

1° ABRAHAM, ° 13.6.1600, † Steenokkerzeel 5.9.1651. Priester. Pastoor benoemd te Steenokkerzeel op 24.1.1626. Zijn doopakte staat in de Haachtse tabellen vermeld onder letter B (rietens).

Van Boxmeer beweert dat een Joachim Grietens gehuwd was met een Elisabeth van Wesembeke en hij verwijst naar «Les archives héraldiques au Ministère des Affaires étrangères à Bruxelles, nr. 15, T. II, blz. 51». Nader onderzoek in het heraldisch kabinet bleef zonder resultaat. Het zou zijn zoon Abraham geweest zijn die met Maria Ricx trouwde, doch op blz. 405 van zijn dorpsgeschiedenis schrijft hij: «Catherine van Hamme épousa Abraham Mommaerts... elle fut la grand'mère d'Abraham Grietens, curé de Steenockerzeel».

(6) Stadsarchief Leuven, Mss. nr. 80; G. 6404, f° 107.

Verschillende genealogen uit de XVIIe-XVIIIe eeuw houden voor dat een Joachim Grietens met Elisabeth van Wesembeke getrouwd was, om aan de familie Grietens een vooraanstaande afkomst te geven, daar de grootmoeder van die Elisabeth een van Dieve was. Zoals we reeds hoger aanstipten, dienen dergelijke genealogische gegevens met de grootste omzichtigheid behandeld.

Over Pastoor Grietens geeft van Boxmeer de volgende aantekeningen: «La chapelle actuelle de Saint-Bernard et son autel furent édifîés sous les auspices du curé Abraham Grietens, originaire de Haecht. Il avait un frère **MARTIN**, curé à Grimberghe et un autre, **FRANÇOIS**, curé à Bergh. Il mourut le 5 septembre 1651. Il y a encore dans la chapelle un monument en marbre blanc et rouge, qui porte l'inscription suivante:

«Rdi Detmri Abrahami Grietens Abrahæ filii qui hoc chorum cum suo altari exstructo pace inter suos servata et dissidentes conciliata. Deo vocante exiit de terra et de cognatione sua in terram quam monstravit ei Dominus æternæ pacis corona perceptus. A° aet. 51. sac. 26. Past. 25. Sic tu viator de eo spera eiqe apprecare requiescat in pace.»

L'ensemble de cette œuvre commémorative est couronné d'un excellent portrait du curé; ce fut la mère, survivant à son fils, qui la fit ériger, d'après l'inscription: «Deo optimo maximo hoc monumentum posuit Maria Rix in memoria primogeniti sui». Ce monument est garni au centre d'un beau tableau attribué à Corneille van Coninxloo.

Zeer bereidwillig gaf de E.H. Bleyen, pastoor van Steenokkerzeel ons de volgende inlichtingen: «Van Boxmeer moet hier en daar verkortingen hebben vervolledigd of verkortingen aangebracht. Het monument is in hout en niet in marmer maar zo geschilderd dat bij het eerste zicht men zou zweren dat het marmer is. Het altaar is in marmer en het grafmonument is in de zelfde tinten geschilderd. Onder het portret van E.H. Grietens vinden we een kostbare schilderij van Joachim en Anna en daar onder de grote tekst van hier boven».

Van Boxmeer houdt eveneens voor dat op het archief van het Aartsbisdom een afschrift van het testament van Pastoor Grietens dd. 4 sept. 1651 berust. De inhoud zou geluid hebben: «Abraham Grietens demanda à être enterré à l'église. Il indique les services religieux à célébrer pour lui à son décès, etc. Il laisse 400 florins du Rhin pour les réparations et l'entretien de la chapelle de Sainte Pharaïlde. Après la mort de sa mère, Marie Ricx, il institue son frère **Frédéric**, curé de **Grimberghe**, pour exécuter son testament, qui comporte quelques dons à ses frères et sœurs dont son frère **Martin**, curé à **Berg**. La même pièce cite l'inventaire fait dans la mortuaire. Outre plusieurs tableaux, elle donne la nomenclature des livres relevés à cette occasion. Ce fut

un prêtre, selon toutes apparences, très dévoué pour sa paroisse (7).

We hebben op het archief van het Aartsbisdom tevergeefs naar dit dokument gezocht. In een schrijven dd. 13.11.1939 beweert van Boxmeer dat bedoeld afschrift wel op het Aartsbisdom berust, doch de Z.E.H. Tambuyser, archivaris, liet ons destijds weten:

«De inventaris van d'Hoop «Inventaire des archives ecclésiastiques du Brabant...» vermeldt het testament van pastoor Grietens. Ik heb de gelegenheid gehad de aanduidingen van d'Hoop te vergelijken met het bundel «Steenokkerzeel» Het komt me voor dat verscheidene stukken ontbreken. Hoe dat gebeurd is, weet ik niet. Misschien heeft de Heer van Boxmeer andere bundels terzelfden tijd geraadpleegd: een vergissing is steeds mogelijk. Misschien is dergelijke vergissing gebeurd op het archief zelf, bij een verhuis, wie weet? In dit laatste geval zal het moeilijker zijn gevraagd dokument terug te vinden...».

Over «Frédéric, curé de Grimberghe, et Martin, curé à Berg,» broers van Pastoor Abr. Grietens hebben we in al de door ons geraadpleegde archieven niets gevonden. We twijfelen sterk aan de genealogische gegevens van Ph. van Boxmeer. Het is echter niet mogelijk een definitief oordeel te vellen zolang het afschrift van het testament van Pastoor Abraham Grietens niet kan worden geraadpleegd.

2° PETRUS, ° 29.6.1602, † 10.12.1670. Volgt: II.

3° ANNA, ° 19.7.1605, × ca. 1628 Jan van den Panhuysen uit Rotselaar.

4° ELISABETH, ° 22.3.1607, × 3.11.1630 Gielis van den Panhuysen, een broer van Jan, † 16.11.1645 na een langdurige ziekte.

5° CAROLA, ° 21.6.1609. Vermoedelijk jong gestorven.

6° JAN, ° 6.4.1611. Ogenschoijnlijk jong gestorven.

7° MARIA, ° 21.7.1613, × Gielis Kestens.

8° CATHARINA, ° 14.9.1615, † 17.9.1692, × ca. 1636 Meester Hans Goltfus, «Orgelmaker van de Conste». Na zijn dood hertrouwde zij op 22.8.1659 met Hans' knecht, Meester Jan Dekens (8).

9° BARBARA, ° 26.3.1618. Zij trouwde met Sieur Steven vanden Bempden. Op 22.6.1664 kreeg Jouffr. Barbara Grietens haar meisseniersbrief waaruit blijkt dat zij was «vrije meysse-
nien vrouwe bejide heeren van Grimbergen van wettigen bedde ende meysse-
nien bloede geboren». Zij hadden o.m. een dochter Maria Cornelia genaamd, die de zelfde dag een dergelijk bewijs ontving (9). Uit een Schepenakte dd. 13.10.1644 blijkt dat Jouffr. Barbara Grietens gehuwd met Sr. Steven van den Bempde «coopman tot Antwerpen», verkocht heeft aan Mr. Jan Goltfus, ge-

(7) Van Boxmeer, o.c., blz. 171-172.

(8) E.S. XXIIIe jg., blz. 88-106.

(9) G. Brussel, nr. 3476, f° 67.

huwd met haar zuster Catharina, «elff dachmaelen landts genoempt t'clapgat regen. die herbaene naer Mechelen» voor 1500 rinsgulden (10).

10° LAMBERTUS, ° 21.2.1620, † ca. 1640. Hij schonk bij testament zijn vaderlijk erfdeel aan zijn moeder Maria Ricx. Op 30.6.1644 verkocht Maria Ricx aan Gielis Wouters en Cathlijn van Langendonck voor 1159 gulden zeven dagmaal land gelegen «opt hoochvelt» die zij geërfd had van «Lembrecht Grietens haeren wettigen sone op 14 meert 1640» (11).

Van groot belang is de schepenakte dd. 16.2.1638 (12) waarin al de nog in leven zijnde kinderen vermeld staan: «Wij scepenen... dat comparerende voor onsen richter ende voor ons heer ABRAHAM GRIETENS, PASTOOR van Steynockerseel, PEETER GRIETENS, Jan van den Panhuysen als man ende momboir van ANNA GRIETENS, alhier present... Gielis van den Panhuysen als man ende momboir van ELISABETH GRIETENS oock present... Gielis Kestens als man ende momboir van MARIA GRIETENS... ende hen tsamen derhandt sterck maeckende voor LAMBRECHT ende BARBARA GRIETENS henne comparanten respectiven broeder ende suster hebben naer vergaen. renuntiatie van Maria Rickx, hunne moeder... ten behoefne van Mr. Jan Goltfus orgelmaecker ende CATHARINA GRIETENS... op seker huys ende hoff gelegen tot haecht nu toebehoorende Everaardt van Verloo...». We vernemen verder dat Pastoor Grietens afziet van een rente die hij trok «opt groot huys ende hoff gelegen... achter die kercke... bij vercoope ende coope gecregen ende gehouden bij Peeter Grietens ende Maria van Langendonck» (13).

Zoals boven vermeld, stierf Maria Ricx op 2.9.1671. Een Schepenakte leert ons hoe bij haar dood de familie was samengesteld: «Schijdinghe ende deylinghe van de kinderen ende erffgenamen Maria Rickx weduwe Wijlen Mr. Abraham Grietens. Wij Hendrick van Langendonck ende Peeter Smets scepenen der heerelijckheijt van Haeght... in propre persoonen Abraham Grietens soo inden eiigen naeme als hem sterckmaeckende voor Guilliam Leemans ende Cathlyne Grietens gehuysche Machiel Grietens ende Merten Wouters als vader ende momboir van zijn kinderen behouden van wijlen Johanna Grietens alle kinderen van wijlen Peeter Grietens ter eendere, here ende Mr. Niclaes Raymaeckere presbiter ende licentiaet in beiden rechten soo inden eiigen naeme als hem sterck maeckende voor Sr. Joan Baptiste ende Jouffr. Theresia Raymaeckers sijnen broeder ende suster kinderen wijlen Sr. Michiels daer moeder aff was Jⁿ Maria

(10) G. Haacht, 835 bis.

(11) G. Haacht, 835 bis, f° 38.

(12) G. Haacht, 835 bis, f° 22-23.

(13) Oorspronkelijke dokumenten ontzenuwen dus de stelling van van Boxmeer dat Pastoor Abraham Grietens nog twee broers priester had. Dezelfde onnauwkeurigheden werden vastgesteld in van Boxmeer's studie over de voorouders van L. van Beethoven.

vanden Panhuysen, met Henrick vanden Panhuysen insgelijckx licentiaet inder Rechten... hun sterckmaeckende voor Mr. Jan vanden Panhuysen ende Sr. Abraham, Isack, Jacob, Petronella, Catharina, Johanna ende dochtere wijlen Peeters vanden Panhuysen kinderen wijlen Jans daer moeder aff was Anna Grietens ter tweedere, Abraham vanden Panhuysen hem... sterckmaeckende voor Isacq vanden Panhuysen zijnen broedere ende Geeraert van Roy present met Johanna vanden Panhuysen zijne huysvrouwe kinderen wijlen Gielis daer moeder aff was Aelijsabeth Grietens terderdere... J^o Catharina Grietens met Mr. Jan Dekens haeren man ende momboir ter vierdere Mr. Joos Robijns als vader ende momboir ende hem sterckmaeckende voor zijn kindt behouden van wijlen Maria Kestens met Mr. Jan Lembreghts als man ende momboir ende hem sterckmaeckende voor Anna Kestens zijne huysvr. kinderen wijlen Gielis daer moeder aff was J^o Maria Grietens ter vijfddere ende Sr. Stephanus vanden Bempde als vader ende momboir ende hem sterckmaeckende van zijn kinderen behouden van wijlen J^o Barbara Grietens... alle als kinderen, kintskinderen ende erffgenamen van wijlen Jouffr. Maria Rickx, weduwe wijlen Mr. Abraham Grietens (14)».

II. Petrus Grietens en Maria Van Langendonck

Petrus Grietens werd te Haacht gedoopt op 29 juni 1602 en overleed aldaar op 10 dec. 1670. Op 21.3.1628 verkreeg hij vóór de bank van Grimbergen, samen met zijn vader, het bewijs van Meissenierschap (15). Hij huwde op 3.7.1628 met Maria (Maeycken) van Langendonck en woonde in het «groot huys ende hoff gelegen... achter die kercke». Op 25.11.1642 verkocht hij voor 375 gulden aan Mr. Hendrick Bollen, gehuwd met Catharina Scroeijen een stuk land (16). In 1639 was hij reeds schepen. Op 16.1.1655 werd hij met Mr. Peeter Wets, schoolmeester, Hendrik Groetaerts, meier, Guiliam Peeters, kerkmeester en Jan van Beethoven, H. Geest- en dorpmeester, door de deurwaarder van de Raad van Brabant onderhoord (Peeter Grietens nu schepenen ende te voren geweest kerckmeester ende dorpmeester, oud 53 jaer... verclaert...) (17). Een jaar later werden bij hem «vier aemen goet bier in arrest genomen» door

(14) G. 835 ter, A^o 1665-1679, f° 76-79, akte dd. 28.5.1762. Zie ook ibidem f° 105-106, alwaar «Scheijdinghe ende dijlinghe... over die goederen van de kinderen Johannes vanden Panhuysen mits den dood van Maria Rickx weduwe van Mr. Abraham Grietens, hunne grootmoeder», waaruit blijkt dat «Michael Raijmaeckers gehuwd met Jouffr. Maria vanden Panhuysen drie kinderen had: Nicolaes, priester, Maria Theresia en Jan; dat Geeraert van Roy gehuwd was met Johanna vanden Panhuysen, Jouffr. Anna vanden Panhuysen religieuse was int clooster vander heilige drijvuldigheyt en Catharina vanden Panhuysen de weduwe was van wijlen Mr. Jan Peeters».

(15) G. Brussel, nr. 3485, f° 80.

(16) G. Haacht, 835 bis, f° 9.

(17) Mss. Hauwaert, II 6469.

de pachter «van den impost» (18) en op 20 april 1666 werden zijn meubelen openbaar verkocht. Onder de kopers worden vermeld Jan van Beethoven, Abraham Grietens, Mr. Rombout Smets en Mr. Jan Dekens, die het orgel kocht (19).

Zij waren ouders van:

1° ABRAHAM, ° 22.4.1629, † 14.9.1689. Volgt: III.

2° JOANNA, ° 9.3.1631, † vóór 1670; × 13.2.1656 Merten Wouters.

3° MICHIEL, ° 7.3.1633, † 13.5.1677. Ongehuwd. Begraven in de kerk.

4° CATHLIJN, ° ca. 1635 (niet vermeld in de alfabetische tafels), × G. Leemans en leefde te Vilvoorden.

5° JAN, ° 14.2.1638. Waarschijnlijk jong gestorven.

De biezonderste akten die betrekking hebben op de familie Petrus Grietens-van Langendonck zijn:

- a) Not. Brab. nr. 3853, akte dd. 14.9.1669, alwaar vermeld staan: Peeter Grietens en zijn vrouw Maycken van Langendonck, Michiel hun zoon, Cathlijn hun dochter, getrouwd met Guilliam Leemans, Joanna hun dochter, getrouwd met Merten Wouters, en Abraham, hun zoon, gehuwd met Cathlijn Vloeberghs.
- b) G. 835 dl. 3, f° 110, akte dd. 12.1.1672: Catheleijn Grietens, getrouwd met Guilliam Leemans heeft verkocht aan haar broer Abraham haar «part ende deel in de brauwerij gelegen bij den Kerckhove genoemd den Herdt».
- c) G. 6404, f° 507, akte dd. 13.5.1677: testament van Machiel Grietens «sone Peeters, jongman». Vermeld worden zijn zuster Catlijn Grietens, die 9 gulden ontvangt, zijn broer Abraham, getrouwd met Cathlijn Vloeberghs, die ontvangt «zijn part ende deel in huys ende hoff, schuere, stallinge, brauwerije, boogaert,... alhier aen tkerckhoff gheuoemt den herdt, daer dieselve synen broeder Abraham ende Cathlyn woenen». de kinderen van wijlen Joanna Grietens, zijn zuster, getrouwd met Merten Wouters krijgen drie gulden, en Machielken Grietens, zoon van Abraham, zijn petekind, krijgt 12 gulden «om eene gedenckenisse voor hem te coopen».

III. Abraham Grietens en Catharina Vloeberghs

Abraham Grietens werd gedoopt op 22.4.1629 en overleed op 14.9.1689. Schepen van Haacht (20). Hij huwde op 16.11.1664 met Catharina Vloeberghs, en na haar dood hertrouwde hij op 17.3.1681 met Joanna van Langendonck, weduwe van Adriaan Gyselincx (21). Zoals zijn vader kende hij heel wat financiële moeilijkheden. Zijn eerste vrouw, Catharina Vloeberghs, was de

(18) Not. Brabant, nr. 3852.

(19) G. Haacht, 6404, f° 412.

(20) G. Haacht, passim.

(21) G. Haacht, 837, f° 13.

zuster van Servaes Vloeberghs, die in het midden van de eerste helft der XVIIe eeuw de mooie windmolen op het Molenveld bouwde. Zijn tweede vrouw, Joanna van Langendonck, was de zuster van Jan van Langendonck en van Sr. Remigius van Langendonck «in syn leven priester ende choordeken der collegiale kercke van Ste Dvmpnen tot Geil» (22).

Uit zijn eerste huwelijk had hij 6 kinderen, uit zijn tweede, één.

1° CATHARINA, ° 29.9.1665. Schijnbaar jong gestorven.

2° JAN-BAPTISTE, ° 25.10.1666. Jong gestorven.

3° PEETER, ° 26.2.1669. Stamvader van tak A.

4° ABRAHAM-FREDERICUS, " 17.5.1671. Stamvader van tak B.

5° MICHAEL, " 2.11.1673. Hij trouwde met Maria Lenfant (G. 841, f° 189). Stamvader van tak C (Rotselaar-Herent).

6° MARIA, ° 16.7.1676. Jong gestorven.

7° JOANNA-CATHARINA, " 6.12.1682, × 1) op 11.7.1722 Franciscus Berthyns, en 2) Jan de la Croix uit Tienen.

Nadere gegevens over de familie Grietens-Vloeberghs vindt men in de volgende akten:

- a) G. 6404, f° 565, akte dd. 25 nov. 1689: «Conditien ende voorwaerden waerop ende van weghens Sr. Peeter Goltfus ende Servaes Vloebergh als geede momboirs over de minderjaerighe kinderen van weylen Abraham Grietens ende Catharina Vloeberghs gehuyschen als sij leefden ten overstaen van mejer ende schepenen deser heerlijkheijdt publicquelyck sal verhueren de goederen naer beschreven... huys, hoff, stallinghe ende brauwerije bloecke ende bemdeken annex... gelegen achter de kerck... genoempt den hert..., het cleijn veldeken,... in de berendinghe... den dellinckbemdt, half dagwandt bloeckx bemdt... int schauwbroeck,....».
- b) G. 838, f° 60, akte dd. 12.2.1693; van de zes kinderen gesproten uit het eerste bed worden er nog drie vermeld: Peeter, Abraham en Michiel. Die dag kregen zij toelating om voor 100 gulden een stuk grond, gelegen achter de pastorie, groot zes dagmaat te verkopen aan Gielis Vloebergh, om voor de brouwerij een nieuwe ketel te kopen en om het woonhuis, dat zeer vervallen was, te herstellen.
- c) Peeter, Abraham en Michiel staan ook vermeld in de akte van «Scheydinghe ende deylinghe voor de kinderen ende erffgenamen van wylen Abraham Grietens ende Catharina Vloeberch» (G. 838, f° 79, A^o 1693). Zie ook Not. Brab. Notaris Goltfus, nr. 993, akte dd. 11.10.1689 en nr. 994, akte dd. 2.4.1695 alwaar vermeld staan Abraham Grietens, zijn vrouw Catharina Vloeberghs, zijn tweede vrouw Joanna van Langendonck en zijn drie zonen Peeter, Abraham en Michiel.

(22) G. Haacht, 838, f° 60.

IV. Peeter Grietens en Catharina Derboven
Stamouders van tak A.

Peeter Grietens, gedoopt op 26.2.1669, huwde op 3.3.1701 met Catharina Derboven. Hij overleed op 20.7.1734 en werd begraven in de kerk «maritus Catharine Derboven, sepultus in templo». Zijn vrouw stierf op 18.10.1747.

Op 25.4.1701 worden zij voor het eerst in de Schepengrifië vermeld (23).

Een drietal jaar later, op 7.1.1704, kochten zij een hofstede «aende paeltheyde... reg. de straet gaende naer stampendonck», en op 23.6.1704 bekwamen zij een bunder land van Joanna van Malcot «begijnken opt groedt begeynhoff» te Mechelen (24).

Op het archief van het Aartsbisdom berust een bundel akten waaruit blijkt dat deze Petrus, kerkmeester, in de jaren 1711-1712 het met de meier Goltfus oneens was over het bouwen van een nieuwe kerkmuur en het afbreken van enkele huizen, waaronder het lokaal van de «Handbooggilde».

Uit hun huwelijk ontsproten 6 kinderen:

1° MICHAEL, ° 6.3.1701 (susc. Michael Grietens et Joanna Bosmans), † 26.3.1765 (Anno aetatis sexagesimo quinto, cœlebs... sepultus in ecclesia ante altare dive Virginis ad dexteram lapidis sepulchralis Henrici Rix). In 1749 moest hij samen met zijn broers Jan en Norbert, en zijn zuster Catharina te Haacht voor de rechtbank verschijnen omdat zij «ten huize van de meyer, in aanwezigheid van de pastoor, Jan Goltfus (hun schoonbroer) voor dief, schelm en hondsvot hadden uitgemaakt». Norbert Grietens werd ook ten gerechtszitting opgeroepen omdat hij met zijn schoonbroer Jan Goltfus in geschil leefde «wegens het plaetsen van een paelsteen... opt molevelt».

2° PETRUS, • 28.4.1703 (susc. Petrus Geysselinckx et Joanna Grietens); × 28.1.1731 Petronella Goltfus; † 23.11.1743, slechts 40 jaar oud. Hij was meier van de gemeente Haacht (25). Zijn vrouw Petronella Goltfus was de dochter van Paschier Goltfus en Elisabeth Bollen, en kleindochter van Mr. Hendrik Bollen en Adriana Bosmans. Het testament van Elisabeth Bollen staat in G. 840, f° 239. Het luidt: «Scheijdinge ende deijlinge voor de kinderen van Passchier Goltfus... ende de kinderen van wijlen Sr Krugher ende Peternella Bollen... over de goederen achtergelaten bij wijlen Mr. Hendrick Bollen ende Adriana Bosmans hunne respective grootouders...». Worden geciteerd: Jan Goltfus, gehuwd met Joanna Grietens, Jacobus Goltfus, jongman, Peternella Goltfus, gehuwd met PETRUS GRIETENS, meier, en Guiliam Goltfus, kinderen van wijlen Elisabeth Bollen,

(23) G. Haacht, 838 bis, f° 34. Zie ook G. Haacht, 840, f° 210, Ao 1734 en Not. Brabant, nr. 3899, akte dd. 12.3.1735.

(24) Not. Brabant, nr. 996, akte dd. 7.1.1704.

(25) G. Haacht, 840, akte dd. 8.5.1732.

gehuwd met Passchier Goltfus (26).

Zij waren ouders van:

a) Henricus Paschasius, ° 5.4.1731 (susc. Paschasius Goltfus et Joanna Maria Grietens), † 7.9.1746.

b) Petrus Leopoldus, ° 31.10.1732 (susc. Petrus Grietens et Catharina Goltfus), † 10.7.1741.

c) Catharina Joanna Carolina, ° 1.10.1734 (Susc. Joannes Goltfus et Catharina Grietens), † 27.12.1784 (?).

d) Michael, ° 24.1.1738 (susc. Michael Grietens et Clara Elisabeth Mertens), × 19.8.1776 Elisabeth van de Putte (testibus Paschasio Goltfus et Michael Meeus, sponsa est ex Herenthout); † 19.12.1815, oud 77 jaar (laboureur, veuf de Marie Elisabeth van de Put, Pierre Vermeylen, beau fils).

Over de familie Michael Grietens-M. E. van de Putte vindt men bij Not. J.B. Goltfus (27) de volgende akte: «Uytgrootinghe tusschen d'erfgenaemen Anna Maria Goltfus... Op den 29 Aug. 1780 comp. Mr. Theodorus vanden Putte oock Notaris, Drossaert van Schrieck ende Grootloo... inwoonder van Putte...

Anna Barbara vanden Putte geassisteert van Mr. Joannes Verhaeghen oock Notaris, Drossard van Roost, haeren man... innegeseten van Haecht, Item Sr. Adrianus Hemelair in houwelijk met Joffre Anna Theresia van den Putte....

Item Elisabeth vanden Putte geassisteert van Michiel Grietens haeren man... Item den voors. Michael Grietens ende syne gemelde huysvrouw bij coop d'actie hebbende van Jouffre Anna Catharina Luytens in houwelijk met Sr. Joannes de Coninck meesterbrauwer ende leveraer binnen Loven voorde resterende vier achtste paerten ter vierdere zeyden, kinderen ende erfgenaemen van wijlen Franciscus vanden Putte daer moeder van leeft Anna Maria Vloebergh dochter wijlen Joannes Vloebergh ende Maria Goltfus welcke leste naermaels in tweeden houwelijk heeft geweest met wijlen Peeter Luytens van welcken houwelijk sy oock heeft achtergelaten de bovengemelde Anna Catharina Luytens welcke comparanten gevende te kennen dat uyt den hoofde van de gemelde Maria Goltfus hunne grootmoeder oft hun voor den eigendom ende hunne meergemelde moeder Anna Maria Vloebergh voor de tochte voor d'eene indivisie hellingh ende opde meergemelde Anna Catharina Luytens voor d'andere hellingh is verstorven ende gesuccedeert onder andere goederen twee huysen aen malkanderen gelegen met den hof ende erfve daer annex groot ontrent een daghwant genoemd de DRIJ RINGEN gestaen ende gelegen tot Haecht teghens het dorp ofte Plaetse...».

Michiel Grietens en Elisabeth van den Putte erven het huis samengesteld uit keuken, slaapkamerken, twee kelders, kamer en

(26) Zie Not. Brabant, nr. 3903, akte dd. 12.8.1738 (Petrus Grietens, meier, gehuwd met Peternella Goltfus, zoon van Peeter Grietens en Catharina Derboven).

(27) Not. Brabant, nr. 8934, A° 1780, nr. 21.

vloer, schuur, stal, stokerij, hof en erve «scheydende op den gemeynen muer maeckende het separaet van het camerken genoempt Clijn Mechelen...». Anna van den Put en haar man bekomen de rest van het huis, doch moeten aan A.J. Hemelair 437 gulden betalen en aan Theodorus van den Putte 125 gulden.

De akte was ondertekend door J. van den Putte, Michiel Grietens, Anna Barbara van den Putte, A.J. Hemelair, Maria Elisabeth van den Putte, J. Golfus, P.J. Verhaegen en J.B. Goltfus, notaris.

Het zelfde jaar kocht Michiel Grietens van Joannes De Coninck en Catharina Luytens de helft van «seecker steenen huys... genaempt de Drij Ringen... reg. de Plaetse... ende Smisstraete» voor 1500 gulden (G. 842, f° 564). Michiel Grietens was eveneens een ijverig lid (alferis) van de St.-Sebastiaansgilde. Hij had een dochter, Anna Barbara genaamd, " 16.6.1777 (Susc. Joannes Goltfus et Anna Barbara van den Putte), × Petrus Vermeyleen.

e) NORBERTUS, " 23.12.1741 (Susc. Norbertus Grietens et Catharina Thys).

3. NORBERTUS, " 3.10.1706, × 17.2.1735 Clara Elisabeth Mertens, † 8.10.1756 (sepultus in ecclesia prope sedem confessionalem Pastoris), oud 50 jaar. Hij was eigenaar van het «huys ende hoff... genoempt het Meuleken, reg. de Smisstraet» (G. 841, f° 114). Zijn vrouw, Clara Elisabeth Mertens was de dochter van Peeter Mertens en Catharina van Langendonck. Peeter Mertens was een zeer welstellend landbouwer, eigenaar van land onder Haacht, Werchter, Rotselaar, Nieuwrode, Herent en Tildonk (28). Na de dood van haar man Norbertus Grietens, hertrouwde zij met Henricus van Oosten (G. 841, f° 283 en G. 842, f° 148).

Norbertus Grietens had negen kinderen:

a) ANNA-CATHARINA, " 3.9.1735 (Susc. Michael Grietens et Catharina van Langendonck), × Peter Bastiaens, † 20.7.1816, oud 80 jaar «journalière, veuve de Pierre Bastiaens, fille de feu Norbert Grietens et de feue Elisabeth Mertens» Zij waren ouders van:

1° Michael, " 19.3.1760 (Susc. Michael Grietens et Catharina van Haecht).

2° Anna-Cornelia, " 20.2.1762 (Susc. Joannes Bastiaens et Anna Cornelia van Oostenrijck).

3° Anna-Elisabeth, " 24.8.1764 (Susc. Franciscus Bastiaens et Anna Elisabeth Grietens).

(28) G. Haacht, 841, f° 283. «Scheydinghe ende deijlinghe voor de kinderen ende erffgenaemen van wylen Peeter Mertens als in houwelyck gehadt hebbende Catharina van Langendonck: 1. Peeter Mertens; 2. Joanna Mertens × Mathias de Prins; 3. Clara Elisabeth Mertens, weduwe wijlen Norbertus GRIETENS; 4. Francis van Wesenbeeck, momboir, Servaes Verret, medemomboir voor de kinderen van Anna Mertens × Jacobus van Wesenbeeck; 5. Maria Mertens × Guilliam van Haecht; 6. Catharina Mertens × Joannes Meulemans.

- 4° Joanna-Maria, " 25.7.1766 (Susc. Henricus van Oosten et Joanna Maria Grietens).
- 5° Paschasius, " 28.10.1769 (Susc. Paschasius Golfus et Elisabeth Bastiaens). Jong gestorven.
- 6° Cornelius Josephus, " 13.3.1772 (Susc. Cornelius Bastiaens et Joanna Grietens).
- 7° Paschasius, " 1.8.1776 (Susc. Paschasius Golfus et Joanna Maria Grietens).
- b) JOANNA, " 21.8.1737 (Susc. Joannes Mertens et Petronilla Golfus), † 19.12.1769.
- c) THERESIA, " 15.12.1739 (Susc. Albertus Mertens et Catharina Grietens).
- d) ANNA, " 17.2.1742 (Susc. Petrus Mertens et Anna Derboven).
- e) ANNA ELISABETH, " 26.5.1743.
- f) JOANNA-CATHARINA, " 30.3.1746 (Susc. Joannes Grietens et Catharina Mertens), × 19.7.1788 Guiliam Heyligen, † 24.8.1830, oud 84 jaar. De aanmelding geschiedde door de molenaar Gregorius Meeus, haar kozijn.
- g) PETRUS, " 20.9.1748 (Susc. Petrus Grauwen et Joanna Maria Grietens), † 25.10.1769; begraven op het kerkhof.
- h) JOSEPHUS, " 19.12.1750 (Susc. Joannes Grietens et Maria Mertens). Voornaam mogelijk een vergissing, kan Jan zijn, † 13.12.1769.
- i) JOANNA-MARIA, " 4.6.1754 (Susc. Joannes Goltfus et Anna van Langendonck), × 31.5.1785 Remigius Meeus, † 8.6.1828, oud 74 jaar, weduwe van Remigius Meeus, in zijn leven molenaar, wonende in de molen omtrent het dorp. De aanmelding geschiedde door haar zoon Joannes Gregorius Meeus, oud 35 jaar. Volgens een aantekening in G. 843, f° 290 woonden zij in 1791 «aen de Smisstraete... in het huis genaemt het Meuleken».
4. JOANNA MARIA, " 9.7.1709 (Susc. Abraham Grietens et Joanna Vloeberghs), × 18.3.1736 Joannes Goltfus (Testes Michael Grietens et Jacobus Goltfus) (29).
5. CATHARINA, " 11.12.1711 (Susc. Guilielmus Derboven nomine Johannis Derboven et Catharina Smets), † 27.12.1784. Ongehuwd.
6. JOANNES, " 17.6.1714 (Susc. Joannes Derboven et Anna Jacops nomine Elisabeth Derboven), × 6.2.1751 Anna van Langendonck. Schepen, † 10.9.1766 «maritus Annae van Langendonck... sepultus in ecclesia immediate ante lapidem qui est ante altare Beatae Mariae Virginis». Anna van Langendonck, † 24.4.1781 «sepulta in ecclesia prope altare Divae Virginis, vidua Joannis Grietens», oud 60 jaar.

Zij waren ouders van:

(29) Zie E.S. XXIIIe jg., blz. 88-106: De Haachtse orgelmakers Goltfus en Dekens en hun familie.

- a) Catarina, " 11.2.1752, † 11.11.1758, «sepulta in ecclesia prope sedem confessionalem pastoris».
- b) Joanna-Maria, " 22.4.1754 (Susc. Joannes van Langendonck et Johanna Maria Grietens), × 16.8.1785 Albertus Thielemans (Testes Paschasius Goltfus et Petrus Thielemans). Albertus Thielemans overleed op 9.12.1809. Zij hadden 5 kinderen:
 - 1. Anna-Maria, " 1.6.1788, × 14.2.1831 JOANNES GRIETENS (Zie tak B).
 - 2. Joannes Gasparus, " 6.1.1791 (Susc. Joannes Bauweleers et Joanna Thielemans).
 - 3^a Petrus, " 24.12.1792 (Susc. Joannes Bauweleers nomine Reverendi Domini Petri Bauweleers, coadjutoris in Necker-spoel et Barbara Grietens). Deze E.H. Bauweleers was Haachtenaar van geboorte en studeerde aan het Klein Seminarie te Mechelen.
 - 4^a Joannes, " 3.4.1795.
 - 5^a Jeanne, die op 20.6.1816 met PETRUS GRIETENS trouwde (Zie tak B).
- c) CLARA-ELISABETH, " 19.10.1755 (Susc. Michael Grietens et Clara Elisabeth Mertens).
- d) JOANNA, " 20.11.1757 (Susc. Joannes Goltfus et Joanna Bosmans), × Joannes Bauweleers, koster (30).
- e) CATHARINA, " 26.11.1759 (Susc. Paschasius Goltfus et Catharina Grietens), † 28.2.1762 «sepulta in ecclesia prope altare Divae Virginis Mariae».
- f) Michael, " 20.7.1763 (Susc. Michael Grietens et Maria van Haecht), † 21.8.1781, oud 19 jaar «sepultus in ecclesia Michael Grietens anno aetatis decimo nono».

Einde van tak A.

(Wordt vervolgd)

Dr. J. COOLS

(30) G. Haecht, 843, f° 227 en f° 268 (Joanna Grietens, dochter van Joannes en Anna van Langendonck, gehuwd met Joannes Bauweleers)

Orgelbouwer Egidius Le Blas en de Priorij van Klein-Bijgaarden

De Mechelse orgelbouwer van Brusselse afkomst, Egidius Le Blas, is een weinig bestudeerde figuur uit de XVIIIe eeuwse Brusselse school (1). Samen met Pieter Van Peteghem, Jan Jozef Vander Haeghen en Jan Baptist Barnabé Goynaut was Le Blas een belangrijk vertegenwoordiger van de Zuidnederlandse orgelbouw, gecentraliseerd rond Brussel (2).

De dynamische economische politiek van de Oostenrijkse regering, vooral sedert omstreeks 1750, schonk aan de Zuidelijke Nederlanden een gunstige atmosfeer, waarin die orgelbouwers efficiënt konden werken en op een voldoende afzetgebied mochten rekenen (3). Dank zij de bevruchtende wisselwerking van Noordfranse en Zuidnederlandse invloeden, kon Brussel, onder de geniale leiding van Jan-Baptist Forceville (1660-1739), tot een belangrijk centrum van orgelbouw uitgroeien (4).

Egidius Le Blas, geboren te Brussel omstreeks 1700, werd in 1728 leerling in het atelier van Jan-Baptist Forceville. Na het overlijden van Gaspar Andriessens († 19 december 1740), orgelmaker te Mechelen, richtte Le Blas een verzoek tot de Mechelse stadsmagistraat, om zich in de Dijlestad te vestigen, onder dezelfde voorwaarden als Andriessens had genoten. Krachtens een resolutie van 6 februari 1741 werden hem de gevraagde faciliteiten verleend: een jaarwedde van 24 gulden, vrijstelling van militaire inkwartieringen en van burgerwacht (5).

-
- (1) E. GREGOIR, *Historique de la facture et des facteurs d'orgue*, Antwerpen, 1865, blz. 128; G. VAN DOORSLAER, *Notes sur les facteurs d'orgues malinois*, in *Annales du XXIIe congrès de la fédération archéologique et historique de Belgique*. Dl. II: *Rapports et mémoires*, Mechelen, 1911, blz. 617-618.
 - (2) G. POTVLIÉGHE, *Brusselse orgelbouwers uit de 19e eeuw*, in *De praestant*, XI, 1962, blz. 37-38.
 - (3) H. COPPEJANS-DESMEDT, *Economische opbloei in de Zuidelijke Nederlanden*, in *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, dl. VIII, Utrecht-Antwerpen, 1955, blz. 261 e.v.
 - (4) G. POTVLIÉGHE, *De orgelmakers Forceville*, in *De Brabantse Folklore*, nr. 155, sept. 1962, blz. 318-361. Jan-Baptist Forceville leverde in 1733 een nieuwbouw voor de parochiekerk van Zaffelare, een orgel, dat grotendeels door E. Le Blas, die mede het kontrakt ondertekende, uitgevoerd werd. Als leerling-orgelbouwer is Le Blas wellicht nog betrokken geweest bij het bouwen van andere J.-B. Forceville-orgels.
 - (5) G. VAN DOORSLAER, *art. cit.*, blz. 617. De Resolutieboeken van de Magistraat (MECHELEN, Stadsarchief, reg. 15, fol. 143) delen hierover mede: [6 febr. 1741] *is door de Heeren Tresoriers rapport gedaen van de requeste van Egidius Le Blas geboortigh van Brussel meester orgelmaecker van sijnen stiele, versoeckende om binnen dese stadt te comen woonen, de gagie van vierentwintigh gul[den]s t'jaers tot laste van dese stadt gelijk die is geprofiteert geweest bij den overleden meester orgelmaker Andriessens, mitsgaders vrijdom van de accijnzen, logement van soldaeten ende vande borgerlijke wachten, is*

Waarschijnlijk ging E. Le Blas zich dan vestigen te Mechelen, want vanaf 1741 tot 1768 wordt jaarlijks de uitkering van zijn salaris (24 gulden) in de Kerkrekeningen van St.-Rombout genoteerd. Le Blas was er belast met het onderhoud en het stemmen van het orgel (6). Ook de onderhoudswerken van het orgel van de kerk van St.-Pieter en Paulus te Mechelen werden hem opgedragen (7).

Op 28 november 1745 verkocht E. Le Blas het orgel van de Augustijnenkerk te Brussel aan de Benediktinessenpriorij van Klein-Bijgaarden (8). Volgens het kontrakt was dit orgel toebehoorende aan den selven E. Le Blas (9), waarschijnlijk omdat hij het opgekocht had en het veil had. We weten niet of hijzelf, ofwel een ander orgelbouwer er de maker van was. Le Blas moest het orgel grondig herzien, de ontbrekende onderdelen aanvullen en het instrument stemmen. Voor zijn werk zou hij 500 gulden ontvangen, te betalen in twee termijnen, nl. de eerste na de keuring van het orgel en de rest na verloop van twee jaren. In feite werd de betaling volledig gedaan in 1746, rond Pasen (10 april) en in juni daaropvolgend.

In 1752 werd E. Le Blas door Abt Ferdinandus van der Haeghen (1712-1754) naar de premonstratenzerabdij van Ninove ontboden, om er in het J.-B. Forceville-orgel (1728) een nieuw echo-register bij te voegen. Hiervoor ontving hij de som van 270 gulden (10).

geresolveert, in consideratie van desselfs besondere hervarentheydt waer men is geïnformeert geworden aen hem te accorderen de voors. gagie van vierentwintigh guldens t'jaers op den voet en conditie gelijk dien lest is genoten geweest bij wijlen den voors. orgelmaker Andriessens, ende vrijdom van de borgerlijke wachten, ende loge ringe van soldaeten, behoudens in tijde van noode ende overlast. De vrijstelling van accijnsen werd blijkbaar niet toegestaan.

- (6) G. VAN DOORSLAER, *art. cit.*, blz. 617 en C. STEVENS, *Orgels en orgelbouwers in St.-Romboutskerk te Mechelen door de eeuwen heen*, in *De praestant*, VII, 1958, blz. 36.
- (7) *Ibidem*.
- (8) De priorij van Klein-Bijgaarden te St.-Pieters-Leeuw werd gesticht in 1235. Sedert juni 1251 volgde men er de Regel van St.-Benediktus. Zie hierover: M.-J. VAN DEN WEGHE, *De priorij van Kleinen Bijgaerden*, in *Een bijdrage tot de geschiedenis van St.-Pieters-Leeuw*, Wetteren, 1931, blz. 78-98; A. WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, Brussel, 1855, blz. 108-111; A. D'HOOP, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant*, dl. IV, Brussel, 1929, blz. 261-267.
- (9) BRUSSEL, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijke Archieven, nr. 14.784. Dit dokument wordt in bijlage gepubliceerd.
- (10) *Hoc anno [1752] per Egidium de Blas organarium adauximus organum nostrum novo lusu, vulgo Echo, pro quo solvimus 270 florenos.* Deze nota werd gepubliceerd door E. SOENS, *De kerk van Ninove en haar mobielier*, Gent, 1907, blz. 37. Het nieuwe register werd toegevoegd aan een J.-B. Forceville-orgel, gebouwd in 1728. Nadien had Forceville er nog twee registers bijgevoegd, nl. *Bombarde* en *Vox humana*. Het werk van Le Blas betekende dus een tweede uitbreiding van de orgeldispositie. Vgl. E. SOENS, *op. cit.*, blz. 12 en 37 en G. POTVLIÉGHE, *art. cit.*, blz. 331.

Volgens de organoloog Eduard Grégoir (1822-1890), bouwde Le Blas in 1759 een orgel voor de Zavelkerk te Brussel. Hij zou ook de maker zijn van de orgels in de St.-Annakerk te Brussel en in de kerk van Berlaar (11).

Een verder archiefonderzoek zal ongetwijfeld nog veel bijzonderheden over de persoon en het werk van Egidius Le Blas aan het licht brengen.

Trudo J. GERITS o. praem.

■ DOKUMENT

S. Sweerts, priorin van Klein-Bijgaarden en Frater P. Van Bever (12), biechtvader aldaar, getuigen dat zij, onder gestelde voorwaarden, het orgel, afkomstig uit de Augustijnenkerk van Brussel, gekocht hebben.

28 november 1745

Brussel, Algemeen Rijksarchief, Kerkelijke archieven, nr. 14784.

Wij onderscreven bekennen aengenoemen te hebben, ofte gecoght te hebben, op den 28 9ber van den iaere 1745, van Monsieur E. le Blas, de oude orgel van de E.E. Paeters Augustynen tot Brussel, toebehoorende aen den selven E. le Blas, op de naervolgende conditien van hem opgesteld.

Inden eersten als dat wij op onsen cost van het clooster de orgel sullen moeten overhaelen naer Clijnen Bijgaerden, ende dat den voorschreven E. le Blas de selve aldaer sal moeten stellen, met alles wat aen de casse soude coemen te ontbreken, als oock aen pijpen, secrete, blaesbalcken, ende soo voorts, en dat in behoorlycken staet.

Voorders sal hij moeten alle de peijpen stemmen naer de const ter preuve van liefhebbers hun dus verstaende, ten keuse ofte geliefte van de coopers die te nemen, aen welke conditien den voorschreven E. le Blas voldaan hebbende, beloeven de coopers daer voor te geven de somme van vijfhondert guldens corant gelt eens, met hunne orgel ende alle haere toebehoortens ende oock noch een ducaet aen den knecht.

(11) E. GREGOIR, *op. cit.*, blz. 128.

(12) Fr. Philibertus Van Bever was een premonstratenzer van Dielegem. In de confraterniteitsakte, op 5 juli 1773 tussen de abdijen van Dielegem en Grimbergen hernieuwd, komt hij nog voor als *Philibertus Van Bever, Confessor in minori Bigardia*. GRIMBERGEN, Archief van de abdij, IV, 49. Over Van Bever, zie: J. LAVALLEYE, *Le «Liber Mortuorum» de l'abbaye de Diligheim*, Tongerlo, 1926-1927 blz. 80

Item is conditie, als dat de vijf hondert guldens in twee parseelen sullen betaelt worden, te weten de hellicht naer de preuve van de orgel, ende de andere hellicht twee iaeren daer naer.

(sign.) *S. Sweerts Priorinne van ob Bijgaerden*
fr. P. Van Bever Confessor in minori Bigardia
E. le Blas Orgelmaecker

Memorie, als den inhoudt deser is voldaan int iaer 1746 in twee paijementen, 300 gulden betaelt ontrent paesschen, ende twee andere in Junio gelijk blijkt bij de quitantien.

●[uo]d attestor

(sign.) *fr. P. Van Bever Conf. in minori Bigardia.*

UIT OUDE PAPIEREN :

OVER DE FAMILIE VANDER NOOT

In het «Cohier van de generaele capitaale impositie van het hoofd gelt mede het schouwgelt ende redemptie over de consomptie van de thé voor het subsidie aen syne Majesteit» voor het jaar 1747 (R.A.B. Staten van Brabant, reg. 5680bis) noteerden wij de volgende verklaring van de heer Vander Noot en zijn gemalin die in het register vermeld worden als graaf en gravin:

«Wij verclaeren gedoopt te sijn met den naem van Charles, Bonaventura Vander Noot, soone van Rogier Wouther Vander Noot, Baron van Carloo ende van vrouwe Anna, Louise Vander Grecht.

Dat sijne keyserlycke majesteit Carel den Sesden van glorieuse memorie ons vergunt heeft de faculteit van eene heerelyckheit in Brabant te mogen erigeren in graefschap ofte banderije om daer mede ontvangen te worden in den Eedelen staet van Brabant, diensvolgens hebben wij de terre ende heerelyckheit van Marets ende Schoonhoven geërigeert in banderije bij faute dat wij geen suffisante goederen en hebben om een graefschap te erigeren.

Dat wij geen kinderen in onsen huysen en hebben woonende,

Dat wij negenthien schauwen hebben in ons huys alwaer wij wonen (in het Guldewijk te Brussel),

Dat wij twee meysens ende vier knechten hebben waarvan eenen geen d'inst en doet mits hij in het gaesthuys onder sijne kercke rechten heeft gelegen ende geene de minste gesonteyt en becomt... soo dat hij in geender maniere voor dienstbode en can gerekent worden, ende dat men hem uyt compassie voor sijne gedaene diensten daghelycks wat sop syn geveide ende t mijnen huysen laeten slaepen omdat het gasthuys vollicht...

Verclaeren dat wij grooten Bailieu van den walschen landen van Brabant sijn. Dat wij getrouwt sijn.»

Ac um Brussel. 20 october 1747.

H. HERDIES

De oversten van het gasthuis van Asse

In het gasthuis van Asse berust een oud memorieboek door pastoor Willem Jan Bastiaenssens «gecopieert uyt eenen ouden boeck,» in het jaar 1740... In dat memorieboek vinden we de lijst van de zusters die intraden in het gasthuis. Deze lijst werd regelmatig bijgehouden. Daar in dat boek de dag van intrrede, professie en sterfdag vermeld wordt en ook de funktie van overste wordt aangestipt is het mogelijk de namen van de oversten, die van 1647 tot 1958 het gasthuis hebben bestuurd. We tellen in die drie eeuwen 20 oversten, die dus gemiddeld om-trent 15 jaar hebben geregeerd. Hoewel de regel vroeg, dat de oversten om de drie jaar moesten gekozen worden, bleven vele oversten tot het einde van hun leven aan het bewind. Kinderen zetten moeder niet gauw uit haar zetel.

1° ZUSTER ELISABETH VAN DE PUTTE (1637-1679)

Ze werd in 1624 te Hulst geprofest, werd bij de dood van zuster Maria François, de stichteres van het gasthuis van Hulst, tot overste benoemd in 1637. Ze vluchtte na het bombardement van Hulst en de inname van het stadje in 1645 door de Hollanders naar Sint-Niklaas en kwam zich in 1647 met 13 zusters in het gasthuis van Asse vestigen, waar ze tot haar dood in 1679 overste bleef.

2° ZUSTER GEERTRUI COEN (1679-1697)

Deze tweede moeder stamt ook nog uit het gasthuis van Hulst, waar ze in 1643 haar kloostergeloften uitsprak. Wegens blindheid moest ze in 1697 haar ambt neerleggen. Ze stierf in 1710.

3° ZUSTER CHRISTOFFINA EENENS (1697-1703)

Deze zuster stamde uit Halle, werd in Asse geprofest 1672. Ze bleef overste tot haar dood in 1703.

4° ZUSTER JOSINA BEECKMAN (1703-1718 en 1720-1722)

Deze zuster werd in Wieze geboren, ze deed haar professie in Asse in 1674. Wegens ziekte legde ze haar ambt neer in 1718 maar werd in 1720 opnieuw gekozen. Ze bleef dan overste tot aan haar dood in 1722.

5° CATHARINA VAN LINTHOUT (1718-1720 en 1722-1725 en 1735-1741)

Ze was geboortig uit Merchtem. Ze deed in Asse haar professie in 1696. Ze verving eerst de zieke moeder Josina Beeckman. Het memorieboek vermeldt, dat ze in 1720 naar Damme vertrok om daar moeder overste te zijn. We weten verder niet waarop dit punt zinspeelt. Heeft Asse misschien ook Damme gesticht gelijk Merchtem en Bornem door de gasthuiszusters van Asse werden gesticht? Of heeft Moeder Catharina Van Linthout een nieuwe stichting in Damme op dreef geholpen gelijk later

Moeder Van Cutsem de stichting van Opwijk op gang bracht? Teruggekeerd naar Asse na de dood van Moeder Josina Beeckman werd ze terug overste voor een eerste termijn tot 1725 en in 1735 werd ze voor een derde termijn herkozen tot 1741. Ze stierf in Asse in 1751.

6° ANNA MARIA DE CORT (1725-1735 en 1741-1762)

Deze zuster was van Ninove. Ze deed in Asse haar professie in 1710. Ze was tweemaal overste. Ze stierf in 1763.

7° ZUSTER JOANNA MARIA VAN DEN HOUTEN (1762-1768)

Ze stamde uit «Heembeke». Ze deed haar professie in Asse 1726. In 1762 werd ze overste en bleef het tot haar dood in 1768.

8° ZUSTER MARIA JOSINA HAUWE (1768-1778)

Geboortig van Wichelen, geprofest in 1753. Ze werd overste in 1768 en bleef het tot haar dood in 1778.

9° ZUSTER MARIA THERESIA DE SMET (1778-1794)

Geboren in Wemmel. Ze deed haar professie in 1731. Ze werd in 1778 opvolgster van Moeder Maria van den Houten en bleef het tot haar dood in 1794.

10° ZUSTER ANNA CATHARINA DE DONCKER (1794-1825)

Dat is de eerste overste uit Asse zelf geboortig. Ze werd hier geboren op 5 juni 1750. Ze stamde uit een gezin dat langs de grote steenweg woonde: Petrus De Doncker Anna Maria Verstraete uit Bollebeek. Vader Petrus moet vroeg gestorven zijn, want in de onvolledige status animarum van Pastoor Ringler (1757) is moeder reeds hertrouwd met Willem De Keyser uit Puurs. Er worden dan 3 stiefkinderen in dat gezin aangestipt: Maria Elisabeth De Doncker (1747), Anna Catharina (1750) en Jan Baptist. Het is Anna Catharina die op 9 mei 1775 binnentrad in het gasthuis. Ze nam daar de naam aan van haar moeder Maria Anna. Ze ontving de doek 30 mei 1775 en werd gekleed op 4 september 1775. Ze deed haar professie op 9 september 1776. Ze volgde zuster Maria Theresia De Smet op als overste in 1794 en bleef die functie uitoefenen tot 1825. Ze stierf op 11 januari 1828. Ze heeft zeer moeilijke dagen meegemaakt: de Franse bezetting en het Hollands bewind, die niet gunstig waren voor de kloosters.

11° ZUSTER ANNA CATHARINA SIMONS (1825-1827)

Deze zuster kwam uit Eppegem. Ze deed haar professie in het gasthuis in 1797. Ze werd overste in 1825 en stierf reeds op 27 juni 1827. Haar kloosternaam was zuster Angelina.

12° ZUSTER MARIA THERESIA DE GREEF (1827-1830)

Ze was geboortig uit Vlezenbeek. Bij haar intrede in het

klooster ontving ze de naam Norberta. Ze legde haar geloften af in 1815. Het was een zeer bedrijvige vrouw. Ze werd de eerste overste van de nieuw gestichte kongregatie der Zwartzusters op 29 mei 1822. Ze werd terug moeder Overste van het gasthuis in 1827 tot 1830, waarna ze overste werd van het nieuwe gasthuis van Merchtem. Ze stierf daar op 13 juli 1869.

13° ZUSTER ANNA KROKAERT (1830-1833)

Ze was van Zellik, trad met vele moeilijkheden binnen in het gasthuis op 16 augustus 1809, deed haar professie op 15 maart 1814. Ze was overste van het gasthuis van 1830 tot 1833. Ze stierf in het gasthuis op 27 oktober 1939. Over haar verscheen in *Ascania* 1959, nr. 3, blz. 17 een artikel onder de titel: «Een moeilijke kloosterintrede».

14° ZUSTER AMELIE VAN CUTSEM (1833-1863)

Deze zuster stamde uit Edingen. Ze wordt vermeld als een nicht van Kardinaal Sterckx. Ze werd op 30 mei 1794 geboren. Ze trad in het klooster op 24 juni 1823, ontving de doek 29 juni 1823, werd gekleed 28 augustus 1823 en geprofest 31 augustus 1824. Overste geworden in 1833 zou ze gedurende 30 jaar instaan voor het tijdelijk en geestelijk welzijn van haar kloostergemeente. In 1848 ging ze op aanvraag van Kardinaal Sterckx gedurende een tijdje de pasgestichte kongregatie van de zusters van Sint-Vincentius van Opwijk bijstaan. Ze stierf als overste 22 oktober 1863. In het klooster droeg ze de naam Josephina.

15° ZUSTER FRANCISCA VAN DEN BOSSCHE (1863-1893)

Deze zuster stamde uit Willebroek. Ze trad in het klooster onder de naam zuster Monica op 23 december 1839. Ook zij zou 30 jaar het gasthuis besturen. Het moet een verdienstelijke zuster geweest zijn want het memorieboek vermeldt: gedekoreerd met het burgerlijk kruis in 1885. Ze stierf 29 juli 1893.

16° ZUSTER AMBROSIA BONNEWIJN (1893-1909)

Ze was geboren te Lembeek in 1828 en trad in het gasthuis binnen in 1849 onder de naam van zuster Scholastica. Ze werd overste gekozen op 8 augustus 1893 en ze bleef dit tot haar dood 20 april 1909.

17° JOANNA HERINCKX (1909-1936)

Dit is de tweede overste die uit Asse stamt. Ze werd hier geboren op 31 december 1850. Ze trad in het klooster op 21 november 1868. Ze werd gekleed onder de naam zuster Maria op 14 september 1869. Ze deed haar professie op 20 september 1870. In mei 1909 werd ze aangesteld als overste. In 1919 vierde ze haar gouden kloosterjubileum. In 1928 haar diamanten jubileum en in 1934 vierde ze haar zilveren jubileum van overste. Ze overleed bijna onverwachts op 28 maart 1936.

18° ZUSTER LEONTINA SICCARD (1936-1954)

Ze werd geboren in Merchtem 26 november 1880. Ze trad in het klooster binnen onder de naam van zuster Margareta in 1900. Ze werd tot overste gekozen op 6 april 1936 en bleef dit tot haar dood 18 juli 1954.

19° ZUSTER CLEMENTINE VAN DE PUTTE (1954-1957)

Het is de derde overste die stamt uit Asse. Ze werd hier op 14 september 1898 geboren en trad in het klooster onder de naam Martina in 1920. Op 23 juli 1954 werd ze overste tot 1957.

20° MARIA VAN DEN BERGHE (1957-1958)

Dit is de laatste overste van het zelfstandig gasthuis van Asse. Ze werd geboren te Denderbelle op 29 december 1890. Ze trad in het klooster op 8 september 1909. Ze kreeg dan de naam Elisabeth. Ze werd op 24 juli 1957 tot overste gekozen en zij zou het zijn die de aansluiting bij de gasthuiszusters van Antwerpen zou verwezenlijken.

J. SPANHOVE msc.

De 14 eerste gasthuiszusters van Asse

De gasthuiszusters van Asse hebben enkele jaren geleden terug aansluiting gezocht bij hun vroegere thuis: de gasthuiszusters van Antwerpen. Deze zusters immers vestigden zich in 1603 in een vervallen passanten huis van Hulst. In 1645 echter moesten ze wegens verwoesting van hun klooster en wegens bezetting van de protestanten uitwijken. Ze vestigden zich voorlopig in het kasteel van de Heer Schenaert te Sint-Niklaas tot ze in 1647 van de edelvrouwe van Asse, Maria de Cotereau, verlof kregen om hun intrek te nemen in het tegenwoordige gasthuis van Asse. Een oud memorieboek, dat in het archief van het gasthuis berust spreekt hierbij van 14 zusters die zich in Asse kwamen vestigen. We hebben in de ledenlijsten van de zusters nasporingen gedaan en menen hier de erelijst te kunnen geven van die pioniersters van het gasthuis.

1) *Moeder Elisabeth Van den Putte*. Ze was overste te Hulst. Ze deed op zeventienjarige leeftijd haar professie in 1624. Ze stierf hier 16 oktober 1679. Ze was dan 42 jaar overste geweest. Het memorieboek getuigt van haar: «Ze heeft geregeert

met alle deughden, die men in eene geestelijcke moeder soude connen wenschen».

2) *Zuster Françoise Hillens*, uit Antwerpen. Ze deed haar professie 15 februari 1632 en stierf 23 februari 1654.

3) *Zuster Anna Vermeulen*, uit Antwerpen. Ze werd geprofest 25 september 1629 en stierf 10 september 1650.

4) *Zuster Anthonet Kockaert*, jubilaresse, uit Antwerpen, deed haar professie 22 september 1617 en stierf 3 april 1671.

5) *Zuster Maria François*, jubilaresse uit Antwerpen. Ze deed haar professie te Hulst en stierf te Asse 5 augustus 1671.

6) *Zuster Joanna Ragiers* uit Antwerpen, deed haar professie 11 december 1630 te Hulst en stierf te Asse 5 juli 1681.

7) *Zuster Suzanna Morsiels* uit Antwerpen. Deze stierf 17 juni 1669.

8) *Zuster Geertruye Luytens* uit Gent. Ze deed haar professie 1 juli 1640 en stierf 9 oktober 1694.

9) *Zuster Maria Stelsens* uit Antwerpen. Ze deed haar professie 6 augustus 1641 en stierf 30 augustus 1669.

10) *Zuster Maria Dobij* uit Antwerpen, deed haar professie 6 augustus 1641 en stierf 9 september 1669.

11) *Zuster Maria Van Denderen* uit Antwerpen, deed haar professie 11 augustus 1642 en stierf 18 september 1668.

12) *Zuster Elisabeth Freris* uit Antwerpen, deed haar professie 21 september 1643 en stierf 1 juni 1666.

13) *Zuster Geertruye Coen*. Ze was de tweede moeder in Asse. Ze werd geprofest 21 september 1643 en stierf 8 januari 1710. Ze had dan zeventien jaar en half het klooster «wel geregeert». Ze trad af als overste wegens blindheid «ons achterlatende veele exempelen van devotie, gehoorsaemheyt, liefde, sachmoedigheyt...».

14) *Zuster Suzanna Ramont* uit Lokeren, deed haar professie 22 september 1645 en stierf 13 november 1663.

Deze laatste zuster moest twee maanden na haar professie in Hulst als jongste mee in ballingschap. Het zou twaalf jaar duren vooraleer een nieuwe kracht zich bij deze verdreven groep zou voegen. Dit was Zuster Barbara De Greve uit Assen, die haar professie deed 6 augustus 1657... Het memorieboek vermeldt bij die naam: «Sij is geweest de eerste die ontfanghen is in ons gathuys tot Assche...».

J. SPANHOVE msc.

De bevolkingslagen van Asse vanaf 1320 tot 1450

(Vervolg van blz. 55)

III. De uitbreiding van Asse-ter-Heide tussen 1403 en 1450

Hoe groot de Asserheide is geweest kan moeilijk vastgesteld worden, daar zij steeds van omvang wisselde naar gelang delen van het *Asscherholt* werden gerooid en delen van de heide zelf werden omgezet in landbouwgronden.

Volgens de oudste gegevens behoorde de heide te Asse toe aan de hertogen, die ze aan hun laten in leen uitgaven. Wanneer de abdij Affligem in de onmiddellijke nabijheid werd opgericht kocht zij ofwel alles in of verkreeg van de hertogen het medezeggenschap over «*omnia deserta et pascua inter claustrum Haf-fligemense et ecclesiam de Ascha jacuntia*» op voorwaarde dat de ganse heide door geen van beide partijen zou gerooid worden of door grachten omgeven worden. Alles moest gemeenschappelijk bezit blijven en verdeeld worden (Oorkonden van 1169 en 1237) (14). Hoe lang deze toestand is gebleven weten wij niet, maar vast staat dat de abdij er reeds vroeg tot ontginning overging en er *het Hof ter Heyde* bouwde. Haar deel in de heide blijkt volgens de hierna volgende uittreksels uit de Cijnsboeken rond 1400 zeer klein te zijn en zelfs tot het cijnsgoed van de hertog te behoren (15). Alleen de hertog hield er «*'s Hertogenheide*» over. Volgens «*de Heerlijke rechten verbonden met het leen Medictas de Asca of de Heerlijkheid van Asse gebeten*» (16), hoorde in 1440 (17) er nog 52 bunder heide aantoe «*daer een deel wynnende lant af gemaect is*». Het andere deel hoorde aan de heer van Asse.

Hoe de toestand er in de 15e eeuw evolueerde menen wij vooral te kunnen opmaken uit de cijnsboeken van 1403 tot 1450. De oudste cijnsboeken zijn nog zeer kort in hun opsomming van de cijnsmannen. Maar eens rond 1425 gekomen met Cijnsboek nr 44912 merken wij een grote verandering. Het blijft niet meer bij enkele korte gegevens, maar uitgebreide beschrijvingen volgen. Er gebeurt stellig een ontwikkeling in het heidegebied. De volgende teksten tonen het duidelijk aan.

*Den cheys t assche op de beyde verschinende
Remigi t oufane te Kersmisse (1403)*

(14) A. Wauters, Env., t. I, blz. 474-75.

(15) Aan de ontginning van het grondgebied van Asse en o.m. over de 20 hoeven van de abdij Affligem wijdde J. Lindemans een uitvoerig stuk in zijn *Toponymie van Asse*, blz. 55-60.

(16) J. Lindemans, De Heerlijke rechten in het Land van Asse, ESB., ig. 1951, blz. 24-28. Deze heerlijkheid werd aldus genoemd omdat de helft van de rechterlijke inkomsten in het Land van Asse hieraan in leen verbonden waren.

(17) Leenboek van de hertog van 1440, RAB., Leenhof van Brabant, nr. 7.

Woutere van bersele vore hem selven ende de selve vore meester Janne der Voersteren.

Joes vander brugghen.

Willem vanden bossche ende henric van piermont. De selve vore t cloester van haffelghem, daer t cloester niet af en wilt weten.

Peter van brachene ende

Jan siin brueder.

Wouter siin brueder ende

Henric dierix

Jan dierix ende

Gieleys vernadelen.

de Weduwe gielijs smeets.

Henric weyns.

Joes de valke.

de Weduwe Jan sbrunere.

Jan merte.

de Weduwe vander brugghen.

Jan torres ende Janne van yseringhen.

Somma C XXXVI¹/₂ sister rox, mate van Assche

ende te leveren t Assche.

ende XXV¹/₂ ch. gulden.

ende XXXVI s. gr.

ende iii mott. te xiiii pl.

Noch cheys opde vs. heyde

de here van Assche selve VIII s. lo. XVI cap.

Dit sal de drossart seggen waeraf dat men gheeft.

nr. 44912. Den cheins ende pacht vander heyden van Assche

Item Henric van piermont iii mudde rox ende XIX viertele.

Item de selve van godshuys wegen van affligem IX sist. rox.

Item de selve henric van eusel gelden vi scilde, den scilt te xii plecken.

Item Jan *voerderman* van eusel gelde xii scilde.

Item Jan dierix vii¹/₂ mudde XI veert. rox.

Item de selve Jan van eusel gelde VI gulden, den gulden te XXXVI plecken.

Item siin soene iiii gulden.

Item gheert van braechenen vi mudde XIII viert. rox.

Item de selve geert I¹/₂ guld.

Item de selve geert 1 mottoen te XIII plecken.

Item gielijs de clerc VI veert. rox.

Item Joes vander bruggen XVI sist. rox.

Item gillijs de smet XXI veert. rox.

Item de selve IIII mottoenen, den mottoen te XIII plecken.

Item henric weins IX gulden.

Item Jan merte VI veert. rox.

Item de weduwe vander bruggen VI veert. rox.

Item Franc tserhubrechts XVII veert. rox.

Item Art van yseringhen III veert. rox.
Item wouter van Berzele XVIII veert. ende V sist. van 1 blokken.
Item dat der *voesteren* VI veert. te coppen merte te waeyenberghe.
Item Jan de buenere III sist. ende XXII veert. rox.
Item Gillijs vernadelen VI veert. rox.
Item de selve 1 gulden ende XXII scilde.

*Dats hoe die liede betaelt hebben vander heyde van Assche
anno van kersmisse XXI (1421)*

Item henric van piermont iii mudden rox XIX veert. ende noch IX sist. ende VI gr. Daer op dit jaer betaelt $V\frac{1}{2}$ sc. gr. Ende hi verdingde opten ierste vridach vanden vasten elc tsister voere XVI plecken ende t gelt XIII nacht na paesschen. Daer was bi Joes de rentmeester ende meester gillijs vanden twaghen naect oic IX sist. rox ende III veert. van ouds, die hi sculdich bleeft III scilde, IX gulden, III plecken. Volgen dan de rekeningen van de in de vorige paragraaf vermelde personen.

*Dits den pacht vander heyden van Assche, getekent anno XXVI
(1426)*

Hier verschijnen grotendeels dezelfde personen, reeds vroeger vermeld. Ditmaal worden de plaatsen aangeduid waar de verpachte gronden gelegen zijn. Dit is wel van belang omdat wij hierdoor én *de plaats* kennen én *de aard van het stuk*, zodat wij een beeld kunnen opmaken van de reeds ontgonnen gedeelten van *de Heide*.

Noteren wij bovendien in vergelijking met het oudste cijnsboek van 1321 en volgende dat de cijns vanaf 1426 omgezet is in pacht. Dit is een vaster element, dat aantoonst dat de uitbating bestendig is geworden en er van de heide zelf in haar oorspronkelijke betekenis niet veel meer is overgebleven (18).

Item Jan dierix heeft III buendere *heyden achter tserjanbochs*. Item ii buendere *heyde boven wingaerde*. Item $III\frac{1}{2}$ dachw. opten *tongdriesch*. Item $\frac{1}{2}$ buendere *ensels* geheeten de *viverstat*. Item VI dachw. aen *rode heystrate*. Item VI dachw. *ensels* geheeten *wijgaerden* aen *scherenheide* van Assche. Item VI dachw. eusels aen *tserjanboschs* gelegen. Jaerlix omme $vi\frac{1}{2}$ mudde rox ende $v\frac{1}{2}$ cheynsgulden.

Item heyne dierix een half buendere *heyde* aende *heydestrate* op *bouwevael*. Item X dachw. *heyde* neven *scherenheyde* van Assche aende *heydestrate* aen *boudevaelstraetken* comende.

Jaerlix omme IIII ch. gulden ende X veert. rox.

Item Joes vander bruggen $\frac{1}{2}$ buendere opten *tongdriesch* aen *coutergate*. Item 1 eusele weijde VII dachw., dat men heet dat *leedich lant* aende *heijdestrate* ende wouter magnus lant. Jaerlix om X sist. rox, 1 veert. rox te bamesse.

(18) Voor de plaatsnamen verwijzen wij naar J. Lindemans, Toponymie van Assche.

Item Gillijs vernadelen heeft VI dachw. *heyden eusels* aenden *ansbosch*. Item noch III buendere aende vs. VI dachw. Item noch 1 dachw. daer neven. Item noch over de strate aldaer neven bij der straten 1 buender *heyden*. Item 1 dachw. dat gillijs de clerc hielt opten *tongdriesch* neven *scherenheijde van Assche*. Jaerlix XXII sc. monete brabant's licht.

Item Henric van Piermont - nadien Willem vanden bossche - heeft een half buender *heijden* opten *tongdriesch*. Item noch aldaer III dachw. Item een dachw. eusels. Item VI dachw. noch opten *tongdriesch*. Item $\frac{1}{2}$ buender *mersch* te *vissesijpe*. Item 1 dachw. *broex* aende *Rodeheyste*. Item $\frac{1}{2}$ buender aen den *boudevael*. Item $\frac{1}{2}$ dachw. opt selve. Jaerlix XX $\frac{1}{2}$ sist. rox.

Item Gheert van brachene - later peter, jan en wouter van brachene - heeft opte *tongdriesch* $\frac{1}{2}$ buender *heyde*. Item noch $\frac{1}{2}$ buender naest der *heydestrate* aen *scherenheijde van Assche*. Item noch een bloc X dachw. groot gelegen naest *herbergveel*. Item $\frac{1}{2}$ b. boven *wijgaerden* gelegen. Item noch II b. *eusels* gelegen opte *grote heyde* boven *vissesijpe*. Item 1 *eusselke* gelegen te *vissesijpe* om IX veert. rox. Item 1 dachw. *eusels* aen *peters wauerhem*. Item III dachw. eusels aende *boschplecke* gelegen aen de *rode keystrate*. Item 1 eusele van II $\frac{1}{2}$ dachw. inde *tongdrieschheyde*.

Item Wouter van beerzeele heeft II blokken III dachw. groot inden *boudevael* gelegen. Jaerlix omme XVIII veert, rox. Joes de valke van $\frac{1}{2}$ dachw. *heyde* van brachenen neven gielijs merselken omme II veert. rox.

Item Jan buenere III $\frac{1}{2}$ dachw. *eusels* ende *elsbroex ten zeepe* gelegen neven geerts heyde van brachene. Item noch $\frac{1}{2}$ b. eusels ende *elsbroex* aende *rode keystrate*. Jaerlix omme XXXIII veert. rox.

Item heinric weijns te crokeghem heeft VII $\frac{1}{2}$ buendere heijden gelegen aende *grote heydestrate* comende aen stretken vanden *Ansbossche* ende aende *rodekeystrate*. Jaerlix omme IX ch. gulden alle bamesse.

Jan merte sone Jacobs, natuurlijk sone, heeft 1 dachw. *heyde* gelegen opten *tongdriesch* neven de *heydestrate* metten eynde neven Joes heyden vanden bruggen. Jaerlix omme VI veert. rox.

Item Gillijs de smet 1 eusel heyden V dachw. groot tuschen Jan dierix heyde ende Jan bueners ende $\frac{1}{2}$ buender *braecx* aen de *rodekeystrate*. Ende 1 dachw. *heyde* aent *herbergveil* aen *scherenheijde van Assche*. Item 1 dachw. *heyden* ant *wijgaerden broec* metten enen eynde. Jaerlix omme III mottoenen ende XVIII veert. rox.

Item Wouter berselle van *berzele* ii blokken inden *boudevael* gelegen. Item noch 1 buender geheeten *huygsblock* tegen de *grote heydestrate*. Item II blokken, i $\frac{1}{2}$ d. gr. aent *bekevelt* tegen wouter magnus goet. Item I blokken I $\frac{1}{2}$ d. tegen den *galgedriesch*. Item 1 eussel III dachw. groot aen wouters bloc tegen den *galgedriesch*. Item 1 bloc tegen broer van molhem. Item II $\frac{1}{2}$ dachw. ten *vissipe* neven meesters Jans der voesteren

heyden. Jaerlix omme XIII scilde grote ende XIII sist. ende III veert. rox.

Item de weduwe vander brugghen van I dachw. *heyde* opt *tongdriesch* neven Jans meerts heyde neven de *heydestrate*. Jaerlix omme VI veert. rox.

t Cloester van Affligem vanden lande dat Willem vanden bossche hout vanden cloester van Affligem te pachte ofte vanden lande gelegen ane gielijcs *vernadelen heyde*. Jaerlix omme IX sist. rox.

In nr. 44914 aldus beschreven «t Cloester van Haffelghem van twee buenderen *heyden*, XXXVI veert. rox.

Wanneer wij de afrekening maken van de hier opgesomde percelen, komen wij tot volgende uitslag:

Er blijven: 25 bunder en 3 dagwand heide rond 1426.

Er zijn: 9 bunder en 2 dagwand eusel; $7\frac{1}{2}$ dagwand broek en 7 blokken bebouwd land, waarvan wij de grootte niet kennen.

De heide blijkt nog beperkt tot het gebied gelegen tussen de heidestraat, de rodekeistraat, boudeval, de tongdriesch en sherenheide.

Vergeleken met de ganse oppervlakte van Asse-ter-Heide blijkt de heide herleid te zijn tot een vierde of zelfs een vijfde van de oorspronkelijke oppervlakte.

In verband met de uitbating van de Heide te Asse wijzen wij ten slotte nog op een bijzondere toestand, die in het Cijnsboek nr. 44914 van rond 1450 nog wordt beschreven: als volgt onder de titel «*Asse ter Heyde*».

«H'ier na volghen de *late* van *shertogenheyde* tot Assche de welke zij houdende zijn als opseten goeden ende bliven houdene alsoe langhe als zij ende huere nacomelinge wail betalen jaerlix sonder hen weder te mogen nemene.»

In den iersten mijn here van Assche van heyden, die hij tot Assche houdende is VIII sc. lov. XVI cap.

Volgen de andere cijnzen als in vorige lijsten.

Deze tekst herinnert ons aan zeer oude toestanden uit de 12^e eeuw en reeds voordien aldaar in voege. In het Cronicon Haffligemensis, uit die tijd, uitgegeven door D'Achiry, c. 18-19, lezen wij over deze *laten* het volgende: «*Sciendum autem quod quaeque ex hac parte Aschae in agris obtinemus, fere omnia a servis ducis Godefridi jure beneficiarie seu hereditario inhabitantibus, mercati sumus*» (19); d.i. «Dit betekent dat al wat wij in dit deel van Asse aan landbouwgronden verkregen, bijna uitsluitend aangekocht hebben. Zij werden uitgebaat door de *laten* van hertog Godfried, die ter plaatse woonden en ze of in leen of in erfelijk cijnsgoed hielden».

Beide teksten, deze uit de 12^e eeuw en deze van rond 1450 bevestigen de oorsprong en de bestendigheid van de toestand van de houders van hertogelijk bezit in dit gedeelte van Asse.

J. VERBESSELT

(19) A. Wauters, o.c., t. I, blz. 472.

De Miniemen en O.-L.-Vrouw van Loreto te Brussel

Op het einde van de 16e eeuw, tijdens de oorlog der drie Hendrikken, moest de Hertog Charles d'Aumale om veiligheidsredenen uit Frankrijk vluchten naar de Nederlanden. Hij werd er namelijk van verdacht een samenzwering tegen Hendrik IV op touw te hebben gezet en als lid van de beruchte liga, waarin de Calvinistische sympathieën niet vreemd waren, week de hertog eerst naar de noordelijke provincies, dan naar de zuidelijke uit. In het jaar 1616 kwam hij in Anderlecht toe en bouwde er ten dienste van de paters Miniemen een klooster in de Aumalestraat (1). Dit geschiedde nadat de orde op 2 februari 1616 een brief tot het stadsbestuur van Brussel had gericht om er een toevluchtoord voor zieken en ongelukkigen te mogen oprichten (2).

DE PATERS MINIEMEN TE BRUSSEL

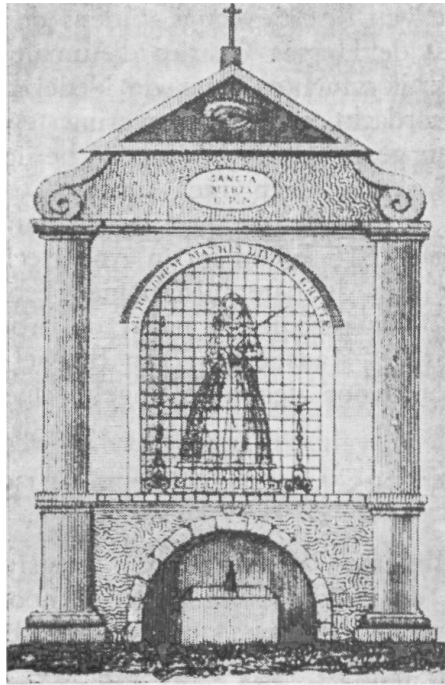
De paters Miniemen begonnen hun menslievende aktie in Anderlecht, maar daar ze gedurig naar de hoofdstad geroepen werden om bijstand te verlenen, stond de stad Brussel de paters Miniemen, die van Franse nationaliteit waren, toe zich binnen de agglomeratie te vestigen. Aanvankelijk waren de geestelijken niet in staat naar de stad te komen omdat ze er geen huis bezaten doch het zou de abt van Orval, Dom Bernard de Montgaillard, zijn die hun enkele dagen nadien zijn gasthuis, juist naast de verblijfplaats van de graaf de Bournonville in de vroegere Montseratstraat, thans Miniemenstraat genoemd, schonk. In 1617 werden hun bezittingen te Anderlecht vermeerderd met een gift van een huis met brouwerij, grachten en visvijvers, gelegen in de nabijheid van de St.-Guidokerk, een akte die op naam van Adrien Maillart, vikaris-generaal van de orde St.-Franciscus van Paulo, door Gonzales Guerra de la Vega, generaal van het Koninklijk Leger, uitgevoerd werd.

Op 24 oktober 1622 stond een adellijke dame, met name Hélène de Sarquoise, weduwe van Icolas de Rieux, oud-gouverneur van Landun en van het kasteel van Pierrefonds, toendertijd eredame van de aartshertogin Isabella, twee huizen, eveneens palende aan het paleis van de hertog van Bournonville, af, alsmede de som van 16.000 florijnen. Deze testamentaire schenking werd reeds opgemaakt op 23 juni 1616 en het is hiermede duidelijk dat de paters Miniemen van bij hun aankomst in Brussel een

(1) Haute, A.M. Van den, «Le duc Charles d'Aumale et l'installation des Pères Minimes dans la région bruxelloise» in «Le Patriote illustré», 65e jg., nr. 26, 25 juni 1950, blz. 772, sqq.

(2) Simon, Armand. «Mon Clocher, Eglise des Minimes à Bruxelles», Brussel, 1913, blz. 6, sqq.

grote sympathie genoten. Ook daarna kwamen zich nog talrijke kleinere giften, waaronder roerende en onroerende goederen als ook renten en fondaties bij de oorspronkelijke schenking van

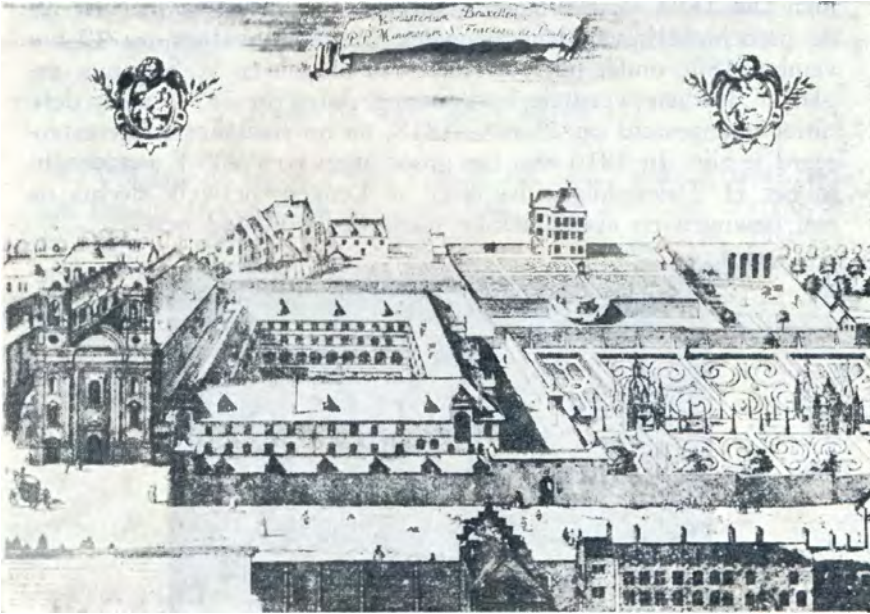
De Miniemen richtten in 1650 ook een kapel op, ter ere van O.-L.-Vrouw van Genade, die in 1825 afgebroken werd. De kapel bevond zich in de O.-L.-Vr. van Genadestraat en lokte de Brusselse bedevaarders die niet meer naar Scheut moesten gaan. (Uit «Mon Clocher» van A. Simon.)

Hélène de Sarmaise voegen. Zo mochten de geestelijken het gasthuis van de hogergeciteerde abt afbreken en het terrein voor de bouw van een klooster gebruiken. In 1622 had de graaf de Bournonville zelfs een gedeelte van zijn tuin geschonken, gelegen aan de voet van de vroegere Galgenberg, thans Poelaertplein.

Op de plaats waar vóór 1621 de kapel van O.-L.-Vrouw van Montserrat stond, begon men op 6 april 1621 met de bouw van een kapel, waarvan aartshertogin Isabella de eerste steen legde. Reeds op 2 december kon het heiligdom ingehuldigd worden. Het zou deze kapel zijn, die later tot de parochiekerk van het Marollenkwartier zou verheven worden.

Terzelfdertijd was met de bouw van het klooster een aanvang gemaakt, doch de werken dienden, bij gebrek aan geld in 1655 stilgelegd te worden. Het kwam zover dat de schulden niet meer konden betaald worden en een gedeelte door de aannemer terug afgebroken werd. Herhaaldelijk verkeerden de Miniemen in uiterste geldnood en na 1678 was er zelfs een barones met name de Rèves, die een som van 400 florijnen stortte om de olie dag en nacht te laten branden zolang de parochiekerk dienst

zou doen. Dit was zo sedert de aartsbisschop van Mechelen de kapel op de hoek van de Montserratstraat en de Klompstraat (Sabot) tot parochiekerk van het Marollenkwartier had verheven.

Het klooster der paters Miniemen, zoals het er in de 17e eeuw zou moeten uitgezien hebben. Het kwam echter nooit volledig klaar en men merkt o.a. dat de kerk twee torens bezit terwijl er in werkelijkheid maar één werd afgewerkt. Op de achtergrond, rechts, het gebouw waarin de Minimen aanvankelijk woonden (Prentenkabinet).

DE KERK DER MINIEMEN

Met de kerk der Miniemen, zoals men ze vandaag in de Miniemenstraat kan bewonderen, werd op 8 november 1700 begonnen en de bouw - een overgang van barok naar neo-klassiek - kwam slechts vijftien jaar later klaar. De architect is onbekend.

Toen Jozef II op 31 maart 1787 een besluit uitvaardigde waarbij de orde der Miniemen opgeheven werd, was dit nauwelijks het gevolg van de erbarmelijke staat, waarin de gebouwen zich bevonden. Ook het klooster, als toevluchtsoord ingericht en mits talrijke giften klaargekomen, verkeerde in groot verval, ondanks het feit dat de pastoor der kerk van ●.L.-Vrouw van Montserrat vanwege de stad 5000 florijnen ontvangen had om de gebouwen te herstellen. Daarop vestigden de Miniemen zich terug in Anderlecht. Wanneer hun bezittingen in 1789 verkocht waren schrokken de geestelijken er niet voor terug, onmiddellijk, tijdens de Brabantse Omwenteling na de vlucht der Oostenrijkers, opnieuw naar Brussel te komen. Echter niet voor lang want onder

de Franse overheersing werd de kerk der Miniemen op 7 november 1796 gesloten en als munitiedepot in gebruik genomen.

Ondertussen was de kerk van O.L.-Vrouw van Montserrat in 1796 onder de hamer gevallen en wanneer de kerk der Miniemen van 1803 tot 1806 gerestaureerd was, werd ze plechtig als de parochiekerk van het zogeheten Marollenkwartier op 29 november 1806 onder het patronaat van St.-Jan en St.-Stefanus, geplaatst. Nadien werd de kerk nog gesloten in 1811, maar definitief opengesteld op 25 nov. 1818, na op staatskosten gerestaureerd te zijn. In 1810 was een groot orgel voor 900 F aangekocht in het H. Drievuldigheidskollege te Leuven, hetwelk slechts na een bewogen en avontuurlijke tocht de hoofdstad bereikte.

*Propagandabeeldje uit de 18e eeuw.
(Fotografische dienst der Kon. Bibliotheek van België.)*

Wat het klooster betreft, dit werd gedeeltelijk afgebroken en in 1806 gebruikt om 300 werklozen te laten arbeiden in een «Atelier de travail et de charité», waar geweven werd ten behoeve van hospitalen. De werklieden kregen er tevens onderdak en moesten daarom een tenthonderd van hun loon aan de instelling afdragen. Naderhand vestigden zich van 1811 tot 1814

in de gebouwen een «Manufacture impériale de tabacs» en later werd het omgevormd tot een militair hospitaal en... een vrouwengevangenis. In 1817 verbouwde men de rechtervleugel in een normaal- en ambachtsschool, doch vóór 1922 werden de laatste resten van het klooster met de grond gelijk gemaakt om er een gemeenteschool op te richten, die nu nog bestaat.

O.-L.-VROUW VAN LORETO

Volgens de legende (3) verhieft het huis, waar Kristus met zijn familie te Nazareth gewoond had, zich, toen het dorp door de Turken bedreigd werd op 9 mei 1291, in de lucht. Engelen namen het van de aarde op en slechts de fundamenteën werden achtergelaten. Na een tocht door het luchtruim streken ze met het H. Huis neer in de buurt van Tersatz en Fiume (Dalmatië)

Herdenkingsbeeldje van O.-L.-Vrouw van Loreto in november 1960 in de kerk der Miniemen uitgedeeld ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de Belgische Luchtmacht. De tekening was van de Vlaamse kunstschilder Willy Duyn.

(3) «Abrégé de l'admirable et miraculeuse translation de la Ste Maison de Lorette, où le Verbe éternel s'est fait Chair; Ensemble l'Institution de la fameuse archi-confrérie de Lorette dans l'Eglise des SS Jean et Etienne, aux ci-devant Minimes de la Ville de Bruxelles; Suivie de la description du jubilé de 150 ans de son érection, lequel a été célébré avec toute la dévotion possible du 10 au 25 juin 1809 dans la même Eglise». Bruxelles, 1809, blz. 9, sqq.

op twee miljoen voet van Nazaret. Nadat het aldaar spoedig het voorwerp van een levendige verering was geworden verhief het H. Huis zich terug in de lucht op 10 december 1294 om nabij de Italiaanse stad Recanati in een bos neer te strijken. Wegens het grote aantal misdrijven, die in dit oord geschieden, steeg het er acht maanden later terug op. Na een tijdlang op het eigendom van twee ruziemakende broers te hebben gestaan verdween het H. Huis tenslotte opnieuw en werd het even later door een kluizenaar op het goed van een rijke weduwe te Loreto weer gevonden. Toen de H. Maagd hem verschenen was en de mededeling had gedaan, gebeurden er tot 1296 talrijke wonderen in het H. Huis. Het sukses van de bedevaarten naar dit Italiaans pelgrimsoord hebben er de paters Miniemen toe aangezet in 1621 aan de rechterkant van hun toenmalige kerk, door toedoen van aartshertogin Isabella, een kapel ter ere van O.-L.-Vrouw van Loreto te bouwen. Deze kapel was, naar de vorm en de afmetingen, volledig gelijk aan het H. Huis te Loreto. Achter in deze kleine kapel werd dan een getrouwe kopie van het venster gemaakt, langswaar de engel Gabriël binnenkwam. Volgende tekst werd langetijd boven de deuropening gehangen :

Exasa representatio
SaCrae DoMUs La Vretano
in qua
Verbum caro factum est.

Het beeld van O.-L.-Vrouw van Loreto werd, naar de legende verhaalt (4), gesneden uit de fabelachtige eik van Anderlecht. Wanneer St.-Guido, de arme landbouwersknecht, die leefde in de 10e eeuw, eens zijn wandelstok in de grond stak, schoot deze plots wortel, volgroeide dadelijk tot een majestueuze eik, waarin gedurende meer dan zeshonderd jaar de vogels kwamen wonen. In 1633 moest de boom geveld worden en het hout is lange tijd in de parochiekerk van Anderlecht bewaard gebleven. Uit deze eik werden het beeldje van O.-L.-Vrouw van Loreto der Miniemenkerk en van St.-Guido, dat tijdens de Franse overheersing in stukken gehakt werd, gesneden. Om O.-L.-Vrouw van Loreto, zelf vervaardigd naar een tekening van St.-Lukas, zo getrouw mogelijk te kopiëren naar dit van de Italiaanse stad, werd het beeldje aldaar zelf gehouwen. Op de plaats waar de eik bloeide stond tot het midden van de 19e eeuw een andere, uit een eikel van de eerste, doch deze werd op 14 april 1857 geveld. Een derde, geplant op 5 april 1861 ging kapot.

De archieven van de Miniemenkerk laten niet toe uit te maken op welke wijze er de eredienst van O.-L.-Vrouw van Loreto ingesteld werd. Een feit is zeker dat de vermaardheid van het zogenaamde H. Huis in ons land groot was. Trouwens ook andere bedevaartplaatsen, echter minder bekend, werden er aan

(4) «Légendes de chez nous (XIX) - Le Chêne Légendaire d'Anderlecht», in «Le Patriote illustré», 69e jg., nr. 25, 21-6-53, blz. 793.

toegewijd en wel te Aat (H.), Bolderberg (Lm.), Bougnies (H.), Gent, Chièvres (H.), Groenendaal (B.), Hendrieken (Lm.), Kemzeke (O.-Vl.), Kiksingen (Lm.), Rochefort (N.), Ronse (O.-Vl.), Visé (Lk.) en Wevelgem (W.-Vl.) (5). De gewezen hoofdaalmoezenier der Belgische Luchtmacht, Z.E.H. Clement Boone, stelde de kapel van de Gerusetkazerne in Etterbeek onder het patronaat van O.L.-Vrouw van Loreto.

Medalje (vergroot) van O.L.-Vrouw van Loreto (Miniemenkerk) ter bescherming van luchtreizigers en piloten.

DE BROEDERSCHAP TE BRUSSEL

In de Miniemenkerk werd onder impuls van de aartshertogin Isabella een broederschap van O.L.-Vrouw van Loreto opgericht in 1621 en op 16 mei 1647 door een bul van paus Innocentius X erkend. De aartsbisschop van Mechelen, Jacques Boonen, richtte de broederschap kanoniek in op 18 oktober 1648 en de statuten werden door zijn opvolger André Cruesen, op 25 mei 1659 aangenomen (6).

Sinds 1661 werden er ieder jaar regelmatig een prevoost en griffier aangesteld, die het voorzitterschap van de broederschap moesten waarnemen. Een prachtig ingebonden boek, waarin hun

(5) Tock, M. en Pierre Schroeder: «Les processions et les pèlerinages, manifestations de notre folklore», Aarlen, z.d., blz. 183 sq.

(6) «La confrérie de N.D. de Lorette en l'église des SS Jean et Etienne (Minimes) à Bruxelles (1648-1898) - Nouvelle édition revue et augmentée publiée à l'occasion du jubilé de 250 ans de la fondation de la Confrérie», Brussel, 1898, blz. 29 sqq.
«La dévotion à Notre Dame de Lorette, patronne des voyageurs de l'air», Brussel, 1935.

namen vermeld staan, wordt sinds 1634 (de eerste inschrijving) door de pastoor van de Miniemenkerk bewaard. Het eerste deel van dit boek vermeldt de stichtingsakte van de broederschap terwijl het tweede de titel draagt van: «Naemen ende Waepen van de Seer edele en weerde Proostinnen van Onz: Lievvrouwe van Loretten die nochtans alle tot Loretten niet gheweest en hebben». Dit klinkt als een verwijt zoals verder zal beklemtoond worden.

De eerste inschrijving dateert van 1709: «Hier naer volghen de namen van de proosten van het broederschap van Onze Lievevrou van Loretten - beginnende in het Iaer Anno 1667».

Ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de Broederschap, in 1709, dichtte de toenmalige prevoot volgend feestrijm:

«Op het vijftigh-jaergh jubilé van het Broederschap van
O. L. Vrouw van Laurenen.
Wat siet men Brussel gantsch te been
op ons Procellie, onghemeen
In pracht, en licht, in sanck en spel
wat groot besoeck krijght ons Capel
Wie sach oyt d'huysen soo versiert
Waer waren ter met meer vreught gheviert?
T'is Bolleneer die ons jubelfeest
Bekerticht en verheft op t' meest.

F.A.L.F. Mini :

Get : Joannes Baptista De Bolleneer 1709».

Hendricus Hospices, die na vijftig jaar zijn ambt weder opnam schreef :

«Het Jaer seventhien hondert negen,
Was ick tot proost Verkosen
Het Is Voorwaer nu Vijftig Jaer
Henricus heeft t' ernomen».

Anderen spraken er hun dank in uit voor een bekomen gunst, als: «Jacques Joseph le Febure Prerôt. Pour la seconde fois en 1744 a été délivré d'un incendie par l'intercession de Notre Dame de Lorete le 20 au 21 de septembre 1743».

Het behoorde tot de statuten van de broederschap dat de leden minstens eenmaal in hun leven een bezoek brachten aan de moederkerk van O.-L.-Vrouw van Loreto in Italië. Sommigen schreven hun ervaringen in het boek als Jean Bogaert, die in 1750 naar Loreto trok, al zijn geld ontnomen werd en bedelend de stad bereikte. Een van zijn reisgenoten lichtte het voorval nader toe en schreef: «Joannes Bogaert natif de Bruxelles a visité la Sainte Maison de Laurette au mois de janvier 1750 après avoir essuiez beaucoup de misère, ont lui a volé en chemin le peu qu'il avoit à été élu provost l'an (?)».

Of ook: «Nicolas Devos natif de Bruxelles a visité la Sainte

maison de Laurette le 11 septembre 1769, fut attaqué dans un bois de cinq assassins et se sauve par la fuite à été élu provost l'an 1771 et 1778 et Greffier de la Confrérie l'an 1780».

C. Bailleux maakte het grootste gedeelte van de tekeningen tussen 1724 en 1743.

PLECHTIGE HERDENKINGEN EN PROCESSIONS

In 1709 werd de vijftigste verjaardag van de broederschap voor het eerst gevierd en van 8 tot 16 september 1759 werd het eeuwfeest met bijzondere luister omringd. Nadat het beeldje van O.-L.-Vrouw van Loreto op 29 november 1806 terug in de kerk geplaatst was en de troebelen der Franse overheersing enigszins geluwd waren, ging bij de 150e verjaardag van de broederschap een uitzonderlijke processie uit, die de bijzonderste straten van het Marollenkwartier doorkruiste.

Het vierde jubileum, dat plaats vond in de maand juli 1848, duurde drie weken en met niet minder luister werd de 250e verjaardag in 1898 herdacht. Ter gelegenheid van het derde eeuwfeest, gevierd op 7 juni 1959, trokken een kleurrijke processie waarin het beeldje gedragen werd, en een folkloristische stoet door de straten der parochie, die meer dan ooit, talrijke bedevaarders en kijklustigen naar de Miniemenkerk lokten.

De eerste processie ging uit op 7 juni 1659 en telde 270 deelnemers. Sindsdien geschiedde dit vrij regelmatig op de derde zondag na Sinksen en als de bijzonderste bedevaartdag werd het feest van O.-L.-Vrouw Geboorte (8 september) aangezien.

PATRONES DER LUCHTVAARDERS

O.-L.-Vrouw van Loreto werd door een dekreet van de Kongregatie der Riten, dd. 24 maart 1920, tot de patrones van alle luchtvaarders aangesteld (7). Sedertdien wordt O.-L.-Vrouw van Loreto dan ook in de kapel door de vliegers en luchtreizigers aangeroepen en het interieur werd dan ook in deze zin aangepast. Aan het gewelf werden ondertussen een maquette van een ballon, een Spitfire en een Boeing Intercontinental gehangen.

Ter intentie van de bedevaarders worden armbanden voor vliegers en platen voor vliegtuigen met de beeltenis van O.-L.-Vrouw van Loreto verkocht. Medaljes en bidprenten staan tevens ter beschikking van al degenen, die een bezoek aan de eeuwenoude kapel brengen.

Adrien Houtmans, een geestelijke behorende tot de orde der Miniemen, gaf in 1671 een Vlaamstalig gebedenboek ter ere van O.-L.-Vrouw van Loreto uit onder de titel van: «Gheeste-

(7) Gilbert Father, O.F.M. Cap. «Our lady of Loreto, patroness of Aviators», Birmingham, 1943.

lijke academie van de Alderheiligste Maget Maria voor haer Broederschap van Lauretten, ingesteld in de kercke van de E.E.P.P. Minimen, in de princelijke stadt Brussele» (8). Hiervan kon, ondanks de grote inspanningen, die men zich reeds getroostte, geen enkel exemplaar teruggevonden worden.

Het zegenen van vliegtuigen en piloten door de aalmoezenier van een militair vliegveld op de feestdag van O.-L.-Vrouw van Loreto.

In de Miniemenkerk bestond er tot bij het einde van de 19e eeuw een tamelijk levendige bedevaart naar St.-Franciscus, die in het biezonder door gehuwde vrouwen werd aangeroepen om kinderen te krijgen. Tevens heeft er een tijdlang een broederschap van de H. Engelbewaarder bestaan.

Op 6 november 1960 werd de vijftigste verjaardag van de Belgische Luchtmacht in de Miniemenkerk met een plechtige H. Mis herdacht.

André VER ELST

(8) «Confrérie de Notre-Dame de Lorette en l'église des Saints Jean et Etienne aux Minimes, à Bruxelles», Brussel, 1844, blz. 28 sq.

De Leuvense watermolens

(Vervolg van blz. 39)

DE «SLACHMOLEN»

In zijn *Thesaurus Theutonicae Linguae* geeft Plantijn volgende vertalingen voor «slachmolen»: *un moulin à huile; moletrina olearia*. Hier werden dus allerlei zaden geplet, die bij de olieproduktie te pas kwamen. Olie was voor onze voorouders van veel groter belang als voor ons. Die, bestemd voor de consumptie, werd getrokken uit raap- of koolzaad. Men kon die ook gebruiken voor de verlichting. Lijnolie was een onmisbare grondstof voor de schilders en de zeepzieders. Het is dan ook waarschijnlijk dat oorspronkelijk de zaden, zowel als de granen, naar de molens van de hertog gevoerd moesten worden. Wanneer werden de vettewariers leenmannen of eigenaars van hun molen? Het oudste rekeningenboek van het ambacht vermeldt een jaarlijkse cijns van 8 denier Lovens, betaalbaar op Kerstmis, die voor de molen aan keizer Karel verschuldigd was (78). Die munt schijnt naar de XVe eeuw te verwijzen.

De Viermolens, die met de Slachmolen één kompleks uitmaakte, zoals de Schors- en de Graetmolen, de Mout- en de Nieuwemolen, wordt geciteerd in de ordonnantie op de molens van 1430. Verwierven de vettewariers hun molen kort nadien? In de eedformule van de meesters, voorkomend in het oudste rekeningenboek (79), wordt een inkomgeld van vier oude schilden vermeld, tarief vastgesteld door de ordonnantie van 1439 (80) en een later hand voegde er aan toe: «ende noch iiij oude schilden voir moelen recht». Een ander aanwijzing zien wij in het feit, dat in 1455 de vettewariers in moeilijkheden geraakten met de molenaars, die protesteerden omdat in de slagmolens gezellen tewerkgesteld werden, die niet ingeschreven waren in hun ambacht. Waartegen de vettewariers inbrachten, dat hun ondergeschikten eenvoudige «wandelgesellen» waren, die er niet voor te vinden zouden zijn het ambachtsgeld te betalen. De wethouders, aan wie het geschil onderworpen werd, besloten dat de «principaelen meester cnape in den slachmolen werkende oft in gebreke van dijen, eenen van ambachte, in d'ambachte van de vs. molders sullen comen ende dat daer mede sullen gestaen» (81). Een nieuwe poging van de maalders volgde in 1527, maar de vettewariers beriepen zich eenvoudig op het vonnis van 1455. Peter van Kerbecke, «de principael pachter vanden moelen» was behoorlijk ingeschreven (82).

(78) AL 11.727, f° 4.

(79) AL 11.727, f° 5 v°.

(80) AL 11.722, f° 13.

(81) AL 4653, f° 27/28.

(82) AL 11.727 f° 11.

De slagmolen van het ambacht genoot nooit het monopolie van de bewerking van oliezaden. Hij werd trouwens regelmatig verpacht. De huurder mocht voor iedereen werken, maar hij moest absolute voorrang aan de ambachthouders geven (83). Uit de rekeningen van 1541 blijkt dat de huur toen 36 Rijns gulden bedroeg, waarbij kwam dat de pachter instond voor het onderhoud

WATERMOLENS SECTOR LEUVEN-ZUID

1. Redingermolen; 2. Gaffelmolen; 3. Vliegsmolen; 4. Schorsmolen.
5. Graetmolen; 6. IJzermolen op de Voer; 7. - 8. «Spaije» en Volmolens.
*Fragment uit de kaart voorkomend in «Novum ac magnum theatrum civi-
tatum totius Belgii» van Jan Blaeuw. Amsterdam 1649.*

(83) AL 11.729 f° 4 v°.

van het materiaal (84). In 1554 was de pachtprijs gestegen tot 90 gulden (85).

Het gebouw echter, werd niet behoorlijk onderhouden, met het fataal gevolg dat men in 1582 voor grote onkosten stond. Toelating werd door de stad verleend een recht te heffen «van elcker aemen smouts datter van buyten sal in gebracht worden, de somme van 20 st.» (86). Dat belette niet dat in 1624 «den Slachmolen, liggende tegen over den molen geheeten den Eyn-denvliet» weer als totaal vervallen bestempeld werd. Men raamde de herstellingskosten op 2.000 gulden, waarvan 1/3 door de vet-tewariers en 2/3 door de eigenaars van de Eindevliet gedragen moesten worden (87).

Toen in 1670 tot een telling in verband met de huishuren overgegaan werd, beschreef de opnemer de eigendom als volgt: «Item de Smoutmolen, volgens het verclaeren van Jan Montens daer inne woonende, is gestelt op 300 gulden. Den smoutmolen van den zeepzieder, aldernaest den molen, mits ledich, alhier memorie» (88).

Het ambacht was stilaan zo diep in de schuld geraakt, dat de molen totaal berent was. Vermits er geen vooruitzicht bestond ooit voldoende fondsen te kunnen verzamelen om de gaten te vullen, had het geen zin meer de molen nog langer te behouden. In 1693 ging men dus noodgedwongen tot de verkoop over. Het werd een catastrofe! De verkoopprijs volstond niet om de lasten te delgen en er bleef een tekort van 58 g. 11 st. aan te zuiveren (89). Het was de pachter Mathys Corput, die de nieuwe eigenaar werd. Na hem ging de molen over op zijn «kinderen en kindskinderen», volgens het Wijkboek. Op 20-8-1796 werd hij aan Jean Marshall verkocht (90).

DE REDINGENMOLEN

Deze molen kreeg de naam van een van de aanzienlijkste patriciërsfamilies. Vanaf het einde van de XIIIe eeuw had deze haar vertegenwoordigers in het stadsbestuur (91). Volgens Molanus sneuvelde Wilhelmus van Redinghen in de slag van de Gulden Sporen, waaraan hij deelnam met de Brabanders, die in de rangen van de Fransen streden (92). Volgens dezelfde schrijver was een Henricus van Redinghen abt van Park in de jaren 1332-39. Toen de familie haar plaats in de adel definitief verworven had, verliet ze Leuven. Sommige van haar leden vinden

(84) AL 11.727 f° 9.

(85) AL 11.727 f° 83 v°.

(86) AL 11.727 f° 158.

(87) AL 11.722 f° 16/17.

(88) AL 3342.

(89) AL 11.729 f° 201 v°.

(90) AL 2548 f° 179 v°.

(91) M. Tits, *Brabantica* 1957, blz. 360.

(92) Molanus, uitgave de Ram, blz. 751.

we te Brussel, andere te Tienen terug. In 1470 is een Hendrik heer van Oplinter (93). Het gehucht Rengen onder Vertrijk droeg vroeger de naam Redingen, een toponiem dat teruggaat op de vorm Radingaheim, waarvan drie afleidingen in Noord-Frankrijk en één in Nederland voorkomen (94). Mogen we besluiten uit het feit dat, in een akte van 1325, een «Walter, molitor de Redinghen», wonende te Vertrijk voorkomt, dat het geslacht van Redinghen uit dit dorp naar Leuven overgekomen is (95)? De familie bewoonde een hofstede op de linkeroever van de Dijle, niet ver van een poort van de eerste ringmuur, waaraan eveneens haar naam verbonden werd. De molen stond naast de hofstede (96). De ringmuur volgt aldaar, zoals men zou kunnen verwachten, de Dijle niet, maar zwenkt op de plaats, waar zich thans het huis nummer 15 van de Redingenstraat bevindt, onmiddellijk in de richting van de Broekstraat. Dat is op zijn minst eigenaardig te noemen, als men nagaat dat een onbenullig beekje als de Bakelein aan de oostzijde van de stad als dekking gebruikt werd. Moet de verklaring soms niet gezocht worden in het feit dat de Redingenmolen tot het einde van het Oud Regime een leen was van de heer van Heverlee, dat in de XIIe eeuw nog geen Leuvens grondgebied was (97)? In 1286 rees er een bewijsting tussen de heer van Heverlee en de abdij van Park, naar aanleiding van de heropbouw van de molen bij het kasteel van Heverlee. Beide partijen deden beroep op de heren van Rotselaar en Redingen om scheidsrechterlijk op te treden. Het aanzien van deze laatste was dus wel groot, om samen met een vertegenwoordiger van een van de meest vooraanstaande families van Brabant aangeduid te worden. Dat wettigt de veronderstelling dat het geslacht van Redinghen reeds enkele generaties de molen in leen hield. De heer van Heverlee zelf moest ook hulde bewijzen aan de hertog van Brabant voor de meer stroomopwaarts gelegen Graetmolen.

In 1319 is Raldulphus van Redingen schepen; in 1337 wordt zijn hofstede vermeld in een oorkonde van de Tafel van de H. Geest (98). De laatste van het geslacht, die als schepen zetelde was Geraart, die in het dienstboek opgetekend staat voor het dienstjaar 1385 (99). Willem Boonen weet ons te vertellen dat Geertruide van Redingen in het huwelijk trad met heer Ber-

(93) de Raadt, *Sceaux armoriés*, Deel III, blz. 200.

(94) Dr. Jan Lindemans, *Toponymische Verschijnselen*, blz. 40, 42, 45; Dr. J. De Vries, *Etymologisch Woordenboek*, blz. 197. Voornaam Radbert, vleinaam Rado.

(95) AL 4477.

(96) Van Even, op. cit., blz. 225. Citaat schepenakte van 1525: *supra domum unam nuncupatam t'Hoff van Redingen, sitam ultra portam dictam de Redinge Poirte, prope molendinum.*

(97) d'Udekem de Guertechin, *Le Château d'Héverlé et ses Seigneurs*, blz. 29.

(98) Van Even, op. cit., blz. 225. - de Raadt, *Sceaux armoriés*, deel III, blz. 199.

(99) AL 55.

nard van Bourgneval, die in 1376 overleed (100). Het is langs deze weg dat de molen in het bezit van deze familie geraakte, zoals blijkt uit een akte van 1403 (101). Het geslacht van Bourgneval behield hem niet lang, want reeds in 1425 was het ridder Jan Bocxhoren, die het leen hield (102).

Nu verliezen we de draad tot in 1551. Dan is Michiel van Noeteren leenman. Deze was gehuwd met Geertruydt vuijter Hellicht. Hun zes kinderen stonden in 1571 voor het leenhof van Heverlee hun rechten af aan «Peetere vanden Daele, Pauwelssone, by consente Heer Peeters vanden Dale, priester». Het goed is beschreven als volgt: «de molen van Redingen met hueren toebehoirten ende huijsen daerop staende, gelegen binnen der stadt van Lovene, tusschen de Dijle aldair ende dander hofsteden in gheen zijde der poirten alsoe lancx doergaende totter Dijlen toe». Nadat hij de hulde bewezen en de eed van trouw afgelegd had, moest de nieuwe leenman voor het hergeweide 15 rijnsgulden betalen. Hierbij kwamen nog 3 gulden kamerrechten en de fooi van een stuiver voor de portier (103). Peter van Dale was een oud-leerling van onze Universiteit, kanunnik van O.-L.-Vrouwkerk van Antwerpen en deken van de kollegiale kerk van Sint-Maarten te Aalst. Hij stichtte in 1569 het college op de Naamsestraat, dat naar hem genoemd werd. De molen maakte deel uit van het patrimonium van deze instelling (104). We lezen dan ook in de telling van 1597: «Den Rengen oft Redingen molen, toebehoorende de Collegie van den Daele, bewoont by Jan Arkenteele, moldere, met zyne huysvrouwe; houdende een peert» (105). Het Redingenhof zelf was toen de residentie van jonker Willem van Oyenbrugge, heer van Meldert.

In het begin van de XVIIIe eeuw, wist de Rekenkamer niet meer dat de molen afhankelijk was van het leenhof van Heverlee en zij dreigde hem te doen sluiten omdat het college geen octrooi aangevraagd had en de cijns niet betaalde, die aan de hertog van Brabant toekwam voor het gebruik van het water. De administratie werd er beleefd op attent gemaakt dat «sa Maïesté est reconnue pour le dit moulin par voie médiante du ducq d'Arschot, qui relève de Sa Maté le fieff principal au quel le dit moulin est subalterne» (106).

(100) Willem Boonen, op. cit., blz. 282. - Divaeus - liber II 66.

(101) AL 7303.

(102) J.B. Gramaye, *Lovanium Brabantiae Metropolis*, editie 1708, blz. 58. Heverle. Jurisdictio ejus olim quàm nunc amplior: cujus pars cum agro suo nunc urbs, & urbis est; illa nimirum ubi Sancti Quintini fanum est, & Beginarum Curia.
Deze geschiedkundige, hoogleraar te Leuven, schreef deze tekst in het begin van de XVIIe eeuw. Als verwijzing geeft hij op: *Ex Archivis oppidi ad an. 1358.*

(103) AL 4096.

(104) Van Even, op. cit., blz. 593. Gebouw thans ingenomen door het Lyceum.

(105) Willem Boonen, op. cit., blz. 374. Het is de geschiedschrijver zelf, die in de parochie van Sint-Kwinten met de telling belast was.

(106) AL 4096.

In 1746 werd de molen getaxeerd voor 5 gulden «neiringh-gelt», wat betekent dat hij toen bediend werd door een meester en drie knapen (107).

DE BOEMALEMOLEN

De Boemalemolen werd genoemd naar een patriciërsfamilie, die in 1307/8 in het stadsbestuur vertegenwoordigd was door schepen Lodewijk «de Boemmale» (108). De stamvader was hoogstwaarschijnlijk afkomstig van Bomal, een dorp in de buurt van Geldenaken. Verscheidene familienamen van de vooraanstaande Leuvense patriciërsgeslachten verwijzen naar plaatsnamen uit de omgeving: Uten Lieminghe, van Redingen, van Nethenen, van Rode, van Grave, van Oppendorp, enz. Deze families geraakten onderling verwant en deze verhouding komt tot uiting in hun blazoenen. Divaeus en Boonen kennen aan de Boemale's een wapen toe dat op nauwe verwantschap wijst met de Uten Lieminghe's, die het hof «de Schoone Lieve Vrouwe» bewoonden, op de plaats die nu door het Instituut Paridaens ingenomen wordt. Tot in 1766 bestond in de Brusselsestraat een Bommestraatje of Boemalepoort; het werd toen bij het gasthuis geïncorporeerd (109). Over de ligging van de Boemalemolen zelf zijn we niet nauwkeurig ingelicht. Wel is er een latijnse tekst van 1321, voorkomend in het charterboek van de H. Geest, waarin sprake is van een huis, toebehorend aan Arnold Beckere, meester-volder, gelegen buiten de poort, die naar de hofstede van Radulfus van Redingen op de Dijle leidt, tegenover de Boemalemolen (110). Er bestaat dus kans dat de molen op de rechteroever stond, tegenover de Redingenmolen. Een gelijkaardige ligging namen ook de Schors- en de Graetmolen, de Viermolens en de Slagmolen, de molens van het kasteel van Heverlee in. De ordonnantie op de molens van 1369 citeert de Redingenmolen in de eerste plaats en daarna de Boemalemolen. In het charter van 1430 is er van deze laatste geen sprake meer. De familie zelf is, voor zover we konden nagaan, na 1400 in de archiefstukken niet meer vermeld.

In 1372 maakte Dominus Arnoldus de Gradu (vanden Graet), als meier van de abdij van Vrouwenpark te Rotselaar, een derde van de Boemalemolen erfelijk in 't voordeel van de kinderen van wijlen Wouter Eueloghe. De beschrijving van de eigendom ziet er als volgt uit: «in Werf supra Diliam, ante mansionem de Oerbeke». Voor de tijdgenoten was dat geen pro-

(107) AL 11.708 blz. 1.

(108) M. Tits, *Brabantica* II, 1957, blz. 364. Divaeus en Boonen sluiten de lijst van de Boemale's af met Goordt, d.i. Godfried, raadslid in 1354; dit wordt bevestigd door het Dienstboek (AL 54).

(109) AL 386, f° 61; magistrale resoluties, a° 1766.

(110) Van Even, op. cit., blz. 106. De auteur beweert op blz. 173 dat de Redingenmolen en de Boemalemolen één en dezelfde zijn. Hij staakt die zienswijze niet door een verwijzing naar een archiefstuk.

bleem, maar wij zijn er niet fel mede gevorderd. Een Vrank Eveloghe werd tijdens de onlusten van 1378 op het stadhuis vermoord. Ook deze familie schijnt enkele tijd daarna uitgeweken te zijn. Hield dit vertrek verband met het verval van de lakennijverheid (111)? Was de Boemalemolen soms geen volmolen? Is het louter toeval, dat in zijn buurt in de XIVe eeuw akten de aanwezigheid van volders bevestigen? Enkele voorbeelden: in 1321, de reeds geciteerde Arnold Beckere, in 1327, Gillis de Ayencuria in de Broekstraat, in 1331, Everardus dictus de Wenckenzele op de Voer, in 1383, Jan van Meerbeeck (112). De Ramberg, op korte afstand van de Redingenstraat, heette oorspronkelijk Raemstreetken of Raemberch, vanwege de raamhoven, waar de wevers hun lakens afwerkten (113). Ook in andere steden woonden de wevers en de volders aan de rand van de agglomeratie (114). Typisch is ook het feit dat, toen men later poogde de wolnijverheid te doen herleven, de volmolen in de sluis van de tweede ringmuur ingeschakeld werd. Maar dat alles bezorgt ons nog de oplossing van het vraagstuk niet...

DE GAFFELMOLEN

In het reglement van 1369 worden aanwijzingen gegeven voor het stellen van de «balcken vanden Redingenmolen, van Bommale, van Corbeke **ende** inden Croepel» (115). Op het eerste gezicht zou men denken dat hier vier verschillende molens bedoeld worden, in feite zijn het er maar drie. Het voegwoord «ende» werd hier verkeerdelijk gebruikt, hetgeen blijkt uit de tekst van de ordonnantie van 1430, uitgevaardigd door hertog Philips van St.-Pol, die spreekt over «die moelen te Corbeke inden Croepel» (116). Een achttiende eeuwse commentaar op deze ordonnantie bevestigt «dat den molen te Corbeeck in den Croepel niet is den Redingenmolen, maer den Gaffelmolen» (117).

(111) ESB., 1962, blz. 340. Citaat van Dr. J. Cools uit het Cartularium van de Abdij van Vrouwenpark te Rotselaar (RAB 9487). Volgens het Dienstboek, overleed Wouter Eveloghe in juli 1370, in de ouderdom van 63 jaar. Hij was dat jaar schepen (AL 54).

(112) AL 8461, Openbare Onderstand, RAB 825, 1549 f° 3 v° en 4.

(113) Van Even, op. cit., blz. 230.

(114) Hans van Werveke, Gand, Esquisse d'Histoire sociale, blz. 20. Volrestrate, la rue habitée par les foulons. En effet, ces artisans, les plus misérables de ceux qu'employait l'industrie drapière, étaient régulièrement établis sur la périphérie des agglomérations.

Volgens de kaart van Brussel in de XIIIe eeuw, opgemaakt door G. Des Marez, bevonden de wijken, bewoond door de volders en de laknwevers zich buiten de ringmuur (Zie reproductie in Les origines de Bruxelles door Marcel Vanhamme, blz. 50).

L. Galesloot, op. cit., blz. 60, tekst uit het Latijnsboek: «Gherel mus de Nova Domo tenet de duce apud Overmoelen XXXI liches dictas ramen, cum stadiis seu mansuris».

(115) Willem Boonen, op. cit., blz. 38.

(116) AL 1219, f° 227 r°.

(117) AL 3597.

Een eerste vraag: slaat de term «croepel» op de molen of op de bocht van de Dijletak, die er langsheen liep? «Cropel» betekent in het middelnederlands kreupel en het woord is afgeleid van een Germaanse wortel, die het begrip krimpen, buigen inhoudt (118). Anderzijds onderscheidde men vroeger «rechte-molens» en «croepelmolens» d.w.z. schuinse molens (129). Als we verder nagaan dat de zegswijze «te Corbeke» laat vermoeden dat zij terugslaat op de geslachtsnaam van de familie, die de molen bezat of, meer waarschijnlijk, in leen hield, dan zouden we moeten besluiten dat we werkelijk met een schuinse molen te doen hebben.

Wie liet hem bouwen? Hier moeten we het ook bij veronderstellingen laten. Een dokument uit de XVIIIe eeuw, dat de belangen verdedigt van de Redingenmolen tegenover de Gaffelmolen, beweert dat deze laatste na eerstgenoemde opgericht werd: «daerom is hunnen pegel (peil) vier duymen en half leegher als den onzen» (120). Wij zijn niet bevoegd om de juistheid van dit argument te beoordelen; we weten trouwens niet wanneer de Redingenmolen zelf opgericht werd, zodat dergelijk onderzoek ons nog niet veel vooruit zou helpen.

Wel kunnen we vertellen dat in de XIIIe eeuw het geslacht van Cortbeke tot het Leuvens patriciaat behoorde en dat twee van zijn leden als schepenen gezeteld hebben in de stadsraad (121). Het leenboek van hertog Jan III vermeldt een horenleen, dat in die tijd door Arnold van Herent gehouden werd (122). Dit bestond grotendeels uit cijnsen op goederen, meestal te Leuven zelf gelegen. In 1530 was het Barbara de Mol, weduwe van ridder Joost Absolons, die de hulde bewees en onder de talrijke items treft men volgende aan: «Item, Matheus vanden Eycke, molder, van synder molen door de Wolfspoorte in de Beghyne strate, geheeten de Gaffelmolen iij d.» (123).

Willem Boonen noteerde in 1598 in de telling van de Parochie van Sint-Kwinten: «den Gaffelmolen, toebehoorende Willem van Boeckelc, moldere aldaer, met zyne huysvrouw ende hunnen soene, met eene maerte, houdende een peert ende eene koye» (124). De volgende eigenaar was Nicolaas van Boeckel, vermoedelijk de zoon van Willem, althans volgens het verhef van het horenleen door van Cutshem in 1750 (125). Daarna bezaten Merten Cansmans en zijn zuster Anna ieder de helft van de molen. Merten was de schoonzoon van Nicolaas van Boeckel, wiens dochter Catharina hij gehuwd had. Dit verklaart waarom

(118) Dr. J. De Vries, *Etymologisch Woordenboek*, blz. 137.

(119) H. Herdies, *De papiermolen te Vorst-Brussel*, ESB 1960, blz. 228.

(120) AL 3597.

(121) M. Tits, op. cit., blz. 360, 361, 362.

(122) Gaesloot, op. cit., blz. 8.

(123) Max de Troostembergh, op. cit., blz. 79, 80, de «Beghynestraete = Schapenstraat».

(124) Willem Boonen, op. cit., blz. 374.

(125) Max de Troostembergh, op. cit., blz. 113.

hij een deel van de eigendom verwierf, maar hoe zijn zuster bij de zaak betrokken geraakte, is ons een raadsel. Het wijkboek van 1675 brengt ons de bevestiging van deze toestand en registreert dat de molen daarna op hun erfgenamen overging (126). Volgens het verhef van 1750 kwam het deel van Anna Cansmans door evictie in handen van de weduwe en de erfgenamen van Hendrick de Waersegger. Heel eigenaardig wordt geen woord gerept over Philips De Bruyn en zijn echtgenote Catharina Bogaers, die volgens het jongste wijkboek sedert 1720 de molen verworven hadden. Hieruit blijkt eens te meer hoe omzichtig de officiële documenten behandeld moeten worden. Na Philips De Bruyn, ging de eigendom over op zijn zoon Everardus, gehuwd met Elisabeth De Bruyn, die in 1734 in de doopacte van zijn zoon Guilielmus-Philippus «receptor hujus oppidi» betiteld wordt. Wij hebben dus te doen met een van de meest vooraanstaande personaliteiten van de stad. Niettemin geraakte hij diep in de schuld, zodat na de dood van zijn vrouw, in 1743, de voornaamste schuldeiser een «beleyde ten laste» aanvraag tegen hem en zijn kinderen, Joannes, licentiaat in de rechten, Everardus, licentiaat in de medicijnen, en de minderjarigen Anna-Catharina, Barbara-Josina, Elisabeth en Guilielmus-Philippus. Het ging over een vordering van 11.034 G. 10 st. Op 5-3-1744 werd de molen verkocht aan Henricus Clavers en zijn echtgenote Maria De Bruyn, dochter van de eigenaar van de Spaïjmolen. Deze laatste verpandde bij die gelegenheid «haer kintsgedeelte, bestaende in een vijffden deel los en liber» van voornoemde molen (127). In het wijkboek is nu een gaping van een halve eeuw! Intussen was Henricus Clavers weduwnaar geworden en zelf overleden in 1771. Wat gebeurde daarna? Het enige dat we weten, is dat op 13-5-1794 Joannes-Franciscus Janssens en zijn vrouw M.J. Vandermaelen de eigendom verwierven.

Het schijnt ons gepast nu enkele woorden te zeggen betreffende de incidenten waartoe de speciale ligging van de molens in de buurt van het Begijnhof aanleiding gaf.

De raderen van de Gaffelmolen en van de meer stroomopwaarts gelegen Vliegsmolen werden in beweging gebracht door een zijtak van de Dijle, waarvan niet geweten is of hij zijn ontstaan aan de natuur of aan mensenhanden te danken heeft. Toen de vijf molens rondom de noorderpunt van het Begijnhofeiland gebouwd werden, was het rooien van de bossen ten zuiden van de stad nog lang niet zo ver gevorderd als b.v. in de XVIe eeuw. Geleidelijk werd de wateraanvoer dan ook onregelmatiger, zodat stilaan de molenaars alle moeite hadden om hun bedrijf op gang te houden. Ieder van hen zocht het laken naar zich toe te halen, tot nadeel van zijn confraters, natuurlijk. Uit de archiefstukken vernemen we dat in 1561 «Steven Vranckx, molder in den Graet-

(126) AL 2544/ VII/25.

(127) AL 2552, Wijkboek II, blz. 35.

AL 7626, schepenacte van 5-3-1744, verleden in prima.

molen, den Vlieghmolen gestopt hadde, soo dat den Volmolen, toebehoorende de selve stadt ende den Corbeeckmolen niet malen en conde, het welck hun bij den Dienaer van de Camer verboden wierde op de pene van 20 goude realen» (128).

De Schors-, Graet- en Redingenmolens genoten vanzelfsprekend van de grootste watertoevoer, omdat zij op de breedste arm gelegen waren. De molenaars van de Vlieg- en van de Gafelmolen, die op de smalle zijarm lagen, voelden zich benadeeld en gedurig rezen er geschillen over het waterverbruik. In 1675 poogde Steven van Halle, molenaar in de Vliegkmolen, het water naar zich toe te halen door zijn «stopberderen» hoger te zetten dan toegelaten was, met het gevolg dat huizen in het Begijnhof onderliepen. De Tolkamer greep in. De overtreder riep als argument in dat «hy gelegen (was) aen een cleyn waterken, oft om beter te seggen aen eenen arm van de gemeijne Deijle». Hij vervolgde zijn betoog met de bewering «dat boven dye is warachtich dat vuijt getrocken sijnde die berders vanden Graetmolen, gestaan enden gelegen aenden vollen ende rechte waterstrom, den schede (d.i. zijarm) bij manquement van water niet en can maelen». Ook de sluismeester werd door Steven van Halle beschuldigd het water op te houden. Geen enkel van die argumenten werd nochtans door de Tolkamer aanvaard. Deze moest niettemin nog menige keer tot een «visitatie ofte vue de lieu» overgaan om te beraadslagen over de middelen om aan de slechte toestand van de rivier te verhelpen (129).

DE VLIEGMOLEN

De vroegste vermelding van de «Vlighemolen», die we konden ontdekken, dagtekent van 14 november 1263 (130). Jacob van Nethen, burgemeester van Leuven, staat aan de Tafel van de H. Geest een huis af nabij de brug van de Vliegkmolen. Hoe kwam deze molen aan zijn naam? Vermoedelijk dankt hij die aan de familie Vlieghe, die in de XVe eeuw in onze stad nog vertegenwoordigd was (131). In het begin van de XIVe eeuw leveren een paar akten het bewijs van het bestaan van een Egidius en van een Godfried Vlieghe (132).

De oudste beschrijving van de ligging van de molen werd door Van Even in het charterboek van Sint-Pieterskerk opgediept (133). «In Werf, prope fontem dictam Aremsborne, juxta stratam qua itur versus molendinum Vlighemolen». Het straatje dat hier bedoeld wordt, heet in de teksten van de XVe eeuw

(128) AL 3452.

(129) AL 2044.

(130) AL 4394.

(131) AL 8.602. A^o 1457, Renier Vlieghe en zijn zuster Catharina, echtgenote van Hendrik Pichose, beide kinderen van Jan, verkopen een perceel wijngaard op de Hynnenbergh te Wilslele.

(132) Openbare Onderstand, 402-461.

(133) Ed. Van Even, op. cit., blz. 172 en 225 - A^o 1336

Vliegstrate en in die van de XVIe, Borrenwech (134). Reeds in de ordonnantie van 1369 situeert men de Vliegsmolen samen met de Begijnen- en de Nethenemolen in de Werf (135). We hebben hier blijkbaar te doen met de aanlegplaats van de boten, die het gehucht Hove aandeden.

Nog een beschrijving van de ligging, weliswaar van veel latere datum, namelijk deze die voorkomt in het wijkboek van 1719: «t Cloister vande Swerte Susters ter j^e, thuijs den kromhoren ter ij^e, de deijle van achter ter iij^e, den Arium van voor ter iiij^e sijden» (136). Men lette op de verbastering van Arem tot Arium! Oorspronkelijk was dit voorplein bekend als Arnhem.

Uit dit alles kunnen we afleiden dat de Vliegsmolen zich bevond achteraan in de eigendom van de tegenwoordige Firma Purlina, Schapenstraat 68.

Op het einde van de XIIIe eeuw was de molen reeds niet meer in het bezit van de Vlieghe's: in 1295 hadden Arnold, plebaan van Sint-Pieter en Gillis, gezegd Lizen, een deel van 1/5 in de eigendom en zij berentten dat in het voordeel van Walter, gezegd Miles (137).

De cijnsboeken van 1571 en 1643 laten ons toe de opvolging van de eigenaars na te gaan vanaf circa 1500 (138). De eerste «erfpachter, die geciteerd wordt, is Jan de Buysere, die mits een rente van 5 denier Lovens het recht verkreeg «van dat hy inde dyle tdrinckwater vande firmerv vander baginnen sal moeghen stellen een vloghe met twee pylen ende met plancken gescut, om de stroom vanden watere te deylen ende dat de Dyle zoe zeer niet versanden en soude, daer voor hy tonderpande gesedt heeft de voirs. zyne moelen». Jan de Buysere werd opgevolgd door Aert de Schoesetter (of Scoesitter) en zijn vrouw Maria vander Steen; in 1526, waren het Thomas Vlemincx (of de Vlemincx) en Catharina van Dorne, die het goed verwierven mits betaling van een erfcijns van 15 mud koren aan Zijne Majesteit. Ten slotte wordt Mr. Henri Ghysens nog vermeld. Uiteindelijk moest de rentmeester Havens beslag leggen op de molen «by faulte van betalinghe» (138). Dit moet op het einde van de XVIe eeuw gebeurd zijn, want volgens de telling van 1598, was de toestand toen als volgt: «Den Vliechmolen, toebehoorende onsen genadigen heere der Conincklyke Majesteit, als hertoge van Brabant, bewoont by Geeraert van Loetere, moldere, met zyne huysvrouwe ende eenen knaep; houdende een peert» (139).

(134) AL 7.375, Aⁿ 1483; eveneens in de telling van 1598.

(135) Willem Boonen, op. cit., blz. 28.

(136) AL 2552, f° 50 r°.

(137) Openbare Onderstand, 658.

(138) AL 3457, f° 116 v° - RAB 44.790 f° 205.

Vanaf de brug in het Begijnhof kan men de scheidingsmuur in de rivier zien. Om zijn gelijkenis heet dit kunstwerk in de volksmond «de doodkist». Het verslag over de toestand van de Dijle in 1734 noemt het «de eijlere reepe» (AL 3596).

(139) Willem Boonen, op. cit., blz. 374.

De molen werd nu regelmatig verpacht. De molenaars vermaadden geen bijverdienste, zij hielpen hun klanten de tijd korten door een lekker glaasje bier te schenken, mits betaling, natuurlijk! Dat duurde tot op een mooie dag in 1682 de ontvanger van de bieraccijns daar een kijkje kwam nemen en vaststelde dat de maelder «was debitterende syn bier ende het selve verkocht tot twee blancken het goet ende een blanck het cleijn bier den pot». Dat liep wel een beetje de spuigaten uit! Klacht werd ingediend bij de stadsraad. De molenaar beweerde dat die gunst hem door zijn pacht toegestaan was, waarop de vroede vaders het wijs besluit namen een nader onderzoek voor te schrijven (140).

Op grond van de rekeningen van het «neiringsgelt» voor 1758, werd de molen toen in bedrijf gehouden door de meester, bijgestaan door één knaap (141).

DE BEGIJNENMOLEN, later SCHORSMOLEN of SWERTE SUSTERSMOLEN

In een akte van 15 augustus 1304 is er spraak van de afstand van een deel van een molen bij het Groot Begijnhof, eigendom van de gezusters du Bruel (142). Molanus citeert een «Margareta ex Brula, Beghina», die in 1308 een huis schonk nabij de Steenmaer, met de bedoeling op die plaats een kapel ter ere van Sint-Margriet te zien oprichten (143). Mogen we hieruit afleiden dat het Begijnhof de molen, in zijn onmiddellijke buurt gelegen, langs de familie Uten Bruele bekwam? Voorlopig is dat niet meer dan een veronderstelling. Een zaak staat vast, de Begijnmolen, gelegen «inde Werff», wordt in de ordonnantie op de molens, uitgevaardigd door hertog Wenzel in 1369, uitdrukkelijk vermeld. Of de begijnen hem gekregen hebben of hem zelf lieten bouwen, blijft een open vraag (144).

Op 21 augustus 1402 werd de molen verkocht aan drie huidvetters: Ludovicus de Leefdael, Laurentius van den Leempoel en Augustinus de Gempe, zoals de Latijnse akte ze noemt. De kopers handelen niet voor rekening van het ambacht, zij betaalden met eigen middelen (145). Verkoopster was de «infirmaria Curiae beginarum de hovis in Lovanio». Ziehier de beschrijving van het goed: «Molendinum dictae infarmariae cum suis pertinentiis universis attinentibus, situm in Werff, supra Diliam, ab alia parte Diliae versus fontem dictum de Leyderborne». Wij hebben hier dus het bewijs dat het om de molen ging, gelegen op de linkeroever van de rivier, nabij de aanlegplaats voor de

(140) AL 327, f° 288.

(141) AL 11.708, f° 51.

(142) Openbare Onderstand, 2915.

(143) Molanus, uitgave de Ram, blz. 698.

(144) Willem Boonen, op. cit., blz. 38.

(145) AL 4650.

binnenschepen en de bron, die men in teksten van latere datum «Lyerenborne» noemt.

In het wijkboek van 1719 geeft men op dat de molen grenst aan «den wegh naer den Renghen molen toe» en «den wegh comende vande Swertsusters, naer den eijseren molen». Elke twijfel is hierdoor uitgesloten (146).

De huidvetters gebruikten de molen als schorsmolen, d.i. om de eikebast te malen, die zij voor de lederbereiding nodig hadden. De begijnen hadden de verkoop afgesloten mits betaling van een erfpacht van 18½ mud rogge, te vereffenen op Sint-Andries. Deze rente moest nochtans voor een waarde van 4½ mud binnen de vijf jaar afgelegd worden. Ieder mud rente werd geschat op 20 gouden kronen Franse munt. De huidvetters stonden niet alleen in voor het onderhoud van de molen, maar ook van de brug, die er naartoe leidt. Ingeval deze verplichtingen niet nagekomen werden, zou de molen opnieuw eigendom van het begijnhof worden. Uit de akte vernemen we nog verder dat de waarde van het gebouw geschat werd op 45 gouden Peters, de ijzeren werktuigen op 30 gouden mottoenen en de houten op 15 mottoenen. Vermits drie mottoenen overeenstemden met twee gouden Peters, bereikte de totale waarde 75 gouden Peters. Verder blijkt dat de molenstenen een dikte hadden van 19 duim, d.i. ongeveer 45 centimeter, volgens de Leuvense maat.

In de tweede helft van de XVe eeuw, beweerden «die van de Groote Gilde», d.w.z. de kruisboogschutters, dat zij in het huidvettersambacht konden komen en van de Schorsmolen gebruik mochten maken zonder inkomgeld te moeten betalen. De huidvetters protesteerden: wie voor zichzelf en zijn nakomelingen het gebruik van de molen wenste te verwerven, moest 10 gulden ridders betalen. Wie zich aan deze regel niet onderwierp, betaalde dubbel maalgeld of moest elders laten malen (147).

De infirmerie verkocht haar erfpacht in 1585 (148). Het ambacht was toen in verval geraakt, zodanig dat in 1596 iedereen vrije toegang tot de korporatie kon verkrijgen (149). De ambtenaar, die in 1598 de telling uitvoerde, noteerde dan ook de Schorsmolen als «onbewoont, en wordt nyet gebruyckt, als heel ruineux» (150).

In 1620 wordt de molen opnieuw in bedrijf gehouden door Geert Herrinckx (151). Volgens het wijkboek van 1719, dat bijgehouden werd tot het begin van de vorige eeuw, werd Petrus

(146) AL 2552, f° 56.

AL 7099 geeft plan.

(147) AL 4.650.

(148) AL 3598.

(149) AL 4650, f° 197 v°.

(150) Willem Boonen, op. cit., blz. 372. Het was de geschiedschrijver zelf, die met de telling in die wijk belast werd.

(151) AL 3452.

de Hutbiese er eigenaar van door evictie op 20 april 1762 (152). Drie jaar later telde het ambacht nog enkel drie leden en was het insolvent geworden (153). In 1781 veranderde de molen weer van eigenaar en nu kwam hij in het bezit van Joanna-Maria Artois (154).

Vermelden we ten slotte dat de Schorsmolen samen met de tegenoverliggende Graatmolen afbrandde in het jaar 1818. Eigenaar was toen Philippus De Busscher (155).

(Wordt vervolgd)

A. MEULEMANS

(152) AL 2552, f° 56

(153) AL 3597.

(154) AL 2552, f° 56.

(155) AL 3598.

UIT OUDE PAPIEREN

EEN PATRIOT

Pieter Dams, 27 jaar oud, geboren te «Viaenen» bij Geraardsbergen, sedert 1.5.1790 als «ruyter» onder de compagnie van de Drossaard, was in hechtenis genomen bij bevel van de drossaard «ter oorsaecke hij gevraagd had aan den kommandant om zijn paard te 'ontsaelen', wanneer hij van het picket was afgekommen denselven hem heeft geantwoord ingevalle gij den dienst moey seyt, treckt u getten». «Hebbe ick dat gedaen, was zijn antwoord, als ick onder u keyselijck was, ick hebbe sulckx gedaen als patriot voor het Vaderlant te dienen... de commandant was een weynig bij drank»... Of hij zelf ook niet bij drank was? was hij niet geweest in een herberg aen den Amigo (te Brussel achter het stadhuis)? Ja, hij had een glas bier aangenomen van twee andere ruiters en was niet willen gaan drinken in een herberg in de «Blomstraete»? Had zijn chef hem, toen ze in de wacht van de «Munte», (op het Muntplein) gekomen waren, hem niet verweten dat hij zijn dienst niet kende? Neen, de chef reed door toen de schildwacht qui vive riep, waarop werd geantwoord: Patrouille, gelijk sulckx behoort.

In een herberg «Gosselies» hadden vier ruiters Marechaussee van Brabant bier en wijn gedronken. Een onder hen Vernaet zei «que ceux de Jumet étaient des royalistes, que lui ne l'était pas... qu'il avoit le premier porté la cocarde patriotique», en dat men de royalisten moest ophangen...

(R.A.B., Dross., nr. 224).

C. THEYS

De streek van Halle, van de voorgeschiedenis tot de vroege middeleeuwen

(Vervolg van blz. 86)

4 RECHTER OEVER VAN DE HAIN-VALLEI

a. Bodemgesteldheid (143)

De Hain, een belangrijke bijbeek van de Zenne, loopt in een vrij brede alluviale vlakte (300-400 m) die in de omgeving van Klabbeek vernauwt ten gevolge van de aanwezigheid van de harde primaire sokkel.

De rechter oever, gekenmerkt door een steile en grillige helling, verbindt zich ten oosten aan het plateau van Waterloo door een reeks hoogten van 125-130 m.

Een smalle band Devilliaan (primaire) komt voor langs deze vallei. De pleistocene sedimenten (loess) bedekken vrij onregelmatig het ieperiaans en het brusseliaans substraat; zij ontbreken op de zuidelijke en westelijke hellingen. Deze laatste zijn meestal bebost.

b. De vondsten

EIGENBRAKEL

Sart-Moulin

Aan de bovenkant van de grote zandgroef werd silex aan de oppervlakte gevonden (144). Bodem bestaande uit Zag gronden op de helling en uit Aba(b) gronden op het plateau (145).
WAUTERSBRAKEL

Neolithische nederzetting (146).

KASTEELBRAKEL

Bruyère-Mathias (3BC1)

Op het plateau dat zich van het noordoosten naar het zuidwesten tussen het Halderbos en het Haindal uitstrekt (115 m), hebben wij in 1945 volgende vuurstenen aan de oppervlakte gevonden (bodem: hoofdzakelijk Aba(b) gronden):

a) lemmer met retouches aan de ene zijkant; lichtgrijze silex (patina); lengte 7 cm; breedte 2,6 cm max.

b) puntvormige splinter uit grijze silex; lengte 3,6 cm; breedte max. 1,8 cm.

c) puntvormig lemmertje met cortex op een zijkant; retouches aan de andere zijkant? Lengte 3,2 cm. breedte 1,5 cm.

Bruyère-Mathias. Chapelle Sainte-Croix

(143) Geraadpleegd werk: A. LOUIS, *Verklarende tekst bij het kaartblad Ittre, 115 E* (Bodemkaart van België), Gent, 1959.

(144) J. VAN SCHEPDAEL, *Esquisse raisonnée*, blz. 55, 61; afb. 16.

(145) *Bodemkaart Waterloo, 116 W.*

(146) G. CUMONT, *Stations néolithiques de Verrewinkel et de Rhode-Saint-Genèse*, blz. 123.

Nederzetting in de buurt van deze kapel (147).
Bruyère-Mathias. Les Monts (3BC2)

In de holweg aan de voet van de zgn. «tumuli» werd een aambeeld uit silex ontdekt (148). Nederzetting rond 110 m op brusseliaans zand (149).

Lembeekbos-Bois Seroux (3BC3)

Aan de grens van de bossen van Lembeek en van Seroux, dichtbij de zandgroef van Niderand (brusseliaans zand; 115 m) en hoofdzakelijk op de heidevlakte, ontdekte J. Van Schepdael een kleine neolithische nederzetting; een aantal lemmers, grotendeels uit zwarte silex, kwamen er te voorschijn (150).

Park van Baron Snoy

Vondst van een gepolijste bijl (151).

Niet bepaalde vindplaatsen

a) drie gepolijste bijlen, gevonden op een diepte van 15 cm, op een bedding van houtskool (152).

b) nederzetting met silex van Spiennes en Obourg (153)?

c) neolithische nederzetting (154).

d) neolithische nederzetting (155).

e) neolithische nederzetting (156).

LEMBEEK-KLABBEK

Lembeekbos-Bois Séroux (3L3)

Neolithische nederzetting op de hoogte tussen voornoemde bossen, hoofdzakelijk in de heidevlakte, op brusseliaans zand (115 m); in het Lembeekbos zelf zijn ook voorwerpen gevonden geweest (157).

(147) *Jadis. Recueil archéologique et historique pour tout l'ancien territoire de la Belgique féodale*, dl. 3, 1899, blz. 8.

(148) J. VAN SCHEPDAEL, *op. cit.*, blz. 60-61.

(149) J. VAN SCHEPDAEL, *Opzoekingen*, blz. 416 (nr. 3).

(150) J. VAN SCHEPDAEL, *Esquisse raisonnée*, blz. 62. J. VAN SCHEPDAEL, *Opzoekingen*, blz. 416 (nr. 1).

(151) E. DE PRELLE DE LA NIEPPE, *Catalogue des pièces principales du Musée de la Société Archéologique de Nivelles*, in *A.S.A. Nivelles*, dl. V, 1895, blz. 333.

(152) Dr. LE BON, *Introduction* en N. CLOQUET, *Découvertes préhistoriques dans l'arrondissement de Nivelles et sur ses limites*, in *A. S.A. Nivelles*, dl. I, 1879, blz. 40 en 53-54.

(153) E. DE MUNCK, in *F.A.H.B., 2e congrès*, Namen, 1886, blz. 62; eveneens vermeld in: A. DE LOE, en E. DE MUNCK, *Notice sur les fouilles pratiquées récemment sur l'emplacement du vaste atelier néolithique de Spiennes (Hainaut)*, in *C.I.A.P.P., 10e session*, Parijs, 1889, blz. 559; E. DE MUNCK, in *F.A.H.B., 7e congrès*, Brussel, 1891, 2e deel, blz. 250-251, nota 1; E. DE MUNCK, *Notes relatives à un ensemble d'ateliers et de stations néolithiques belges*, in *Cr. C.N.S.*, Brussel, 1930, blz. 972; E. DE MUNCK, *Considérations sur quelques stations préhistoriques belges ainsi que sur le réseau des voies de communications qui ont pu les relier*, in *C.I. A.A.P., 10e session*, Parijs, 1889, blz. 607.

(154) A. DE LOE, *Exposition préhistorique*, blz. 547.

(155) G. CUMONT, *Stations néolithiques de Verrewinkel et de Rhode-Saint-Genèse*, blz. 123.

(156) A. DE LOE, *Rapport sur les fouilles*, in *An.S.A.B.*, dl. XI, 1900, blz. 18.

(157) J. VAN SCHEPDAEL, *Opzoekingen*, blz. 416, nr. 1.

4. HET BRONSTIJDPERK (1550-650 v. Chr.)

Na een vrij dichte bezetting tijdens het Neolithicum hebben het Brons- en IJzertijdperk slechts zeldzame sporen in de streek van Brussel achtergelaten (158).

Wat ons gebied betreft dient opgemerkt, dat geen vondst uit het Vroeg-Bronstijdperk (1550-1300) noch uit het Midden-bronstijdperk (1300-1000) er is geïdentificeerd. Een negental grafheuvels waaronder twee van het ringwall-type, gelegen in het Bois de la Houssière, te Hennuyères, tussen de valleien van de Zenne en van de Sennette, ten zuiden van ons gebied, worden tot één van deze perioden gerekend (159).

Uit het laat-bronstijdperk (1000-650) zou een klein grafveld te Ukkel-Coghenlaan kunnen dagtekenen. Dit laatste behoort misschien tot de Urnenvelden-liden, een nieuwe ethnische groep die waarschijnlijk in de 8e eeuw voor Christus uit het Rijnland kwam om zich in Haspengouw en op de hoogten van de Opper-Dijle te vestigen.

Te Halle-Essenbeek kwam een spinschijf en potscherfjes te voorschijn die hetzij uit besproken periode hetzij uit het ijzertijdperk stammen.

De vondsten :

UKKEL. *Coghen- en Floreallaan (4U1)*

In een zandgroef gelegen aan het kruispunt van deze lanen ontdekten arbeiders, op 1 m diepte in het haspengouwse leem, een grote urne uit bruinrood aardewerk, versierd aan de onderzijde van de hals door een rij vingerindrukken en welke een grote kop bevatte; beide potten waren met as gevuld en de grond waaruit zij kwamen was zwart verkleurd. Men heeft hier te doen met een brandgraf, behorende waarschijnlijk tot de Urnenveldencultuur (160).

HALLE. *Essenbeek-Maasdalbos*

Onder de vondsten uit de neolithische nederzetting nr. 5 van Dr. J. Van Schepdael, bevindt zich een spinschijfje uit aardewerk (doormeter 3 cm) en enkele aardewerkscherfjes, waaronder één met versieringen; deze stukken kwamen met enkele silexsplinters en een maalsteen te voorschijn in een cirkelvormige kuil afgezet met zandsteenblokken, op een diepte van 20 cm (161). Deze vondst zou uit het bronstijdperk of uit het ijzertijdperk dagtekenen.

5. HET IJZERTIJDPERK (600 v. Chr. - 100 n. Chr.)

De Hallstatt-krijgsliden, die uit Lotharingen ons land rond het midden van de zevende eeuw binnenvallen, en waarvan

(158) M.E. MARIEN, *La région bruxelloise*, blz. 34.

(159) M.E. MARIEN, *Oud België*, blz. 210-214.

(160) M.E. MARIEN, *La région bruxelloise*, blz. 36, nr. 4.05.

(161) J. VAN SCHEPDAEL, *Opzoekingen*, blz. 427, 436; pl. 6.

men graven in de Dijle-streek, te Court-Saint-Etienne, te Limal en te Waver heeft ontdekt, zijn waarschijnlijk niet verder naar het westen opgerukt. In onze streek kent men tothiertoe geen sporen van deze beschaving.

Uit de beginfase van het tweede IJzertijdperk (La Tène I), kwamen tamelijk veel overblijfselen aan het daglicht in Oost-Brabant en in de Haine-vallei in Henegouwen, maar bij ons liet deze periode alsook de volgende fase (La Tène II) geen voorwerpen na.

Tussen de jaren 150 en 125 vóór Christus steken de Belgae de Rijn over om de streek tussen Seine en Ardenne in bezit te nemen. Ze onderwerpen er de autochtone stammen van de Marne-kultuur. De Nervii, een voornaam volk onder de noordelijke Belgae, bezetten een groot gebied dat zich naar het zuiden tot aan de heuvels van Artesië uitstrekt, naar het westen door de Schelde is begrensd en naar het noorden de streek tussen Schelde en Dijle waarschijnlijk omvat (162). De oostelijke grens van de Nervii zou langs de Lasne en de Midden-Dijle, ten oosten van Leuven lopen, om in het noordoosten de mid-denloop van de Grote-Gete te bereiken (163). Van de Nervii zelf zijn in Brabant geen overblijfselen bekend (164). Maar schatplichtige stammen van dit volk wonen in onze streek. Het zijn deze mensen, van onbekende ethnische oorsprong (165), die hier sporen hebben achtergelaten.

Men kent inderdaad uit de laatste eeuw vóór Christus en de eerste jaren vóór keizer Trajanus (La Tène III) kleine nederzettingen in de Zennevallei, te Anderlecht (Sint-Annaveld), te Sint-Jans-Molenbeek (Lakenveld), en te Ukkel (Nekkersgat) (166). Als losse vondsten, vermelden we enkele aarde-werkscherven te Kester, een kleine schat uit gouden Nervische staters, ontdekt te Strijtem (167) en een Gallische munt te Vollezele gevonden (168).

Tot dezelfde periode zouden eveneens enkele van de smeltovens kunnen behoren die in het Zoniënwoud, dichtbij het hippodroom van Groenendaal aan het daglicht kwamen (169).

(162) M.E. MARIEN, *Oud België*, blz. 391, 400, 426.

(163) M.E. MARIEN, *Operatie Ambiorix in Brabant*, in *Brabant*, 1961, nr. 4, blz. 5.

(164) M.E. MARIEN, *Oud België*, blz. 400.

(165) Het zou een keltisch volk kunnen zijn (M.E. MARIEN, *Operatie Ambiorix*, blz. 5).

(166) M.E. MARIEN, *La région bruxelloise*, blz. 36.

(167) A. DE LOE, *Belgique Ancienne*, dl. III, blz. 121.
Nationale Oudheidkunde, Kunstnijverheid, Folklore, Koninklijke Musea voor Kunst- en Geschiedenis, te Brussel, Brussel, 1958 (reeks *Musea van België*), nota van M. MARIEN, nr. 4.

(168) G. CUMONT, *Monnaie gauloise en or trouvée à Vollezele (Brabant)*, in (A.S.A.B., dl. XIII, blz. 249.

(169) M.E. MARIEN, *Oud België*, blz. 351.
S.J. DE LAET en W. GLASBERGEN, 1959, blz. 168-169 (volgens deze schrijvers: uit Hallstatt- of La Tène- tijd).

De vondsten:

KESTER

Gallo-romeins grafveld (5K1)

Ter gelegenheid van de opgraving van het Gallo-romeins grafveld (perc. sect. C, nr. 102 d), in 1899, kwamen scherven aan het daglicht van een vaas uit bruin aardewerk, versierd met golvende lijnen tussen twee parallele banden (170).

Perceel sect. A, nr. 264 a/2 (5K2)

Gedurende zijn opgraving van 1904 vond G. Cumont op dit perceel, een afvalkuil met Romeinse voorwerpen uit de IIe eeuw; een scherf van grijs aardewerk, versierd door vertikale gleuven tussen evenwijdige banden bevond zich eveneens onder deze vondst (171).

Voornoemd vaatwerk behoort waarschijnlijk tot de autochtone bevolking die vóór of in het begin van de romeinse bezetting in de streek van Kester leefde.

UKKEL

Nekkersgat (5U1)

Nederzetting uit het IJzertijdperk, op dezelfde plaats ontdekt als een hierboven vermelde mesolithische vindplaats: kuilen, ongeveer 1 m diep, gevuld met zwarte aarde, waarin zeldzame houtskoolstukken en enkele versierde aardewerkscherven uit La Tène III te voorschijn kwamen. Een bronzen fibula uit dezelfde periode vond men eveneens op deze plaats (172).

6. HET PRAE-ROMEINS WEGENNET

Men vermoed dat in ons land handelsbetrekkingen een bescheiden aanvang reeds hebben genomen tijdens het Tardenoisien, toen Wommersomkwartsiet in ver afgelegen streken van de Lage Landen werd uitgevoerd (173).

In de prehistorische tijd hebben rivieren zoals de Zenne, de Dender en de Dijle een belangrijke rol gespeeld als verkeersaders. Het is waarschijnlijk met prauwen, dat de mens uit het midden-neolithicum zware silexblokken uit het krijtgebied van Henegouwen vervoerde (174).

(170) G. CUMONT, *Découverte d'antiquités romaines et gallo-romaines à Castre*, in *ASAB*, dl. XVIII, 1904, blz. 303.

(171) G. CUMONT, *Découverte d'antiquités romaines et gallo-romaines à Castre-la-Chaussée (Brabant)*, in *A.C.A.E.*, dl. VI, 1905, blz. 266-273.

(172) P. CLAES, *Uclée*, blz. 300.

M.E. MARIEN, *La région bruxelloise*, blz. 39, nr. 5.06.

(173) S.J. DE LAET en W. GLASBERGEN, blz. 39.

In onze streek kennen we tothiertoe vier plaatsen waar deze steensoort werd ingevoerd: Beersel, Sint-Genesius-Rode, Alsemberg en Dworp. Of deze vondsten tot het Tardenoisien behoren is echter niet vastgesteld. (A. DE LÖE, J. HAMAL-NANDRIN en J. SERVAIS, *Carte*.

(174) M.E. MARIEN, *Oud België*, blz. 79

Paden zijn ontstaan op de oevers van de visrijke stromen en rivieren en de eerste herders volgden met hun kudden de heuvelkammen langsheen de valleien.

Op sommige plaatsen bouwde de neolithische mens reeds veenbruggen om moerassige plekken te kunnen oversteken (175).

Ten onzent heeft men opgemerkt, dat het verkeer in de Bronstijd de waterwegen zowel als de landwegen gebruikten. Op plaatsen waar een rivier in een stroom uitmondt, zijn vondsten van bronzen voorwerpen niet zeldzaam: steeds leidt dit tot de ontdekking van een overgang van een belangrijke prehistorische weg in de buurt (176).

De snelle verovering van Gallië zouden de Romeinen grotendeels aan het bestaan van een reeds uitgebreid wegennet te danken hebben (177).

Welk was vermoedelijk dit wegennet in onze streek (178)?

1. De wegen die langs de oevers van Zenne, Sennette, Zuun en Hain liepen zouden tot de vroegste tijden kunnen opklimmen. Door de dichte bewoning in de valleien sedert de middeleeuwen is de oorspronkelijke ligging van vele onder deze wegen gewijzigd. Daar deze moeilijk te identificeren vallen, laten wij ze buiten beschouwing. Ze hebben trouwens slechts een plaatselijke betekenis gehad.

2. De wegen die de heuvelkammen langsheen de valleien volgden, ontstaan uit neolithische paden, zijn tot het einde der middeleeuwen belangrijke verkeersaders gebleven. Ze volgden droge hoogten, dikwijls met heide begroeid en vermeden meestal stijle hellingen, moerassen en beekovergangen. De kudden van de primitieve veehoeders konden langs dergelijke wegen grote afstanden afleggen. Een weg van dat type bestaat in onze streek: deze komt vanuit het Hain-dal naar het noordoosten, langsheen Sennette- en Zennedal (weg nr. 1). Hij neemt een aanvang in

(175) S.J. DE LAET en W. GLASBERGEN, 1959, blz. 127.

(176) *Ibid.*

(177) J. DECHELETTE, *Manuel d'Archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine*, dl. I, Parijs, 1908, blz. 629.

A. GRENIER, *Archéologie gallo-romaine* (*Manuel Déchelette*, dl. VI), Parijs, 1934, blz. 1038.

A. GRENIER, *Les Gaulois*, Parijs, 1945, blz. 242.

J. BREUER, *Romeinsch België*, Antwerpen-Amsterdam, 1946, blz. 43.

(178) In een artikel van R. Haenecourt, gewijd aan de prehistorische wegen uit ons land, is er sprake van een «alignement celtique Wesel-Diest-Abbeville». Dit pad zou dwars door onze streek gelopen hebben, langs een lijn gaande van Tervuren naar Halle en Leuze. Het «zomerpad» zou in de omgeving van Beersel de Zenne overgestoken hebben om daarna de linker oever te volgen tot Halle. Deze weg zou verder de huidige baan Halle-Edingen volgen. Na een grondig onderzoek van deze beweringen, menen we te mogen zeggen, dat schrijver zich op geen enkele topographische of archeologische argumenten steunt. Met dit werk kan hier dus geen rekening gehouden worden (R. HAENECOURT, *Recherches sur les voies de communication préhistorique dans la Gaule Belgique*, in *Tijdschrift der Openbare Werken*, 1947, 5e afl., blz. 615-617).

de omgeving van Ville-sur-Haine en loopt naar het noorden toe (179), over de grote heuvelkam die de scheiding maakt tussen de verzamelgebieden van de Sennette en van de Zenne, en beheerst het Sennettedal op een lange afstand (159 en 151 m boven de zeespiegel) (180). Hij loopt door het Bois de La Houssière, bekend door zijn neolithische nederzettingen en protohistorische graven (181). Dichtbij de samenvloeiing van voornoemde rivieren, even ten zuiden van Tubeke, daalt de weg in noord-oostelijke richting om de Sennette en de Hain over te steken (182); daarna stijgt hij opnieuw, aan de rand van het Lembeekbos, om de smalle en lange heuvelrug die Halle beheerst (127 m) te bereiken; een aftakking die vanuit deze plaats in de richting van Nijvel vertrekt bespreken wij verder (weg nr. V).

Boven Essenbeek loopt een tweede aftakking in de richting van de overgang te Halle (weg nr. IV); besproken weg daalt nadien naar de Meerbeek en steekt deze over te Dwarf; hij klimt dan tot op de Meigemheide (95-115 m), in de omgeving van de reeds besproken neolithische nederzetting, loopt langs een heuvelkam ten oosten van Beersel gelegen (95 m) (183), daalt opnieuw, in de vallei van de Linkebeek, om de overgang van Kalevoet te bereiken (184); hij stijgt daarna tot op de heuvelrug van Nekkersgat (60 m) waar een aftakking naar het noordoosten afzwaait (Dieweg, nr. 11); nu loopt hij verder naar het noorden toe, langsheen het Zennedal, over Ukkel-Stalle in de richting van Brussel (Hoogstraat) (185), Schaarbeek

-
- (179) Tal van silexvondsten zijn bekend langs de oude weg van Ville-sur-Haine naar Rœulx, genaamd «chemin de l'Empereur». E. DE MUNCK, *Notes relatives à un ensemble de stations néolithiques du Hainaut et du Brabant et aux voies de communication qui les relient*, in *Bull. Soc. Anthropol. Brux.*, dl. XLVI, 1931, blz. 344-348.
 - (180) In de omgeving van Virginal is de weg bekend onder de benaming «chemin royal» (J. TARLIER en A. WAUTERS, *Canton de Nivelles*, blz. 27).
 - (181) Dr. CLOQUET, *Stations nouvelles de l'âge de la pierre polie en Belgique*, in *Compte Rendu des Travaux du Congrès International d'Anthropologie préhistorique*, 6e session, Brussel, 1872, blz. 327. M.E. MARIEN, *Oud België*, blz. 210. J. BAUDET, *La station préhistorique du Bois de la Houssière, Braine-le-Comte (Hainaut), Belgique*, in *B.S.P.E.*, dl. 43, 1946, blz. 120-124.
 - (182) In de XIIIe eeuw bestond reeds een brug op deze plaats (plaatsnaam *Hobruge*, 1230) (J. TARLIER en A. WAUTERS, *Canton de Nivelles*, blz. 140).
 - (183) A. WAUTERS, *Histoire des Environs de Bruxelles*, dl. I, blz. 669.
 - (184) Kalevoet: een voord (overgang) door de Linkebeek op de grote weg van Brussel naar Buizingen.
 - (185) De auteurs die deze omgeving beschrijven, beschouwen deze weg als een zeer oude verkeersader (A. WAUTERS, *op. cit.*, blz. 55; H. CROKAERT, *Notice à servir à l'histoire de la Commune d'Uccle. Nouveaux documents relatifs à l'histoire des grandes voies de communication de la Commune d'Uccle*, in *Folklore Brabançon*, 19e jg., blz. 55-61). Deze weg wordt ook als «romeinse diverticulum» beschouwd (M. VANDAMME, *Les origines de Bruxelles*; Brussel, 1951, blz. 12. M. E. MARIEN, *La région bruxelloise avant 700*, blz. 40).

(Groenstraat), Diegem (Desbaan of Heerbaan) (186) en verder naar Elewijt (187).

3. Verbindingswegen tussen twee ver van mekaar afgelegen stromen of bijrivieren speelden in de oertijden eveneens een aanzienlijke rol.

Deze vermeden zoveel mogelijk overgangen, moerassige gronden en golvend terrein door de heuvelruggen te volgen die zich tussen de bijrivieren verheffen.

- Drie wegen van dat type treffen wij in onze streek aan:
- a) de bekende Dieweg, verbinding Zenne-Dijle (weg nr. 11);
 - b) de Schapenbaan, verbinding Benedenloop Zenne-Dender (weg nr. III);
 - c) de verbindingsweg Zenne (Halle) - Schapenbaan (weg nr. IV).

De Dieweg (nr. 11) scheidt zich van de hierboven besproken weg nr. 1 ter hoogte van Ukkel-Nekkersgat, om de heuvelrug (Wolvenberg, Groeselenbrg; 100 m) die de scheiding maakt tussen de Geleisbeek en de Ukkelbeek te volgen (188). Hij loopt dan verder over Watermaal-Bosvoorde, daalt in de richting van de Molenbeek, die hij te Oudergem oversteekt en bereikt opnieuw een hoog plateau, om zich rechtstreeks naar Tervuren te richten, waar hij door de oude dorpskern loopt (189). Van hier af volgt hij de Voervallei en richt hij zich naar een overgang van de Dijle, in de omgeving van Leuven.

De Schapenbaan (nr. 11), die men in het noordwesten van ons gebied aantreft, verzekerde een rechtstreekse verbinding tussen de benedenloop van de Zenne, te Vilvoorde, en de Dendervallei, in de omgeving van Geraardsbergen. Deze maakte deel uit van een grote Nervische weg die doorheen West-Brabant in de richting van Doornik-Boulogne liep (190).

Deze weg, komende uit Laken, loopt in noord-oost-zuid-west-richting op de 90 m hoge heuveltop die het Pededal van de talrijke bijrivierviertjes van de Bellebeek scheidt, over de grondgebieden van Schepdaal, Sint-Martens en Sint-Kwintens-Lennik; nadat hij de Hunselbeek overgestoken heeft, beklimt hij te Gooik een heuveltop (78 m) waar een andere oeroude weg komende uit de richting van Halle (nr. IV) zich aan hem komt verbinden. Van hieruit richt de Schapenbaan zich naar het westen toe,

(186) J. MERTENS, *Gallo-romeins uit Vlaams-Brabant*; in ESB, XXXVIII jg., nr. 1-3, afb. 12.

(187) J. MERTENS, *De Romeinse vicus te Elewijt, Verslag over de opgravingen van 1947-1953*, in *Handel. Mechelen*, XLVIIe jg., 1953, afb. 1, nr. 2.

(188) A. WAUTERS, *op. cit.*, blz. 623.

(189) J. VERBESSELT, *Het ontstaan en de ontwikkeling van de Parochie Tervuren*, in ESB., XXXIVe jg., nr. 1-2, blz. 16.

(190) J. LINDEMANS, *Het voormalig Affligemsch Landgoed Ossegem te Laken*, in ESB., XIVe jg., 1931-1932, blz. 45.

J. VERBESSELT, *Het Domein van de Abdij Nijvel in West-Brabant*, Brussel, 1957, blz. 30.

over Drie Egypten (60 m) en daalt in het Molenbeekdal om de dorpskom van Neigem te bereiken. Hier gaat de weg gedeeltelijk verloren maar men kan hem terug identificeren op de Varenberg; op een korte afstand verder, op de plaats genaamd Hemelrijk, verbindt hij zich aan een grote weg die de vallei van de Dender volgt.

Deze laatste weg (nr. V) komt uit de richting van Meerbeek bij Ninove (191) en volgt de lange heuvelrug (65 tot 100 m boven de zeespiegel) die zich naar het zuidwesten uitstrekt. In de nabijheid van de hoge toppen (112-108 m) van het Moerbeke Bos, maakt hij plots een bocht naar het westen en daalt hij in de richting van Atembeke om daarna de Oudenberg te beklimmen; nadien daalt hij eindelijk in de Dendervallei. Wij veronderstellen dat de overgang op de plaats van Geraardsbergen zelf lag en dat de weg van hieruit verder naar het westen of het zuidwesten over de hoge heuvels van de Vlaamse Ardennen liep. Zoals hierboven gezegd is, zou hij verder in de richting van Doornik en Boulogne kunnen gelopen hebben.

Bespreken we nu de verbindingsweg Zennedal (Halle) - Schapenlaan, welke een zeer voorname rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van de pre-stedelijke kern van de stad Halle (nr. IV).

Zoals boven reeds werd gezegd, neemt deze weg een aanvang te Gooik, op een 78 m hoge heuveltop, waar hij zich met de Schapenbaan verbindt. Van hieruit loopt hij in zuidoostelijke richting op de heuvelrug die de kleine dalen van de Vosbeek en van de Diepenbroekbeek-Molenbeek scheidt, op de grondgebieden van Sint-Kwintens-Lennik en van Elingen. De heuveltoppen die hij langs deze strook volgt, bereiken respectievelijk een hoogte van 77, 78, 63, 61 en 58 m. Na deze laatste top, op Oudenaken gelegen, daalt hij naar de overgang van de Zuun, te Pannebrug, om het grondgebied van Halle te bereiken. Nu stijgt hij opnieuw en volgt hij de heuvelrug die zich in de richting van Halle uitstrekt, tussen het Manebroekdal en het Groebbegracht-dal ten zuiden, en de Beringenbeek, Koppijbeek en Labbeek ten noorden. Drie heuveltoppen, 57, 72, 69 en 70 m hoog bakenen de weg af. Na een bocht naar het noordoosten, om een kleine depressie te vermijden, daalt hij nu op een vrij zachte helling, wellicht in rechte lijn naar het stadscentrum, langs de huidige steenwegen naar Lennik en naar Ninove, de Beestenmarkt, de Maandagstraat. Wij veronderstellen dat hij dan plots een bocht maakte om - langs de latere Korte- en Lange Steenweg (heden Basiliekstraat) - de Zenne te volgen *tot aan een overgang die ten hoogte van de middeleeuwse Kwapoort moet bestaan hebben*. Op

(191) In de XIIIe eeuw noemde men deze weg «*via regia*» en «*groene weg*» (A. WAUTERS, *op. cit.*, dl. I, blz. 298). Deze weg is eveneens bekend als romeinse bijweg: C. DENS en J. POILS, *Etude du «diverticulum» de Borghat-Lombeek à Moerbeke-lez-Grammont*, in A.S.A.B., dl. XXVIII, 1914-1919, blz. 71.

de rechter oever loopt de weg in rechte lijn verder, in oostelijke richting, eerst langs het tracé van de steenweg naar Nijvel, verder langs de Halleweg, ten noorden van het gehucht Essenbeek om, na een steile helling de reeds besproken weg nr. 1 op een hoge langwerpige plateau (110 m) te bereiken.

Wij stellen dus vast, dat vóór de Romeinse verovering een vrij belangrijke weg de Zenne overstak op de plaats waar de stad Halle zich later heeft ontwikkeld. In het laatste hoofdstuk, gewijd aan de oorsprong van Halle, komen wij hierop terug.

4. Een weg die wij eveneens als pre-romeins zouden willen aanzien is deze die zich ter hoogte van de Vlasmakr van weg nr. 1 splitst om het Hain-dal te Kasteelbrakel over te steken (weg nr. VI); deze stijgt verder tot op een plateau waarvan wij de hoogste punten (151, 137 en 155 m) volgt over Haut-Ittre en Bois-Seigneur-Isaac, waarschijnlijk over hetzelfde tracé als de huidige steenweg naar Nijvel. In de omgeving van deze stad liep hij vermoedelijk rond het Thines-dal (192) om zich aan te sluiten bij het oeroud wegnnet van de Opper-Dijle (193).

Tijdens het Steentijdperk was de streek van Nijvel reeds vrij dicht bevolkt (194). Sporen van Keltische verkaveling langs sommige wegen ten oosten en ten zuiden van deze stad teruggevonden zouden op een vroege ontginning wijzen (195). Het is dus niet te verwonderen dat een verbinding tot stand is gekomen tussen deze streek, het noorden van het Zennedal en het Denderdal, over het tracé dat wij hebben beschreven.

Samenvattend kunnen wij dus zeggen dat een net van belangrijke wegen onze streek reeds doorkruist in de periode die de verovering van Gallië door de Romeinen voorafgaat.

Volgende wegen identificeren wij als pre-romeins:

- a) de weg gaande van het Haine-dal naar het noordoosten, langsheen Sennette- en Zennedal (nr. I);
- b) de verbindingsweg Zenne-Dijle (Dieweg) over de noordoostelijke hoek van ons gebied (nr. II);
- c) de verbindingsweg Benedenloop-Zenne-Dender (Schapenbaan) over de noordwestelijke hoek van ons gebied (nr. III);
- d) de verbindingsweg Zennedal (Halle) - Schapenbaan dwars door het westelijke deel dezer streek (nr. IV);
- e) de weg Zennedal (Halle) - Nijvelstreek (nr. VI) in zuidoostelijke richting.

(192) De huidige stadskern van Nijvel schijnt onbewoond te zijn geweest vóór de middeleeuwen (B. DELANNE, *Histoire de la ville de Nivelles. Des origines au XIIIe siècle*, in *A.S.A.Nivelles*, dl. XIV, 1944, blz. 154-155).

(193) Drie pre-romeinse wegen zouden de omgeving van de stad Nijvel met het oosten van het land verbonden hebben: Nijvel-Waver; Nijvel-Geldenaken en Nijvel-Perwez (*Ibid.*, blz. 132, 154-155).

(194) *Ibid.*, blz. 94.

(195) *Ibid.*, blz. 153-154.

Deze wegen, ontstaan uit neolithische paden en protohistorische schapenwegen en oorspronkelijk bestemd om buiten onze streek gelegen gebieden te verbinden, hebben ongetwijfeld bijgedragen tot de ontwikkeling van nieuwe bevolkingscentra alhier.

Samenvatting en besluit

De oudste sporen van de mens die tothiertoe in onze streek ontdekt zijn, behoren tot een laatpaleolithische beschaving, het Epi-Magdalénien (omstr. 11.000 - 9.000 v. Chr.). Deze kwamen te voorschijn op de hoge zandgronden van de rechter oever van de Zenne, te Sint-Genesius-Rode en te Kasteelbrakel.

Slechts één nederzetting kan tot het mesolithicum (omstr. 8.000-2800 v. Chr.) met zekerheid gerekend worden, deze van Ukkel-Nekkersgat, die uit een late fase van het Tardenoisien zou dagtekenen. Andere nederzettingen die microlithen leverden, zouden eveneens tot deze periode kunnen behoren. Spijtig zijn deze artefacten er gemengd hetzij met laatpaleolithische silex (Sint-Genesius-Rode, Kasteelbrakel), hetzij met neolithische stukken (Ukkel-Kalevoet, Sint-Genesius-Rode). Daar men hier uitsluitend over oppervlakte-vondsten beschikt, kan niet uitgemaakt worden of men met afzonderlijke en opeenvolgende beschavingen of met gemengde culturen te doen heeft. Ondanks deze ongunstige vondstomstandigheden, kan men toch aannemen, dat tijdens het midden-neolithicum, de autochtone jagers en vissers van mesolithische traditie, die in aanraking zijn gekomen met het Michelsberg-volk, zich stilaan aan de nieuwe beschaving hebben aangepast.

● **f** er in onze streek groepen van Michelsbergers zelf zich zoals te Bosvoorde-Vijver hebben gevestigd, is nog niet bewezen. Het typisch aardewerk dezer bevolking kwam bij ons nergens te voorschijn.

Het is hoofdzakelijk de heuvelachtige streek ten oosten van de Zenne die aan de mensen uit het midden- en laat-neolithicum droge zandachtige plekken in de omgeving van visrijke plassen en beken heeft geboden om hun woningen op te bouwen; onder deze nederzettingen, gelegen aan de bronnen van de oostelijke zijriviertjes van de Zenne, zijn die van Ukkel-Verrewinkel en Sint-Genesius-Rode de belangrijkste; enige kleinere woonplaatsen bevinden zich te Dworp-Meigemheide, Alseberg, Buizingen-Krabbos, Lembeekbos en te Halle-Essenbeek; tal van losse vondsten dienen eveneens vermeld.

Verder ten zuiden, op de naar het zuiden gerichte helling van het Hain-dal tekenen wij enkele nederzettingen op te Kasteelbrakel (Nidérand en Bruyère-Mathias), alsook verscheidene kleine verspreide vondsten.

Waarschijnlijk zijn het de inboorlingen van mesolithische traditie, die op de hoge loessgronden op zandsubstraat van de rechter Zenneoever, van Ukkel tot Kasteelbrakel, de eerste akkers hebben bebouwd. Het onderzoek van de heidegronden en

de ontdekking van neolithische nederzettingen aan de rand ervan, leidt inderdaad tot het besluit, dat er een betrekking moet bestaan tussen de uitbreiding van de heide op het plateauterras (110-120 m) en de bedrijvigheid van de midden- en laatneolithische mens (196); de akkers, ontstaan bij strooksgewijze ontbossing en na een vijftigtal jaren uitgeput, worden, hoofdzakelijk tengevolge van het grazen van het vee (schapen) door de heide vervangen (197).

Op de heuvelrug gelegen tussen Zenne en Sennette dienen tal van silexvondsten vermeld, te Virginal, Ronquières en in het Bois de la Houssière.

Het Zennedal heeft ook een reeks losse vondsten geleverd, waaronder de prachtige bijl uit Lembeek. Dergelijke vondsten zouden er op wijzen, dat de midden- en laatneolithische mens, naast nederzettingen op zandachtige heuvels, eveneens paalwoningen in de moerassige gebieden heeft opgericht.

Het gedeelte van ons studieterrein ten westen van de Zenne gelegen bevat slechts één plek die dezelfde gunstige voorwaarden biedt als de hierboven besproken neolithische woonplaatsen ten oosten van de Zenne. Wij bedoelen de tertiaire zandheuvels van de Kesterheide, waar een kleine nederzetting trouwens gevonden werd.

De overige oppervlakte van deze streek bestaat grotendeels uit leemgronden, goed gedraineerd in het noorden, onvoldoende ontwaterd in het zuiden. Vanzelfsprekend heeft de neolithische mens dergelijke bodems zoveel mogelijk vermeden om zijn hut op te trekken. Toch vinden wij er enkele kleine nederzettingen, o.m. te Pepingen-Manebroek. We vermoeden dat men hier slechts te doen heeft met tijdelijke verblijfplaatsen van jagers en vissers die de streek ten oosten van de Zenne bewoonden.

Wat het laatneolithicum betreft (2000-1700) dient nog opgemerkt, dat de Bekerlieden uit het noorden van ons land een zekere invloed in onze streek schijnen uitgeoefend te hebben; twee strijdhamers te Sint-Genesius-Rode en te Dworp gevonden, zouden hiervan getuigen.

Een enkel overblijfsel uit onze streek kan met zekerheid tot het bronstijdperk gerekend worden. Het is een brandgrafheuvel te Ukkel-Coghenlaan gevonden, vermoedelijk tot Hallstatt-A-B behorende. Te Halle-Essenbeek kwam nochtans een spinschijf te voorschijn die misschien tot hetzelfde tijdperk kan gerekend worden maar dat evenwel tot het ijzertijdperk zou kunnen behoren. Deze laatste periode heeft eveneens slechts zeldzame overblijfselen geleverd. Men moet tot de laatste eeuw vóór de Romeinse okkupatie wachten om enkele kleine nederzettingen in de Zennevallei te ontdekken, te Ukkel-Nekkerspoel en verder naar het noorden toe.

(196) J. VAN SCHEPDAEL, *Opzoeken*, blz. 434-435.

(197) Mits de voorwaarde dat ze op gunstige zure bodems met laag PH zijn gelegen (*Ibid.*, blz. 435).

Te Kester kwamen eveneens scherven te voorschijn die wellicht tot deze laatste periode behoren. We vermoeden trouwens, dat de hele streek tussen Kester, Gooik, Lombeek en Lennik, dank zij haar gunstige ligging, sedert deze periode is bewoond en gedeeltelijk ontgonnen: doordat ze op de scheidingslijn tussen de verzamelgebieden van Zenne en Dender ligt, ontspringen er tal van bronnen; de bodem, grotendeels uit goed gedraineerde leemgronden bestaande, is er zeer geschikt voor de landbouw; tenslotte dient opgemerkt, dat twee belangrijke pre-romeinse verkeersaders er bijeenkomen.

Wat het verkeer betreft, dient eerst gezegd, dat de Zenne gedurende het steentijdperk een belangrijke rol als verkeersader moet gespeeld hebben.

De weg die de droge heuvelruggen van de rechter Zenneoever volgt (nr. I), alsook zijn verlenging naar de Dijle (nr. II), mogen zeker onder de oudste verkeersaders onzer streek gerekend worden; deze zullen in het laatneolithicum tot stand gekomen zijn, toen op de hoge zandgronden akkers en weiden ontstonden en de eerste kudden er de uitgestrekte heiden volgden.

Pas later ontstond de minder gunstig gelegen weg die de verbinding maakt tussen de Beneden-Zenne en de Dender (nr. III) en die over het noorden van ons gebied loopt. Deze weg zou een belangrijke rol kunnen gespeeld hebben in de protohistorische tijd, als verbinding tussen het noordoosten van ons land en de zeekust.

Wij vermoeden, dat de Zenneovergang te Halle, sedert het IJzertijdperk ononderbroken werd gebruikt. Voor de verbindingsweg tussen voornoemde weg Beneden-Zenne-Dender en de dicht bewoonde Nijvelstreek (nr. IV en VI) lag hier de gunstigste plaats om de rivier over te steken.

(Wordt vervolgd)

R. BORREMANS

UIT OUDE PAPIEREN :

VAANDELVLUCHTIGEN

In vroeger tijden lagen de krijgsverrichtingen in de winter grotendeels stil en dan werden de troepen in de steden ondergebracht. Sommige soldaten waren niet al te geestdriftig als de wapens opnieuw opgenomen moesten worden en probeerden onder te duiken. Daarmede ging de legeroverheid natuurlijk niet akkoord en in het resolutieboek van de Leuvense gemeenteraad kan men lezen welke maatregelen in maart 1712 in dit verband getroffen werd (AL 430, f° 35 v° en 36):

«Item is voorgedraegen dat den heere commandant Seckendorff heeft aensocht, alsoo op gisteren in het vuijt trecken van het winterquartier vele soldaeten sijn achtergebleven ende hun alhier binnen dese stadt hebben versteken, dat wegens mijne heeren soude worden gepubliceert dat alle de gene, t'sy vaste innegesetenen ofte andere, die eenigen diserteur sal weten aen te weijsen, dat den aenbrenger voor iederen sal genieten twee pistolen, te betaelen bij den heere maior van dese garnisoens».

A.M.

UIT OUDE PAPIEREN

DUURE KIEKENS TE DUISBURG

In het jaar 1643 trokken soldaten van «een compagnie hoochduitschen voetvolk, ten dienste van sijne Connecklijke Maiesteyt onder het regiment van sijne Excellentie den edelen ende welgeboren heere Grave van Grinsveldt» en aangevoerd door «den heere capitein Charles de Waldin» door het dorp van Duisburg om er garnizoen te kiezen.

Onderweg werden de soldeniers door enkele «poullien ofte hinnen» die hen voor de voeten liepen, in verleiding gebracht. Zij konden er twee oft drie vangen.

Maar o wee! Zij hadden buiten de waard gerekend. De «huyslieden van het dorp van Dousborch» konden zulke roof niet ongestraft laten gebeuren. Na al die opeisingen en oorlogslasten!

Onmiddellijk gingen zij «de clocke trekken» ten teken van groot onheil. Het duurde niet lang of gans het dorp was te been. Zelfs uit Vossom en ter Vuren daagde hulp op.

De heere capitein moest het ontgelden. Hij werd door de woedende menigte met «een furie» aengevallen, vreeselijk geslaen ende gestoten met hunne roers ende stocken op sijn hoofd soo dat hij daarvan bleef liggende onder sijne hercken rechten ende niet sonder groot peryckel van sijn leven als sijnde het beckeneel bloot».

De capitein «presenteerde» als vergoeding «te betalen voor elcke hinne eenen pattacon» doch de Duisburgers schatten hun hennen ieder «seven pattacons» waard. Hierbij werden zij nog meer opgewonden «en continuerende in hunne eerste furie «trokken zij de arme aanvoerder «de cleeren van sijn lijff», namen «sijnen hoet af ende lieten hem soo vuer doot liggen opden wech na hem alvoren affgenomen te hebben sijne borsse waerinne waeren ontrent 25 fransche croonen».

Onverzadigd trokken de burgers naar het soldatenkwartier en namen er met «gewelt van de voorscreven soldaten ontrent 21 vierroert ende ontrent soo veel rappicren ende cortelassen, wesende al te samen wapenen tot den dienste van sijne connincklijke maiesteyt».

Daarna poogden zij nog den voorschreven capitein «gesalueert sijnde in een seker huys, andermael aen te vallen ende hem soo te krijgen in eenen bosch niet verre van daer gelegen om hem aldaer te massacreren ende in d'aerde te dolven»! Wat hun echter niet lukte.

Twee van «sijne soldaten werden nochtans inden voorscreven bosch doot geschoten ende thien oft elff gequest waervan er twee toter doot toe gequest in het gasthuys van Loven» dienden verpleegd te worden (RAB. - Officie fiscaal van Brabant, nr. 5463).

R. CALUWAERTS

Volkstermen uit de Brabantse witloofteelt

- Amerikaans loof: witloof dat een lengte heeft van 8 tot 12 cm en uitsluitend naar de V.S.A. geëxporteerd wordt.
- Binnenlands loof: witloof dat alleen in België verkocht wordt; het heeft een lengte van 16 tot 20 cm.
- Bitterpeeën: cichoreiwortelen.
- Bitterwortelen: zie «bitterpeeën».
- Bootloof: zie «Amerikaans loof».
- Bruine ziel (Perk): verrotte witloofstek.
- Buisjes steken: zie «lopende vuurtjes».
- Forceren: bespoedigen van de groei van het witloof met een kunstmatige warmtebron.
- Intafelen: in een bed of groef naast elkaar plaatsen van cichoreiwortelen, met het oog op het kweken van witloof.
- Kampenhouts witloof: zeer vroeg witloof.
- Kapucienebaardjes: witloof van derde categorie.
- Kleinverpakking: speciale verpakking, waarin slechts één tot drie lagen witloof kunnen verpakt worden.
- Koffiewortelen: zie «bitterpeeën».
- Kwade plekken: grond, waarin het witloof niet gedijt. Door gaans is deze grond te hard.
- Loos zaad: zaad, dat niet kiemt.
- Lopende vuurtjes: oorspronkelijke naam van een ondergronds verwarmingssysteem dat op een bepaald procédé als warmwaterverwarming berustte, maar met warme lucht fungeerde.
- Messingdraad: gegalvaniseerde koperdraad voor een elektrisch forceerapparaat.
- Platen: zie «kwade plekken».
- Plattebroeken (Evere): spotnaam aan de ●ostvlamingen gegeven, die in Brabant bij de oogst van het witloof kwamen helpen.
- Parijs' loof: witloof dat een lengte van 12 tot 16 cm heeft en uitsluitend naar Parijs geëxporteerd wordt.
- Pieseliet: witloof van de derde categorie.
- Populaties: witloofvariëteiten.
- Het ras verloopt: de variëteit vertoont afwijkingen.
- Rookbuizen: zie «lopende vuurtjes».
- Rozen (Houtem, Vilvoorde): witloof van derde categorie.
- Sikken: cichoreiwortelen met zwarte en rottende hartbladeren.
- Snoek (Elewijt): losse en slechtgevormde witloofkroppen.
- Suikerijgreepje (Evere): viertandige vorm, aan een korte steel bevestigd, gebruikt bij het rooien.
- Tonnen (Kampenhout): gegolfde zinken dekplaten.
- Uitsteek: witloof van derde categorie.
- Veilingpootbakje: witloofkistje.
- Waterzakken: zie «sikken».
- Wilde cichorei: witloof van derde categorie.
- Witloofhof: perceel grond, waarin groeven gegraven worden voor het kweken van witloof.

Witloof langen: witloof rooien.

Witloof mag de mei ruiken, maar niet zien: witloof moet in april gezaaid zijn (echter door de praktijk voorbijgestreefd).

Witloof met 'n jas aan (Berg): laat witloof.

Witloof met 'n vest (Berg): vroeg witloof.

Witloofvlieg: de zogeheten *napomyza lateralis* en de *ophoya pinguis*.

Zaventems loof: half vroeg witloof.

Zucht van het gras (Berg): vroege cichoreiwortelen, die op het gras te drogen gelegd worden, kunnen wegens de vochtigheid verstikt geraken ingevolge de «zucht» van het gras.

Zwart witloof: witloof van derde categorie.

André VER ELST

Uit de taal van de witloofteler

De eigenlijke witloofteelt begint met het *inzetten* of *inrighelen* van de suikerij: de wortels worden schuin tegen elkaar in een *witloofbak* geplaatst, d.i. een rechthoekige groef, 8 tot 12 m lang bij 0,80 tot 1 m breed en \pm 0,20 m diep. De ingezette suikerij wordt met een laag zachte aarde bedekt; de op deze wijze gevormde bedden heten *witlooflagen*.

Om het witloof te doen groeien worden de lagen *aangelegd*. Daartoe worden ze o.a. met *vlagen* afgedekt. Vroeger waren twee soorten *vlagen* in gebruik: *strovlagen*, bestaande uit een geraamte van houten latten, opgevuld met lang stro; *houten vlagen*, d.i. een schutsel van samengevoegde planken die meestal met pek bestreken waren; de vlagen waren ongeveer 2 x 2 m groot en werden in zadeldakvorm over de lagen geplaatst. Na de jongste wereldoorlog is het gebruik van de halfronde gegolfde plaatijzers veralgemeend.

Als het witloof rijp is, wordt het *gelangd*; de kweker haalt de suikerijwortels, waarop de *witloofkroppen* gegroeid zijn, uit de laag, knakt ze van de wortels af en legt ze in *vismanden*.

Het witloof wordt aan opkopers, *witloofmarchanten*, verkocht. Dezen zenden hun werkvolk, de *inpakkers*, die het witloof bij de kwekers komen inpakken. Alleen het *schoon loof* houdt de teler voor zich of verkoopt het op de markt; verneuteld witloof, dat niet kan verkocht worden, heet *pizelit*. De verpakking geschiedt thans over 't algemeen in kartonnen dozen, waarop de initialen van de koopman voorkomen. Vroeger werden daartoe *syndicaatmandjes* gebruikt en na de eerste wereldoorlog, houten kistjes, die dichtgenageld werden; zulk kistje heette een *kajo* (uitspr.: j zoals in Jean, korte o; mannelijk; mv.: kajo's, verkleinw.: kajoske), welk woord later ook op de kartonnen dozen overging.

P. CNOPS

Brabantse woorden

412. BROOD

Aanvulling door Ing. P. Lindemans: «Bij het nazien van de vele broodnamen die op de vraag ingestuurd werden (ESB 1961, 480; 1962, 280) trof het mij er het *moefke*, het *moeffe-broke* niet bij te vinden.

Dit broodje was te Opwijk, een halve eeuw geleden, een fijn wit bakkersbroodje, een broodje van '10 centen' dat, in een tijd toen wittebrood nog niet 'dagelijks' was, het extraatje was voor de zondag.

Het woord is met de zaak zelf verdwenen, maar leeft nog in gezegden: '*Hij heeft er van 't moefken geëten*' (gezegd van iemand die ergens goed ontvangen werd); '*ik zal u eens in een moefke rollen*' (een ingebeelde beloning voor kinderen).»

— In het Rijnlands bestaat een reeks betekenissen waaruit ook de inhoud van het grondwoord best naar voren komt, bv.: St.-Nikolaasgebak, gebraden aardappelen, een restje tabak in een pijp, enz. De betekenis van dit grondwoord moet geweest zijn: iets diks, een brok, een beet.

Een afleiding van het Rijnlands *Muff* is het wkw. *muffelen* = flink en met smaak kauwen; veel boter op zijn brood smeren, en dgl.

Moef, mof, Rijnl. *Muff* is ook, in toepassingen op personen: iemand met een dik, nors gezicht; vandaar de spotnamen: Hollandse, Duitse, Keulse *mof*.

In het Engels en in verschillende Engelse dialecten is *mop* een zelfst. nw. dat betekent: een grimas (vgl. nors gezicht) en eveneens: een vloermops, een jong van een dier en zelfs een jong meisje.

Verschillende van de bovenstaande betekenissen leiden ons naar de *moppen* of *mokken* (bv. de koekjes te Scherpenheuvel) en naar 'gaan wandelen met zijn mokke' (al werd voor *mokke* = meisje, de etymologie uit 'maagd' voorgesteld). In ieder geval blijft *mof, moef* betekenen: een (fe-me) brok.

420. KRAAM

Aanvulling door de hr. P. Cnops: «Te Evere is het woord *kramerij* met de betekenis 'winkelwaar' onbekend. Het woord wordt slechts gebruikt als verzamelnaam voor: de guitenstreken van een kleuter. Wanneer deze iets in het schild voert, heet dat *hij heeft kramerij in*. Voert hij zijn guitenstreken uit, dan zegt men hiervan *kramerij doen*. Klaagt de guit over een of ander onbenullig kwaaltje, zoals een puistje of een zeer vingertje, dan is dat *de kramerij die uitbreekt*.

Kraam betekent er wel koopkraam en koopwaar, doch ook: de kleuter die *kramerij* of *kwapoetserij* doet, een *kwapoets* dus.

423. BOSMAN

Als iemand te Wetteren geen enkele vogel op een schieting heeft afgeschoten, dan zegt men van hem *hij is bosman*. - J.W.

Te Alseberg is *bosman zijn* synoniem van 'verloren'. - C.T.

Te Opwijk duidt de uitdrukking weer aan dat een schutter met ledige handen naar huis moet. - P.L.

Te Elingen is de uitdr. onbekend; wel spreekt men van *bosjongeren* = onopgevoede, stoute kinderen. - E.E.

Bosman zijn duidt te Rotselaar aan: niets gewonnen hebben. - G.L.V. - Zelfde gebruik te Mechelen: alles bij het spel verloren hebben; al zijn geld verteerd hebben; platzak zijn. - G.S.

Te Tienen wordt de uitdr. slechts gebruikt in de taal van de wipboogschutters. Als zij van een schieting terugkeren en er wordt naar de uitslag gevraagd, dan kan het antwoord luiden: *nen hoge, twee zijvogels, twee kallen en do wéere twië bosmans*; slechts zelden hoort men de meervoudsvorm *bosmannen*. - R.Mo.

Te Tesselt is *bosman spelen* bekend. In verband hiermede wordt ter plaatse verteld dat ongeveer 60 of 70 jaar geleden hier een rijke boer leefde die met zijn werklieden zeer streng omging en ze steeds in het oog hield. Vandaar *bosman spelen*. Maar is de 'etymologie' juist? *Bosman* kan vroeger bestaan hebben. - A.W.

Het Antwerps Id. heeft *bosman zijn* opgetekend uit de schuttersterminologie. De Antwerpse vindplaats komt dan ook voor in F.A. Stoett, Ndl. spreekwoorden, uitdrukkingen en gezegden, als syn. van *lens*, *bos* (in Overijssel, Drente), *lut* (Waas Id.), *blut* = kaal, platzak. E. Blancquaert die het boogschieten speciaal te Opdorp behandelt, spreekt er eveneens van (Taal en Tongval 11, 1959, blz. 115).

De uitdr. is niet te verbinden met *bosman* = Lat. *sylvicola* (vgl. *agricola*), noch met het Gentse *boschman* = slecht opgevoed persoon, in een bos opgekweekt en zeker niet met het hier slechts pro memoria aangehaalde Fra. *le bosseman* (uit het Duits *Bootsmann*).

In het Middel- en Oudndl. Wdb. van Oudemans komt jammer genoeg slechts één citaat voor dat bij *bosman* past, nl. *bost zijn van iets* = «weinig meer van iets over hebben, haast lens zijn». Dit *bost* is nu nog in het Ndl. bekend: *bos* of *bost zijn* = alles verloren hebben: *iemand bos drinken* = alles van hem opdrinken.

Wat de idee betreft lijkt er een verband te bestaan tussen *bosman* en het Haspeng. *hij is 't bos in* = «hij is in verval; hij is op».

424. PENSERIJ, enz.

Penseriej heet te Steenhuffel *de spuinseriej*, in bv. *hij trapte op ne mol* (of *op een rat*) *en de spuinseriej kwam uit zijn* (of *beur*) *lijf*.

Penseriej heet te Wetteren *de beulingen* - J.W.

De longen heten te Steenhuffel *de licht* (vleesafval). Oude mensen zeggen voor de mensenlongen *de loozen*: *bij is aangestast op de loozen* (verkoudheid, toring). - J.W.

De longen zijn te Wetteren *de lichte lever*, in tegenstelling met echte lever die er *de zware lever* heet. J.W.

De kraag, die inderdaad de vorm van een kraag heeft, plat en breed, is te Steenhuffel *de ziel* en te Wetteren *de krui*. J.W.

Penserij en *licht* worden ook gezegd te Elingen, het eerste woord duidt de darmen van het zwijn aan, *licht* de longen. *Snurink* heet het vet dat rond de darmen ligt. - E.E.

Te Vorst gaf men vroeger aan de gedeelten van een geslacht varken, nl. long, hart, licht, lever en snaren, de generieke naam van *afval*. Te Brussel verkoopt men deze waren alleen in gespecialiseerde winkels die, met een Franse benaming *triperie* heten. - H.H.

Ook te Rotselaar heten deze gedeelten van het geslacht dier: *afval* of *klein goed*. G.L.V.

Om pensen van een varken te maken gebruikt men, benevens darmen: *de zute krep* (= nekstuk of *kraag*), de longen of *de licht*. Lever werd niet gebruikt, want dan werden de pensen te droog. Wel werden er in verwerkt de *kuikes* van de lies, nl. datgene wat overbleef na het koken en het afgieten van het vet van de lies (Tesselt). - A.W.

De namen van lichaamsdelen zijn vaak identiek met de namen van de vleeswaren. Soms duidt hetzelfde woord ook wat anders aan. Ik denk in dit verband aan de opmerking van Dr. J. Wouters (Wetteren) die de *penserij* (lichaamsdeel) volledig scheidt van de vleeswaar, een waar die dan nog kan verschillen naar gelang het gaat om varken of rund.

Ook Schuermans wees in zijn *Idioticon* op een dergelijk feit; *de kraai* duidt de «loos van een dier» aan, maar te Mechelen was het eveneens «kipkap of gehakt vlees», enz.

Een paar woorden uit de opgaven verdienen nadere omschrijving. *Penserij* zelf betekende, naar het Mnl. Wdb., slechts «penshal, pensmarkt». Het suffiks *-ie* (ndl. *-ij*) dat kon verbonden worden met een uitgang *-er*, en dus *-erij* werd, is zeer productief in het Ndl. Het kon een collectief aanduiden of iets geringschattend benoemen; vgl. *loopmetterij*, en, met een nog langer gemaakt suffiks *sukkelderij*.

Penserij (= pensmarkt) is identiek met het Fra. *triperie* (= lieu où l'on vend des tripes).

Kraag of *kraai* is de benaming van het middenrif, het vlies tussen borst- en buikholte, Dt. *Kragen*, Eng. *crow*.

J. Verdam vertaalde het woord (in 1893) door: ingewanden van dieren, soms van mensen; ook als gerecht.

Het is niet te verwarren met het mnl. *krage* «het inwendige van hals en keel, strot, slokdarm», een woord dat wij ook kennen in «een stuk in zijn kraag hebben».

Kraag, kraai leeft nog te Leuven: *geef me een beetje kraai*. En te Tienen vermeldde Schuermans *de kraag* als «het vet dat a's een kraag of *net* (zoals men het in Brabant noemt) aan de darmen vast is».

Het woord werd behandeld door J. Verdam, Verklaring van Ned. woorden, in: Ts. Ned. Taal- en Letterk. XII (1893), blz. 112-117 en door H.L. Bezoen, Over eenige diernamen in het Nederlandsch, *ibidem* LIII (1934), blz. 81-88.

De *snurink* is het Brabants *snurrek, snurk*. Schuermans kent het slechts als hals-, hoofd- en zakdoek; het figuurlijk gebruik ontbrak. G.v.H. heeft hier (ESB 35, 1952, 198) reeds gewezen op een Pamelse *snoeroek*, een benaming voor «reuzel, het vetweefsel tegen de achtervlakte van de buik bij varkens (lies, liezevet)».

De *ziel* (Steenhuffel) als andere benaming voor *kraai* is een figuurlijk gebruik van *ziel* (Fra. âme). Vgl. de Rijnlandse betekenis van *Seele*, nl. «Schleimhaut, das lange Band an den Därmen des geschlachteten Schweines, das sich abziehen lässt», naast «dünne Innenhaut des Rindes» en «die Luftblase eines Herings».

Zoet in *zute krep* betekent: ongezoeten, niet bewerkt, zoals in *zoete lies*; *zoete melk* (melk direkt van de koe, ongeboterd). *Krep*, *krib* is een rest van een stuk vlees of van een stuk spek.

L.D.

NIEUWE VRAGEN

Waar worden de volgende woorden gebruikt, en met welke betekenis? Zijn u synoniemen bekend?

463. *Gringel* of *de pieren* (afsluiting vóór een duiveningang).
464. *Duivenvleucht* of *duivenkijker* (ingang van de duiven op het dak).
465. *Spioen, belvedere* (uitkijkpost van waaruit men de duiven kan gadeslaan).
466. *Slenderaar (sleundereer)* (hij die overvloedige takken weghakt).
467. ● *verbaffen*.
468. Kent u in uw dialect samenstellingen met *-pot* die op personen toepasselijk zijn (*mostaardpot, zaagpot*, enz.): betekenis?

Brabantse kroniek

Overijse

De restauratie van het gemeentehuis te Overijse is ten einde. Op 2 december 1962 werd het plechtig ingehuldigd. Deze oude *Coninxhalle* of ook *Corenhuys* geheten werden gebouwd tussen 1503 en 1504 volgens de plannen van Antoon Keldermans, vader en zoon, de beroemde Mechelse bouwmeesters uit de 15e en 16e eeuw. Deze *Hallen* kunnen best vergeleken worden met deze van Zoutleeuw, uit dezelfde jaren dagtekenend. In een volgend nummer geven wij hierover een bijdrage. Na de restauratiewerken komen deze Hallen, boven op de top van de gekende berg van Overijse gelegen, eerst tot hun volle waarde. Het is een prachtig gebouw, waarop de gemeente Overijse mag fier gaan. Het gemeentebestuur van Overijse mag als voorbeeld worden gesteld voor vele andere. Het weet zijn patrimonium te waarderen. Immers na de restauratie van het Begijnhof en nu de oude Hallen, is men zinnens ook het gebouw, waar voorlopig de gemeentediensten waren ondergebracht, niet alleen te herstellen, maar er tevens een museum voor plaatselijke geschiedenis en heemkunde onder te brengen. Hiervan is reeds een eerste kern aanwezig.

Wellicht mogen wij verhoplen dat het ganse dorpsplein, dat nog tal van 17e eeuwse huizen bezit, eens in zijn oorspronkelijke toestand wordt hersteld. Dan wordt het een unicum en een attractieoord van buitengewoon belang langs de snelweg Brussel-Namen.

Drogenbos

Naar het voorbeeld van Overijse heeft het gemeentebestuur van Drogenbos besloten tot de restauratie van het oud kasteel van d'Arenberg, om aldaar nadien de gemeentelijke diensten over te brengen. Voor het ogenblik is dit kasteel in zeer ellendige toestand.

Wij juichen dit initiatief toe omdat aldus samen met de reeds herstelde kerk een deel van het oude dorpscomplex zal worden bewaard.

De eerste plannen, die werden ingediend, voorzagen een algehele restauratie in 16e eeuwse stijl. Zij werden geweigerd als «neo-gotische stijl». Wellicht had men geen ongelijk. Inderdaad het gebouw vertoont twee verschillende tijdvakken: de rechtervleugel dagtekt uit de eerste helft van de 16e eeuw; het midden gedeelte werd in de 18e eeuw zodanig verbouwd dat het ontegensprekelijk als 18e eeuws mag beschouwd worden; de linker vleugel bewaart nog zijn oorspronkelijke muren uit dezelfde tijd van de rechtervleugel - de schets, die C. Theys van het geheel gebouw gaf in zijn *Geschiedenis van Drogenbos*, bewijst dit - ; maar ook dit gedeelte onderging in de 18e eeuw zulkdanige veranderingen, dat het sindsdien één geheel vormt met het midden-

gedeelte. Daarom menen wij dat het herziene plan best de nadruk legt op twee afzonderlijke tijdperken: een 16e en een 18e eeuws gedeelte. Aldus wordt het een restauratiewerk en geen «neo-gotische» herbouw.

Wij hopen dat spoedig een aanvang met de werken wordt gemaakt. Het is hoog dringend om het oude kasteel van ondergang te redden.

Hamme

Een derde restauratie is eveneens aanhangig gemaakt, nl. deze van het zo typische kerkje van Hamme. Elkeen, die de plaats kent, weet dat het 'n droombeeld is in het Brabantse landschap. Het kerkje zit er verscholen tussen zijn prachtige rode beuken. Dank zij de arrondissementscommissaris van Brussel, dhr. Sacré, die te Hamme woont, zal vrij spoedig tot de restauratiewerken kunnen worden overgegaan. Bovendien is men van plan te gelijker tijd opzoekingen te doen in het kerkje zelf. Men weet dat aldaar o.a. een oude grafkelder bestaat, die volgens «een verslag van de opzoekingen omtrent het graf van de H. Gudula in de kerck van Hamme, a° 1660» aan de H. Gudula wordt toegeschreven. Dit is een enige gelegenheid om met moderne methoden een grondig onderzoek in te stellen. Wellicht brengt dit onderzoek nadere gegevens op in verband met de betwisting omtrent St.-Goedele te Hamme bij Wemmel en St.-Goedele Hamme bij Herdersem.

Tevens bestaat het plan opgravingen te verrichten op de plaats, waar eens het hof van St.-Goedele zou gestaan hebben. Welke ook de resultaten mogen zijn, wij zijn overtuigd dat wij hierdoor stellig juistere gegevens zullen verkrijgen omtrent het probleem Gudula.

Herbergen en herbergopschriften

In het laatste nummer van «De Toerist», orgaan van de Vlaamse Toeristenbond, vestigt Paul Smekens de aandacht van de lezers op de uithangborden. Hij heeft het vooral tegen de moderne reclameborden van brouwerijen, die niet alleen sommige typische oude dorpsherbergen ontsieren, maar soms het ganse dorpsplein besmeuren. In de illustratie geeft hij een voorbeeld van een zelfde herberg met het oude uithangbord en deze ontwaard door moderne brouwerijreclamen.

Wij menen hier eveneens beroep te mogen doen op enkele van onze trouwe leden-brouwers uit West-Brabant, lid sinds het ontstaan van het tijdschrift, om aan dit euvel te verhelpen. Zij kunnen hiertoe veel bijdragen. In plaats van de gevels te beladen met schreeuwende glazen publiciteitsborden, kunnen zij wellicht meer de aandacht vestigen op de herberg door er originele uithangborden aan te brengen, waar op discrete wijze publiciteit wordt aangebracht. Zulke uithangborden zullen tienmaal meer de aandacht trekken en te gelijk hun zaak dienen dan die banale glazen borden.

In hetzelfde verband vermelden wij het verschijnen van een werkje van Jeroom Durnez uit Asse «Herbergen en Herbergiers te Asse». Dit is een werkelijk origineel idee. Het is te gelijk volkskund'g en historisch werk. Asse schijnt *het* dorp te zijn van de herbergen. Er zijn er enkele honderden. Schrijver geeft «de lijst door de eeuwen heen», vanaf 1320 tot heden. Tevens schetst hij het portret van sommige typische herbergpilaren en -filosofen. Wij hebben dit werkje «met veel plezier» gelezen, zodanig dat ik de opmerking heb gemaakt: «men zou er dorst van krijgen». Goed heemkundig werk.

Gildeleven

De heropbloei van onze oude Brabantse gilden is een feit. Jaarlijks zien wij het gildeleven in onze gewesten uitbreiding nemen. Vorig jaar organiseerde de nieuw opgerichte gilde van Keerbergen «het Groot Brabants Gildefeest». Uit alle hoeken van de provincie kwamen de gilden samen. De heer Joris Lambrechts uit Haacht werd «Gildekoning van Brabant». Deze gilde organiseert dit jaar op zondag 9 juni het Landjuweel. Al wie dit jaar een enig mooi Gildefeest wil zien, kome die zondag naar Haacht. Benevens alle Brabantse gilden, zullen gilden aantreden uit alle provincies van het Vlaamse land, uit Antwerpen, Limburg en de beide Vlaanderen. Het wordt een festijn van kleur en spel volgens de aloude tradities van de Landjuwelen.

Vorig jaar organiseerden de Gilden van Haren en Weerde gewestelijke feesten. Een bijzondere vermelding verdient de O.-L.-Vrouwgilde van Herne, die in het Payottenland het voorbeeld geeft.

J.V.

UIT OUDE PAPIEREN :

ZORG VOOR KUNSTWERKEN

Uit het resolutieboek van de Leuvense gemeenteraad (AL 340, f° 168 v°) januari 1713:

«Voor ierst hebben mijne heeren geresolveert dat de rentmeesters deser stadt instantelijck sullen doen amoveren de twee schilderijen, de een staende voor de schauwe in schepene caemer ende d'ander inde raetskamer op dat de selve door den roock nijet en comen te bedorven».

A.M.

Boek en tijdschrift

Auderghem-Oudergem (80 blz., talrijke illustraties).

Ter gelegenheid van de honderdste verjaring van haar zelfstandigheid heeft de gemeente Oudergem in samenwerking met «De Priorijen van 's-Hertoginnedal en van het Rood Klooster», een gedenkschrift uitgegeven, waarin Mej. A. Maes de historische groei van deze plaats beschrijft. Aanvankelijk was Oudergem een laar te midden van uitgestrekte bossen, waar schamele lieden een ruw bestaan leidden, dat hoofdzakelijk op het bos was afgestemd. Als een kostbaar relik der kerstening rijst er nog de bekende Romaanse St.-Annakapel. Gedurende vier eeuwen hebben twee kloosters leven en kleur gegeven aan dit afgelegen oord, nl. de priorij van Hertoginnedal, gesticht in 1262 en die van Rood Klooster in 1368. Overblijfselen van hun rijk godsdienstig en kultureel patrimonium vindt men nog op vele plaatsen verspreid. De afschaffing van deze stiften bracht een grondige wijziging in het leven van het gehucht. De conventgebouwen werden door industrietakken ingepalmd en vele aanzienlijke stedelingen kwamen in dit rustig oord hun ruime buitenverblijven bouwen. In 1862 werd het gehucht van Watermaal afgescheiden en begon de onstuitbare opgang van de gemeente. Van deze ontwikkeling hangt de auteur een merkwaardig synthetisch beeld op. Met nadruk onderstreept zij de uitstraling van het prachtig natuurlandschap in het œuvre van beroemde kunstenaars, zoals Hugo van der Goes, Barend van Orley, Jacob van Artois en vele anderen, die er inspiratie en bezinning hebben gevonden. De plaquette is dan ook rijk verlucht met fraaie reproducties van hun kunstwerken die de weelde van dit vredig oord vereeuwigen.

Het boekje, dat we aan iedereen warm aanbevelen, kan bij de bovenvermelde vereniging, Waversesteenweg 1652, Oudergem worden bekomen.

P.C.

Dr. Robert Van Passen, Toponymie van Kontich en Lint, bekroond door de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde. Gent, 1962 (= Uitgave van de K.Vl. Ac. Ac. VIe reeks, nr. 86).

Het werk van Dr. Van Passen valt reeds op door zijn omvang (665 blzz.; vgl. de Toponymie van Opwijk: 219 blzz.; Top. van Herne: 197 blzz.) en zijn aantal items: 2788 (vgl. Opwijk: 1556; Herne: 1103).

De inhoud is een model. De auteur kent zijn streek op-en-top; zijn Toponymie is het resultaat van archief- en terreinwerk sedert 1944, voorzien van een rijke interpretatie.

De verklaring van de toponiemen gebeurt na een zeer nauwlettend onderzoek van de bereikbare materiële en van de filologische gegevens. Waar het moet, wordt de definitieve interpre-

tatie in het midden gelaten, maar de lezer krijgt dan ook steeds de volledige status quaestionis en een waarschijnlijk voorstel.

Dat daarbij de eerbiedwaardige reeks van de door Dr. Jan Lindemans bewerkte plaatsen vaak geciteerd wordt, ligt voor de hand. Overigens Kontich is niet zo ver van onze Brabantse provinciegrens verwijderd en dit is misschien nog een andere reden om het werk met zoveel belangstelling te lezen.

De lange lijst met de bronnen wijst erop dat niets aan het toeval werd overgelaten. Men kan het de auteur dus zeker niet euvel duiden dat hij de 1500 schepenboeken die op het Leuvens Stadsarchief berusten, niet is gaan raadplegen. Het zou een werk van jaren geworden zijn, met bovendien slechts zeer toevallige vondsten. Ten bewijze mijn bescheiden Kontich-citaten uit Leuven die, naar mijn mening, niets nieuws aan het licht brengen: 1446, 22 april: **boenewit, stercx goet**, 7739; 1449, 15 oct.: **teijshaghe, opt lijnt, duffeleren bosch, douerhaghe, dbosch aende Roete**, 7740; 1450, 19 mei: **thoff te Contenbroeck, de moelen te Rykenrode**, 7743; 1461, 2 mei: **de goede geh. van ykele, dmoelenvelt, moelenputte, lyndevelt, moelenberch**, 7754; 1481: **lyndervelt, mannenbeemt**, 7374.

De twee toponymische kaarten die in het werk voorkomen dwingen, door hun volledigheid en hun duidelijkheid, alle eerbied af.

Het gehele werk moet er één zijn naar het hart van Professor Van de Wijer; het is een zeer mooie hulde die de auteur aan de Leuvense Meester kan brengen op diens tachtigste verjaardag.

Deze 'Toponymie van Kontich en Lint' is in de reeks van de Kon. Vla. Ac. nu reeds kunnen verschijnen dank zij een aanzienlijke geldelijke steun van de gemeente Kontich.

Op de Toponymie volgt nu nog, van dezelfde auteur, een tweede deel dat uitsluitend gewijd is aan de geschiedenis van zijn streek; daarom kwam ook in de Toponymie de traditionele historische schets niet voor. Het tweede deel zal volledig door de gemeente Kontich worden uitgegeven, een feit waardoor zij een (bijna uniek) bewijs levert van haar culturele en sociale standing.

L.D.

Dr. E. Van Autenboer, Volksfeesten en Rederijkers te Mechelen (1400-1600), uitgave van de Kon. Vl. Academie voor Taal- en Letterkunde, IVe r., nr. 89, Gent, 1962.

Het is te gelijk een historisch en volkskundig werk. Het eerste deel geeft een omstandig overzicht van de Ommegangen en Processies, Blijde Intreden en Vieringen, de feesten van Onnozele Kinderen, Driekoningen en Palmzondag. Daarnaast hebben wij een overzicht over de verhoudingen Schutterij en Toneel. Dit deel besluit met de Humanistische invloed. Deel I is vooral interessant om de beschrijving van de Peisprocessie en de Kermisprocessie te Mechelen. Hier krijgen wij een beeld van de groei

van zulkdanige ommegangen. Het steunt op een belangrijk archief-materiaal. Vooral de rol van de Rederijerskamers wordt hier belicht; wij hebben de indruk dat de ambachten enigszins op de achtergrond worden gedrongen.

Waar het gaat over de verhoudingen schutterij - wij menen terloops dat dit woord niet op zijn plaats is, maar eerder Schuttersgilden. Schutterij is van latere datum en hoort liefst in Limburg thuis - hebben wij de indruk dat schrijver zich niet durft uitspreken en de vraag in het midden laat, wanneer nu toch algemeen wordt aangenomen dat de Rederijers uit de Schuttersgilden zijn ontstaan.

Deel II handelt bijna uitsluitend over de Mechelse rederijerskamers. Na een overzicht van het wettelijk statuut van de kamers volgt de historie van de Rederijerskamers: De Peoene, de Lisbloem en de Boonbloem. In een achttal bijlagen vinden wij zeer interessant materiaal.

In zijn geheel gezien is het een merkwaardig werk vooral voor de Mechelse rederijerskamers. Schrijver heeft vermeden er algemene theorieën over de rederijers bij te halen en zoals hij in de inleiding zegt, voor doel gehad bouw materiaal aan te brengen. Daarin is hij geslaagd. Wij hebben met bijzondere belangstelling het hoofdstuk over de ommegangen gelezen. Daarin hebben wij veel nieuws vernomen.

J.V.

Maurits De Meyer, De Volks- en Kinderprent in de Nederlanden, uitgave de Standaard-Boekhandel, Antwerpen, 1962.

Een prachtig werk, maar ook een merkwaardig werk. Met deze slagzin zouden wij deze bespreking onmiddellijk kunnen besluiten.

Prachtig als uitgave en illustratie: zulkdanige uitgave verschijnt niet elke dag in het Vlaamse land. Merkwaardig omdat wij menen dat na het verschijnen van dit werk er niet veel meer zal te zeggen vallen over dit onderwerp. Het is omzeggens de encyclopedie van de Nederlandse volksprent. Na het verschijnen van de werken van Van Heurck en Boekenooen zou men de mening kunnen gehad hebben, dat er over het onderwerp niet zoveel meer zou kunnen verteld worden. Nochtans heeft het werk van M. De Meyer er niet veel gemeens mede, al heeft men de indruk bij het lezen van de titel dat het een aanvulling zou kunnen zijn. Dit is juist het merkwaardige: het onderwerp is nieuw en hetgeen men als aanvulling zou kunnen aanzien, is zodanig uitgebreid dat wat Van Heurck en Boekenooen aan prenten opgeven eerder een inleiding tot het onderwerp is.

Wij vestigen vooral de aandacht op de inleiding, waar de Volksprent in haar juist kader wordt geplaatst. De inleiding begint met een hoofdstuk over: Volksprenten, Volkskunde en Cultuurgeschiedenis. In het licht hiervan situeert M. De Meyer de Volksprent als kinderprent en kunstprent. Verder handelt hij

over de uitvoering, de prijs, de bestemming en de benamingen van de volks- en kinderprent. Zo kenden wij de volksprent nog niet. Dit is nieuw.

Vervolgens krijgen wij een historisch overzicht van de volksprent vanaf de 15e eeuw tot heden. Onthouden wij dat het ontstaan van de volksprent verband houdt met het ontstaan van de drukkunst.

De catalogus loopt van blz. 73 tot 343. Het is de meest omvangrijke die wij kennen. Nu blijkt Nederland hierin een zeer groot aandeel te hebben.

Gans nieuw is deel III: de Iconografie. Schrijver geeft een overzicht van de uitgebeelde onderwerpen: godsdienstige, historische, algemene, satirische, litteraire, didactische en documentaire onderwerpen. Hierdoor leren wij de volksprent begrijpen. De ganse volkskunde defileert hier voor ons. Om die reden ook is deel III naast de inleiding voor elkeen van belang. De catalogus is meer voor de specialisten.

Wij kunnen niet anders dan M. De Meyer feliciteren met zulk werk. Het is een standaardwerk. Het kostte aan de schrijver, menen wij, vele lange jaren van opzoekingen.

Om het succes van het werk te illustreren, vermelden wij nog dat de oplage na enkele maanden reeds is uitverkocht.

J.V.

UIT OUDE PAPIEREN :

KWEZELS

Een kwezel is voor ons een persoon, die zich overdreven vroom en schijnheilig aanstelt. Men is dan ook wel een beetje verrast die term in een officieel dokument aan te treffen. Zo kan men in de telling van de Leuvense bevolking in 1755 lezen:

Prooststraete (Naamsestr.)

Geertruyde van Rinc ende Joanna Andriessens, quesels, kinderen schole.

Hoelstraete (Tiensestr.)

Maria Arts, quesel.

Nieuwstraete (Vander Kelenstr.)

Sr Denique, boeckdrucker, bedel, syne nichte, quesel.

(RAB Office Fiscal du Brabant, N° 372, f° 78, 93, 94).

In een akte van 1762 is er spraak van Elisabeth Meulemans, «devotaire te Bierbeek», wier neef, Joannes Meulemans, priester was (AL 8021).

A.M.

Jaarverslag van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, 1962.

Een jaarverslag waarin telken jare onvermijdelijk dezelfde punten worden behandeld, wekt wellicht een eentonige indruk.

Inderdaad, zoals in de voorgaande jaren was de werking van ons genootschap toegespitst op ons tijdschrift **Eigen Schoon en de Brabander**, waarvan de 45e jaargang, verlucht met talrijke illustraties, ook dit keer de 500 blz. benaderde. De oplage van 775 exemplaren bleef behouden en de gewone rubrieken kwamen er aan bod.

En toch leeft in deze droge statistiek een gans jaar van drukke activiteit. Want het is voorwaar een hele prestatie om een tijdschrift met beperkte financiële middelen, qua vorm en inhoud, op hetzelfde hoge peil te handhaven, in weerwil van de gezonde doch nijpende wedijver van de vele plaatselijke en gewestelijke heemkundige publicaties. Hiertoe mogen wij rekenen op de medewerking van tientallen leden, die een groot gedeelte van hun vrije tijd onbaatzuchtig ten dienste van het genootschap stellen. Dank zij de talrijke artikelen, die op de redactie binnenkamen, is onze hoofdredacteur er bij elke aflevering schitterend in geslaagd de lezers te verrassen. Wij danken bij deze gelegenheid ook de auteurs die ons hun vertrouwen schenken, ondanks het schamel ereloon dat wij hun hiervoor, in de vorm van overdrukken, kunnen aanbieden.

Uit de rijke inhoud van deze jaargang citeren wij enkele artikelen die, in afwisseling met vele andere, de roem van ons tijdschrift tot over de landsgrenzen dragen. Prof. Eg. I. Strubbe bezorgde de uitgave van één der oudste Brabantse dorpskeuren, nl. die van St.-Martens-Bodegem. Pater Ceyssens, professor in de kerkgeschiedenis te Rome en specialist in de studie van het Jansenisme, schreef een boeiende bijdrage over Jansenistische strubbelingen te Asse omstreeks 1650-1660. Met zijn artikel over de bevolkingslagen van Asse vanaf 1320 tot 1450 vestigde Dr. J. Verbesselt de aandacht van de lokale geschiedschrijvers op de rijke bron die de cijsboeken van de rentmeesters van de hertogen van Brabant biedt voor de plaatselijke geschiedenis en de daarbij horende disciplines. Substantiële bijdragen verschenen over het oude Zelem, over Pamel, over de parochies in het dekenaat St.-Pieters-Leeuw en die in de landdekenij Aalst. Belangstellenden in de kunstgeschiedenis en de oudheidkunde kregen ongetwijfeld hun gading met de keurige bijdragen van E.P. Gerits en de hr. Potvlieghe over beroemde orgelbouwers die in de 17e, 18e en 19e eeuw vele Brabantse kerken met hun kunstwerken hebben ver-

rijkt. Uit archiefbronnen publiceerde Prof. Dr. L. de Man een merkwaardige bijdrage tot een inventaris van Leuvense beeldhouwers, steenhouwers en andere kunstenaars, aangevuld met enkele onuitgegeven kunstcontracten. Volgende titels bewijzen dat ook de rubrieken familiekunde, volkskunde, naamkunde, letterkunde en dialectologie een ruim aandeel kregen. Wij vernemen: Het artsengeslacht van Wesele, Een stamboom der familie Van Haegendoren, Kuipers te Tienen, Johannes Jacobus de Condé en zijn passiespel en de verklaring van dertig Brabantse woorden en uitdrukkingen.

Als tegemoetkoming aan de wens van vele belangstellenden, die het ontbreken van registers bij het tijdschrift terecht betreuen, heeft het genootschap een systematische lijst der in het tijdschrift verschenen artikelen over de stad Brussel gepubliceerd.

In het raam van de samenwerking onder de Brabantse heemkundige kringen melden wij dat ons tijdschrift sedert geruime tijd, artikelen over de streek van Halle publiceert, waarvan de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Halle de overdrukken, als eigen verhandelingen, aan zijn leden bezorgt. Een gelijkaardig verzoek van de Aarschotse Kring voor Heemkunde hebben wij even bereidwillig ingewilligd. Toch wensen wij erop te wijzen dat de overdrukken bestemd voor deze kringen slechts kunnen worden bezorgd, in zover de betrokken auteurs hiermede instemmen en onze eigen publicatierechten, in de vorm van een herkomstvermelding op de overdrukken, in acht worden genomen.

Sedert enkele jaren stellen wij een daling van ons ledenaantal vast. Dit jaar hebben zevenentwintig leden hun abonnement opgezegd, wij hebben er twee van ambtswege geschrapt en zeven zijn overleden. Dit verlies van zesendertig leden werd door een magere aanwinst van negen leden enigszins vergoed. Zo telde ons genootschap op het einde van 1962 nog 548 betalende leden. Daarbij onderhouden wij een ruildienst met 33 binnenlandse en 17 buitenlandse tijdschriften.

Van overheidswege mochten wij ons verheugen in een verhoogde belangstelling voor ons tijdschrift, die concreet tot uiting kwam in een vermeerdering van het aantal steunabbonnementen ten gunste van openbare bibliotheken, dat van vijftien op zeventig werd gebracht. Deze en andere rijks- en provinciETOELAGEN, alsook de steun van enkele helaas te weinige - begrijpende gemeentebesturen, het verkoopcijfer van ons boekenfonds en vooral een zuinig en rationeel beheer, stellen ons in staat het hoofd te bieden aan zware financiële moeilijkheden, die grotendeels voortvloeien uit het verzuim van te talrijke leden die laattijdig, en eerst na herhaalde maningen, hun contributie betalen.

De algemene vergadering had plaats op 19 mei, onder het voorzitterschap van Ir. P. Lindemans. Twaalf leden waren aanwezig en keurden eenparig het jaarverslag van de secretaris en het financieel verslag van de beheerder goed.

In de schoot van het bestuurscomité, dat viermaal vergaderde, kwam een redactieraad tot stand. Deze komt geregeld om de twee maanden samen om met de hoofdredacteur de ingekomen artikelen te bespreken.

Na deze terugblik op de werking tijdens het verlopen jaar mogen wij, rekening houdend met onze beperkte mogelijkheden, wat financiën en vrije tijd betreft, dit dienstjaar met voldoening afsluiten en de toekomst met vertrouwen tegemoetzien.

P. CNOPS

MEDEDELINGEN

1. De Jaarlijkse Gouwdag van ons Genootschap wordt op 1 mei 1963 te Hoegaarden en omgeving gehouden. Het is een enige gelegenheid om, onder bevoegde leiding, kennis te maken met die streek.
2. Zouden zich niet een paar bereidwillige lezers als correspondent willen melden om mee te werken aan de rubriek «Brabantse woorden»?
3. Er zijn nog steeds abonnees die hun bijdrage voor de lopende jaargang niet betaald hebben. Zouden zij er a.u.b. vandaag willen aan denken en de zaak onmiddellijk in orde brengen !

- Fr. MAES, *Wezembeek-Oppem vroeger en nu*, 60 F (voor de leden: 40 F).
 Fr. MAES, *Kortenberg, zijn Abdiij, zijn oude woningen*, 50 F; voor de leden: 35 F. — *Idem*, *Oude woningen te Zaventem*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Omheen de kerk van Teruvuren*, 40 F; voor de leden: 30 F. — *Idem*, *Meerbeek en zijn verleden*, 51 blz., ill., 50 F; voor de leden: 35 F.
 A. TOLLEBEEK, *Het klooster van de Berg Sion te Brussel*, 68 blz., 60 F; voor de leden: 40 F.

IV. Iconografie van Vlaams-Brabant, door A. VERBOUWE.

1. *Kanton Aarschot* (uitverkocht). — 2. *Kanton Diest* (uitverkocht). — 3. *Kanton Assche*, 72 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F) — 4. *Kanton Wolvertem*, 92 blz., ill., 90 F (voor de leden: 60 F). — 5. *Kanton Tienen*, 53 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F). — 6. *Kanton Vilvoorde*, 136 blz., ill. 135 F (voor de leden: 90 F). — 7. *Kanton Zoutleeuw*, 37 blz., ill. 60 F (voor de leden: 40 F). — 8. *Kanton St.-Kwintens-Lennik*, 52 blz., ill. 75 F (voor de leden: 50 F).
 W. VAN DEN STEENE, *Iconografie van het Belgisch Parlementsgebouw*, ill. 60 F; voor de leden: 40 F.

V. Toponymie van Vlaams-Brabant.

- De volgende werken zijn te bestellen op het Instituut voor VI. Naamkunde, E. van Evenstraat 10a, Leuven (postrekening nr. 162.831, H.J. van de Wijer, Leuven):
 J. LINDEMANS, *Westbrabantse plaatsnamen: Baardegem, Beersel, Beert, Beigem, Bekkerzeel, Drogenbosch, Bellingen, Bogaarden, Borchtlombeek*, elk deeltje: 35 F.
 J. LINDEMANS en C. THEYS, *Toponymie van Dworp*, 80 F. — J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse*: 150 F. — Ed. DEWOLFS, *Top. van Tienen*: 60 F. — J. LINDEMANS, *De Frankische Kolonisatie in Brabant*: 50 F. — J. LINDEMANS, *Een Saksische vesting in Brabant*: 20 F.

VI. Brabantse Anthroponymie.

- J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en XIVe eeuw*, 60 F. — L. DE MAN, *Vondelingen en hun naamgeving*, 60 F. — Te bestellen, mits betaling van het bedrag, op het Instituut voor VI. Naamkunde (p. rek. nr. 162.831, H. J. van de Wijer, Leuven).

VII. Brabantse Heraldiek.

- J. MELKENBEECK, *De Gemeentewapens van Vlaamsch-Brabant*, 48 blz. ill. (1947), 60 F (voor de leden: 40 F). — *Idem*, *Emblemen van de landbouw en het bedrijfsleven in de heraldiek*, ill. 14 blz., 30 F; voor de leden: 20 F.

VIII. Oude Brabantse Geslachten.

(De met * aangeduide deeltjes zijn uitverkocht)

1. *Pipenpoy*, 60 F — *2. *van Overstraten*. — *3. *Wambacq.* — *4. *Goossens*. — *5. *van Ginderachtér*. — *6. *Covens*. — *7. *de Riddere*. — *8. *Meerte*. — *9. *Pasteels*, 5 F — *10. *van der Hasselt*. — *11. *De Keyser*. — *12. *Van Bever*. — 13. *van den Heuvel*, 5 F. — *14. *Stroobant*. — 15. *van Mulders* en 16. *'t Sas*, samen 15 F. — *17. *De Smedt*. — *18. *van Ophem*. — 19. *de Hertoghe*, 10 F. — 20. *Rogghe*, 5 F. — *21. *Vereertbrugghen*, 15 F. — 22. *Van den Nieuwenhove*, 20 F. — 23. *de Kempeneer*, 20 F. — 24. *Stuckens*, 20 F. — 25. *Lindemans*, 40 F. — 26. *De Smeth*, 40 F. — 27. *Van Nuffel*, 40 F. — 28. *Van Lierde*, 20 F. — 29. *Van Wayenbergh*, 30 F. — 30. *De Boeck*, 30 F. — 31. *van der Meeren*, 40 F. — 32. *Van der Elst* en 33. *Walckiers*, samen 40 F. — 34. *Evenepoel*, 30 F. — 35. *Stallaert*, 30 F. — 36. *van den Bossche*, 40 F. — 37. en 38. *van Marselaer en De Rijke*. — 39. *Paridaens*, 30 F. — 40. *van Hagendoren*, 30 F. — 41. *Wauters, Fierens, De Smeth*, 20 F.
 Jan LINDEMANS, *Van Meiseniersbloed*, 252 blz., 270 F; — voor de leden: 180 F.
 Leo LINDEMANS, *De voorouders van Jan III, hertog van Brabant*, 40 blz., 50 F; voor de leden: 30 F.
 A. MALCORPS, *Duizend Van Beethovens*, 110 F; — voor de leden: 80 F.

IX. Folklore en Varia.

- ALBUM Dr. JAN LINDEMANS. Ingen. 300 F; geb. 375 F; voor de leden resp. 200 en 250 F.
 Henri PAUWELS, *De Vlaamsch-Brabander*, 20 F.
 Jan LINDEMANS, *O.-L.-Vrouw in 't Hammeken (Zemst)*, 20 F.
 Pieter CNOPS, *Mariaverering te Evere*, 30 F.
 A. VAN HAGELAND, *Folkloristische Mengelingen uit het Hageland*, 20 F.

INHOUD VAN DEZE AFLEVERING

P. LINDEMANS, Het meike op het strooien dak	97-100
J. COOLS, De Haachtse familie Grietens	101-116
J. GERITS, Orgelbouwer Egidius Le Blas en de Priorij van Klein-Bijgaarden	117-120
J. SPANHOVE, De oversten van het gasthuis van Asse	121-124
, De 14 eerste gasthuiszusters van Asse	124-125
J. VERBESSELT, De bevolkingslagen van Asse vanaf 1320 tot 1450	126-130
A. VER ELST, De Miniemen van O.-L.-Vrouw van Loreto te Brussel	131-140
A. MEULEMANS, De Leuvense watermolens	141-154
R. BORREMANS, De streek van Halle, van de voorge- schiedenis tot de vroege middeleeuwen	155-167
A. VER ELST, Volkstermen uit de Brabantse witloof- teelt	169-170
P. CNOPS, Uit de taal van de witloofteler	170
<i>Brabantse woorden</i>	171-174
<i>Nieuwe vragen</i>	174
<i>Brabantse kroniek</i>	175-177
<i>Boek en tijdschrift</i>	178-181
Jaarverslag van het Geschied- en Oudheidkundig Genoot- schap van Vlaams-Brabant, 1962	182-184
<i>Mededelingen</i>	184
<i>Uit oude papieren :</i>	
H.H., Over de familie Vander Noot	120
C.T., Een patriot	154
A.M., Vaandelvluchtigen	167
R.C., Dure kiekens te Duisburg	168
A.M., Zorg voor kunstwerken	177
A.M., Kwezels	181

BOEKHANDEL

Wij vestigen er de aandacht van de leden op dat voortaan alle bestellingen van vroegere jaargangen van het Tijdschrift en alle andere uitgaven van het Genootschap moeten gedaan worden bij de Algemeen Beheerder, *J. Verbesselt*, Ransbeekstraat, Neder-Over-Heembeek. De betaling wordt VOORAF gedaan op postrekening nr. 5170.40 van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Vlaams-Brabant, Brussel.

Drukk. G. Veys, Pittem.